BATTHYÁNEUM

SZERKESZTI ÉS KIADJA

GYÁRFÁS TIHAMÉR.

MÁSODIK KÖTET.

BRASSÓ
1913.

164 C21

BATTHYÁNEUM

SZERKESZTI ÉS KIADJA

GYÁRFÁS TIHAMÉR.

MÁSODIK KÖTET.

BRASSÓ

1913.

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
— HARGHITA —

Sz. Lukács evangéliuma a IX. századból.

A középkor még jórészt sötét számunkra. Sötét és rejtélyes, mert keveset ismerünk belőle. Egy-egy égbenyúló tornyot, gondos irásu oklevelet még valahogy számbaveszünk. Pedig mi ez a multból! Akárcsak áradás után elmaradt egy nehány rom, amelyből ki kellene nyomoznunk a korábban pezsgő életet. Tenger anyaga volt a középkornak, ami elveszett, s tenger, ami ismeretlen. Ha elénk ad egy százleveles codexet, egész sor meglepetést tartogat számunkra. Egyik oldalán a zenetörténet iróját lepi meg, másutt a liturgia buvárának ad fel talányokat. Műtörténész és palaeographus, a Vulgata történetének kutatója egyaránt tanulhatnak belőle.

A szemlélőt pedig szerfölött kiváncsivá teszi. A szavak, a sorok, az initiálék között a kezet keressük, mely rajtuk dolgozott. Szeretnők az iró arcát látni, hangját ellesni. Szeretnők tudni, merre élt, szerette-e a szépet, nemcsak a maga kezének szép betüit, de a körülötte nyiló orgonabokrot, a csillagokat, melyek feje fölött gyulladtak ki s a folyót, mely talán lábai előtt iramlott tova. A pergamentlevelek suhogása között, a néma betük között keressük a csöndes embert. Hisz mindenek között, amik körülöttünk vannak, végre is legérdekesebb az ember...

I.

A Batthyány könyvtárnak N. 5. V. 27. jelzetü, kis quart alakú kéziratát a jellemző Migazzi kötés védi. Erős, ép borjubőr, hátsó részén dús aranyozás. A stilizált lombdisz között e felirat olvasható:

S. LUCAE

EVANGELIUM

M. S.

A diszités olyan dús, hogy még a kötés éleire is jutott belőle.

A kézirat 70 pergamentlevélből áll. Elül-hátul egyszerü, fehér előzékpapiros védi, csak a könyvtábla belsejére jutott az ismerős, márványozott papirosból.

Fol. 1r a Sz. Lukács evangeliumához illő comesszel kezdődik.

f. 2v „... sanum"-mal végződik a comes.

f. 3r üres.

f. 3v a pirosan írt „Incipit prologus"-szal a szokásos előszó indul meg,

f. 4r már a tartalom kivonatot is hozza: „Zacharias viso angelo", ami

f. 8r „,... in templo" szavakkal végződik.

f. 8v és 9r üresek.

f. 9v „Incipit evangelium secundum Lucam" szavak töltik ki váltakozó arany és ezüst sorokban capitalis elegans betükkel.

f. 10r kezdődik az evangeliumi szöveg: „Quoniam quidem..." capitalis és uncialissal.

f. 68v „Explicit evangelium secundum Lucam" piros capitalis rusticával irva.

f. 69r piros capitalis rusticával Sz. János prologusát kezdi.

f. 69v „Explicit Prologus" rögtön utána „Incipit Elencus Secundum Johannem", mindkettő cap. rusticával.

f. 70v „Explicit Elencus" fekete cap. rusticával.

A codex lapjainak elosztása igen egyenlőtlen. Számbavételük a kötés megrongálása nélkül alig lehetséges. Az első két levél anyaga teljesen eltér a többi pergamentlevéltől s csak később került a codexhez. A harmadik s negyedik levél szintén csak pótlásnak látszik. A hártya átlag tulságosan erős s fehérnek alig mondható. Három-négy hibás, megfoltozott lap kivételével azonban ép és tiszta. A haránt és vizszintes vonalak nyomai, valamint a punctorium okozta lyukak jól láthatók rajta.

A levelek nagysága 238×192 mm. Valamikor kissé hosszabb lehetett egy-egy lap. A XVIII. század könyvkötője e codexen is csonkitott. Körülbelül egy századdal ezelőtt valaki a lapokat alúl ironnal végig számozta, de a codex végén is csak 35-öt jelzett. Hol minden lapot számba vesz, hol meg hármat is átugrik. Mintha csak a külön levél-csomókat számlálná.

A kézirat szövege — a nemzetség fa szövegétől eltekintve — egyhasábos. Egy-egy hasábban átlag 21 sor foglal helyet. A két előre tett toldalékban eltérnek a sorok számai. Egy-egy sorra rendesen 35—42 betü jut. A beirt hasábok nagysága 163×116 mm. A hasábok mentén a kánonlapok utalásai s a fejezetek aranyos számai láthatók. Egyéb utalás nincs a lapszélen.

Jó, fekete tintát használt a codex irója. Gondos, szép betűi

ma is élénken kiválnak a hártyalapról. Az evangeliumi szakaszokat arany capitalisokkal, a huszonegy fejezetet eleven piros uncialisokkal kezdette az iró. Eredetileg e kezdősorok ezüst betükből állottak, de a XIII. (43v) és XVI. (49v) fejezetsor kivételével a többit kivakarta irónk s a ma is üde piros uncialisokkal pótolta. A szöveg mondatait gondos uncialisok kezdik, a betük zöme azonban karolingi minuscula. Csupa különálló, szépen megformált betü. Ligaturát csak hármat ismer: az *nt, st, et* betükből.

A betük során az *a*-nak átlós szára jól kiemelkedik, öblözetét arányosan vastagodó vonal alkotja. A nyilt a-val két helyen találkozunk (69v.)

A függőleges szárú *d* s az uncialisból alakult d vegyesen láthatók. Az utóbbinak szára erősen megdőlt. Az előbbit rendesen egy erős szögben megtörő hajszál-vonal zárja le.

Az *e* zárt szemü, nyelve elég hosszu s időnkint összeér a következő betü felső részével.

Az *f* szára alul kissé a vizszintes vonal alá nyulik.

A *g*-nek alsó ive többnyire nyilt, szemét vizszintes vonal köti egybe a következő betüvel.

A *h*-nak ivezete nem fut a vizszintes vonal alá. Ez a IX. sz. kéziratokkal közös vonása codexünknek.

Az *i* gyakran jobbra nyuló vonalacskában végződik s néha a szavak elején, máskor a szó közben is kimagaslik a betűk közül.

Az *m* és *n* végén rendesen ott találjuk a vizszintes folytatást. *N* időnkint a szó közepén is megőrzi nagybetü jellegét.

Az *r* fővonala függőleges s valamivel mélyebbre nyúlik a szomszédos betüknél. Bajuszvonala hosszú és finoman ívelt.

Az *s* természetesen csak hosszu formájában használatos, szára egy kevéssé a vizszintes alá nyulik. Ive elég kicsiny és nyomott. A vastagítás mindig a betük átlagos magasságában történik.

A *t*-nek felső vonala vizszintes, alsó vonala függőlegesen lefutó s kellemesen ivelt.

Az *u* felső szárain, miként az *i, m, n, p, r* betükön a tollnak szélesebb nyoma, mintegy elindulása látható. Első szára szép ivben fut a másikhoz, melyet a szokásos hajszálvonal zár le. A hegyes száru *v* még csak egyszer (69v) fordul elő.

Az *x* arányosan megoszlott száraival a betük átlagos határai között marad.

Az *y* szára sem nyúlik a vonal alá.

A *z* nagyon szabályosan formált kemény törésű vonalakból áll. Elül-hátul egy kis vonal zárja le.

Az összetett betük, mint *ae, oe* éppen ugy megtalálhatók, mint az *e* caudata. Használatuk azonban nem szabatos. Egyszerű és összetett *e* gyakran állnak egymás helyett.

A magasra nyuló betük tetején alig számbavehető immár a vastagodás.

A szavak elválasztása átlag megtörtént már. A mondatrészek elválasztására a betük középmagasságában a distinctio media-t használja irónk. A mondatokat a betük felső részén álló distinctio finalis-szal végzi.

A kérdőjel dült alakjában fordul elő. Az u. n. pontos veszszővel (pont s fölötte jobbra dőlt vonal) egyszer találkozunk, akkor is rövidités céljára szolgál (46r: quinq.)

A röviditések nagy számát a „nomina sacra" röviditései teszik. Gyakori a praepositióknak (prae, pro, praeter —) röviditett alakja. Más röviditések: *dd* david helyett (58r), *isrl* israhel helyett (26v), *fris* fratris helyett (17v), *dix* dixit helyett (23r), *oma* omnia helyett (47v), *pplo* populo helyett (17v). A rövidités jele rendszerint a vizszintes, kissé ivelt, máskor egy dült vonal (19r), időnkint a betű után álló pont.

A javitásokra egy pontos, dült vonal, máskor a betü fölött s alatt álló pontok figyelmeztetnek.

Mindezen megállapitások csak a 10v laptól kezdve érvényesek. A megelőző leveleken más kezek s később irták a minusculákat.

Az 1r—2v lapokon egy XI. század végi, sőt talán még későbbi kéz dolgozott fakó tintával, jellemző, de kevésbbé szép betükkel.

A 3v—4v-ig terjedő részt egy másik X—XI. századbeli kéz irta.

5r-en más kéz kezdi. Gondos, szépen formált, de apróbb betüi legközelebb állnak a codex főirójának betüihez. Más hártyalapokat használ, mint a két megelőző iró. Megegyezőket a codex anyagával. Talán neki volt kiosztva e rész, talán hamarosan pótolta a codexnek már hiányzó elejét.

A 8r lapon egy X. századbeli kéz irt meglehetősen aránytalan betüket.

Vajjon egy időben dolgozott-e a két utóbbi iró a codex szépen iró mesterével, avagy utólag pótolta-e nehány ember a codexnek valahogy elveszett quaternióit? Nem lehet a kérdésre határozott választ adni. Az előbbi feltevést támogatná az egykori gyakorlat. Egyidőben többen is szoktak dolgozni — quaternio számra — egy-egy szöveg lemásolásán. Ezzel szemben feltünő azonban, hogy a codex javarészét egyvégtében egy ember irta. Lukács evan-

geliuma nem volt kiosztva több másoló között. Sőt nemcsak a harmadik evangelium szövegét, de még a negyediknek előszavát és tartalomkivonatát is mesterünk irta. Hajlandóbbak volnánk azt hinni, hogy Lukács bevezető részeit is ő másolta, de azok valahogy veszendőbe mentek.

Egybevetve codexünk java irását egyéb középkori emlékekkel, a st. galleni iskola scriptorai között találunk a IX. század második felében s a X. század elején hasonlóan iskolázott irókra. [1])

Természetes, hogy az ilyen megállapitás csak hozzávetőleges. Némi bátorsággal kimondjuk, hogy a codex irása eltér a fuldai, a reichenaui iskolák modorától, közeljár a st. galleni scriptorium irányához, de mindez csak tapogatózás ezer esztendő sötétjében. Keltezés és subiectiv vonatkozású feljegyzések nélkül csak annyit merünk kimondani, hogy codexünk a IX. század második felében keletkezett, talán St. Gallenben. Hogy háborus idők, jogi viták vagy elemi csapások során maradt-e el codexünk mellől a másik három evangelium, mely hihetőleg hozzátartozott, ki tudná megmondani?

II.

Régi codexiróknak neve s emléke rendesen elveszett, de a kezük munkája maradandó. Maradandóbb, mint a kinyomtatott könyveké. A nyomdatipus megköti a szöveget, a scriptorok kezén mintha élne az. Fülükbe csengő variánsokat irnak le, a helyesirást elrontják, spanyol kolostorokban harundo-t irnak arundo helyett, az ir bencések is sok nemzetit visznek bele munkájukba. Ha kitudjuk nyomozni a sok egyéni vonást egy-egy biblia szövegben, szinte eligazodhatunk a kor- s az iróra vonatkozó kérdésekben.

Codexünkben is reá ismerünk a Vulgata terjedésének és történetének útjára s az Egyház liturgikus életének alakulásaira.

Legelől XI. századbeli irással két levelet találunk teleirva ünnepnapok neveivel és evangeliumi szakaszok kezdő- s végszavaival. Comes az, még pedig a legritkább formában. Csak Lukács evangeliumából közöl szakaszokat, holott a rendes comesek mind a négy evangelium szakaszaiból idéznek.

Fontossága miatt egész terjedelmében leközlöm e liturgikus emléket:

1 r In nocte nativitatis domini Secundum lucam Cap. III. *Exiit edictum a caesare* usque *bonae voluntatis*

Item mane primae (!) s. L. Cap. III. *Pastores loquebantur* usque *sicut dictum est ad*

---

[1]) L. Chronst. Monumenta. Ser. I. Lief. XV. Taf. 5—10.

In octava domini s. L. Cap. III. *Postquam consummati sunt* usque *conciperetur*

Dominica I. post nativitatem domini s. L. Cap. III. *Erat ioseph et maria* usque *cum illo*

Dominica I. post epiphaniam s. L. Cap. III. *Cum factus esset iesus* usque *deum et homines.*

Felicis in pincis s. L. Cap. CXVI. *Qui vos audit* usque *scripta sunt in caelis*

Dom. III. post epiphaniam s. L. Cap. XVII. *Regressus est iesus* usque *de ore dei*

Feria VI. s. L. Cap. XXIII. *Descendit iesus in capharnaum* usque *locum regionis.*

Sabbato s. L. Cap. XXVI. *Surgens iesus de synagoga* usque *regnum dei*

Dom. IIII. p. epiphaniam Feria VI. s. L. Cap. XXXIII. *Cum esset iesus in una* usque *infirmitatibus suis.*

In nat. S. Sebastiani s. L. Cap. XLV. *Descendens iesus de monte* usque *in caelis*

Dom. V. post epiph. Sabbato s. L. Cap. CLXXXVIII. *Dixit iesus parabolam* usque *qui manducabit*

Dom. VI. p. epiph. Sabbato s. L. Cap. LXVII. *Factum deinceps ibat iesus* usque *in plebem suam.*

Dom. VII. p. epiph. Feria VI. s. L. Cap. LXXIIII. *Rogabat iesum quidam* usque *dilexit multum.*

Ypapanti domini s. L. Cap. III. *Postquam impleti sunt dies* usque *plebis tuae israel*

Item s. L. Cap. III. *Accepit symeon* usque *et gratia dei erat in illo*

Dom. VIIII. p. epiph. s. L. Cap. LXXXVI. *Convocatis iesus XII.* usque *et curantes ubique*

In nat. s. Valentini s. L. Cap. XCVI. *Si quis vult post me* usque *regnum dei*

Feria VI. s. L. Cap. LXXXIII. *Factum est in una dierum* usque *fecisset iesus*

In LXX. feria VI. s. L. Cap. CIIII. *Factum est dum complerentur* usque *in castellum.*

In LX. s. L. Cap. LXXVI. *Cum turbae plurimae* usque *afferent in patientia*

Feria VI. s. L. Cap. CCII. *Interrogatus iesus a phariseis* usque *illuc congregabuntur et aquilae.*

In L ma s. L. Cap. CCXXII. *Assumpsit iesus XII discipulos* usque *laudem deo*

Dom. II. in XL. Sabbato s. L. Cap. CXC. *Dixit iesus discipulis suis Homo quidam* usque *et inventus est.*

Dom. III. s. L. Cap. CXXVI. *Erat iesus eiciens daemonium* usque *custodiunt illud* .

Feria II. s. L. Cap. XX. *Dixerunt pharisei ad iesum* usque *illorum ibat*

Dom. in palmis F. IIII. s. L. Cap. CCLX. *Appropinquabat dies festus* usque *positus fuerat.*

Dom. paschae F. II. s. L. Cap. CCCXXXVIIII. *Exeuntes duo* usque *cum fractione panis.*

Feria III. s. L. Cap. CCCXL. *Stetit iesus in medio* usque *omnes gentes.*

In letania maiore s. L. Cap. CXXIIII. *Quis vestrum habebit* usque *petentibus se*

Dom. II. p. pasch. F. IIII. s. L. CCCXXXVI. *Una autem sabbati* usque *factum fuerat.*

Dom. V. post pasch. F. VI. s. L. Cap. CCCXLII. *Ego mittam promissum* usque *benedicentes deum*

Iv Dom. pentecostes feria V. s. L. Cap. LXXXVI. *Convocatis iesus XII* usque *curantes ubique*

Feria VI. s. L. Cap. XXXVI. *Factum est in una dierum* usque *mirabilia hodie*

Marcellini et Petri s. L. Cap. CCXLVIIII. *Cum audieritis praelia* usque *animas vestras*

In oct. pent. F. IIII. s. L. Cap. CXLVIII. *Et Accedentes discipuli ad iesum* usque *saturati sunt.*

Basilidis s. L. Cap. CXLIIII. *Attendite a fermento* usque *angelis dei*

Dom. II. p. pent. s. L. Cap. CXCVI. *Homo quidam erat dives* usque *resurrexerit credent.*

Feria IIII. s. L. Cap. CCXLIII. *Accesserunt ad iesum quidam* usque *interrogare*

Feria VI. s. L. Cap. LXXXV. *Venit ad iesum vir* usque *factum fuerat*

Dom. III. p. pentec. s. L. Cap. CLXXXI. *Homo quidam fecit magnam* usque *caenam meam.*

Feria VI. s. L. Cap. CXCVII. *Impossibile est ut non* usque *fecimus.*

Dom. IIII. p. pentec. s. L. Cap. CLXXXVI. *Erant appropinquantes* usque *poenam agente*

In vig. s. ioh. bapt. in. s. e. s. L. Cap. I. *Fuit in diebus herodis* usque *plebem perfectam.*

In die sancto s. L. Cap. III. *Elisabeth impletum est* usque *plebis suae*

Johannis et Pauli s. L. Cap. CXLIIII. *Attendite a fermento* usque *qui est in caelis*

Dom. V. post pent. s. L. Cap. LV. *Estote ergo misericordes*

Dom. II. post apostolos F. VI. s. L. Cap. XCVIIII. *Descendente iesu* usque *patri suo.*

In nat. s. Apollinaris s. L. Cap. CCLXX. *Facta est contentio tribus israel* (Supra: *Nihil opertum est* usque *Coram angelis dei*)

In nat. S. Jacobi s. L. Cap. CXLV. *Facta est contentio* usque *tribus israel*

Dom. III. p. nat. apostolorum F. IIII. s. L. Cap. LXXXIII. *Cum egressus esset iesus* usque *fecisset deus.*

Feria VI. s. L. Cap. CXCVI. *Homo quidam erat dives* usque *credent.*

Dom. IIII. p. nat. apostolorum s. L. Cap. CCXXXVI. *Cum appropinquaret* (?) *iesus hierosolymam videns* usque *in templo.*

Felicis Simplicii s. L. Cap. CLIIII. *Sint lumbi vestri* usque *hominis veniet*

Feria IIII. s. L. Cap. CCLII. *Cum autem videritis* usque *universo orbi.*

Feria VI s. L. Cap. CCLVIIII. *Attendite autem vobis* usque *filium hominis.*

Dom. V. post nat. apostolorum s. L. Cap. CXC. *Homo quidam erat dives qui habebat villicum* usque *tabernacula.*

Ferie VI. s. L. Cap. CXXXV. *Rogabat iesum quidam pharisaeus* usque *sarcinas.*

Dom. VI. p. nat. apostolorum s. L. Cap. CXXI. *Beati oculi qui vident* usque *similiter*

Stephani episcopi s. L. Cap. CCXXVIII. *Homo quidam nobilis abiit* usque *et habundavit.*

Feria IIII. s. L. Cap. CXXVI. *Erat iesus eiciens daemonium (demonium ?)* usque *custodiunt illud*

Dom. VII. post nat. apostolorum s. L. Cap. CCXIIII. *Duo homines ascenderunt* usque *exaltabitur*

Ypoliti s. L. Cap. CXLIIII. *Attendite a fermento phariseorum* usque *angelis dei*

Feria IIII. s. L. Cap. LXXIIII. *Rogabat iesum quidam* usque *dilexit multum.*

2 r Feria VI. s. L. Cap. XXVI. *Surgens iesus in synagoga* usque *regnum dei*

In assumptione S. mariae s. L. Cap. CXXII. *Intravit iesus quoddam* usque *non auferetur ab ea*

In nat. S. Agapiti s. L. Cap. CLIIII. *Sint lumbi vestri*

In nat. S. Timothei s. L. Cap. CLXXXII. *Si quis venit ad me* usque *audiat.*

Bartholomei apostoli s. L. Cap. CCLXX. *Facta est contentio* usque *tribus israel*

Dom. I. p. S. laurentium F. IIII. s. L. Cap. CLXVIIII. *Dum iret iesus in civitatem* usque *in regno dei*

Dom. II. p. s. laurent. s. L. Cap. LV. *Estote ergo misericordes* usque *fratris tui.*

Feria VI. s. L. Cap. CXLVIIII. *Ait ad iesum quidam de turba* usque *deus pascet illos.*

Dom. III. p. s. laur. s. L. Cap. CCI. *Dum iret iesus in hierusalem* usque *te salvum fecit*

Feria VI s. L. Cap. CCXXVIII. *Homo quidam nobilis (tévesen: nobis)* usque *hierosolimam.*

Dom. IIII. p. s. laurent. feria VI. s. L. Cap. CCXL. *Docente iesu populum* usque *haec facio*

Cornelii et Cypriani s. L. Cap. CXL. *Vae vobis qui aedificatis* usque *accusarent eum*

Dom. V. p. s. laurent. s. L. Cap. LXVII. *Ibat iesus in civitatem* usque *plebem suam*

Feria IIII. s. L. Cap. XXXVIII. *Vidit iesus publicanum* usque *in poenitentiam*

Dom. VI. p. s. laurent. s. L. Cap. CLXXVI. *Cum intraret iesus in domum* usque *exaltabitur*

Feria VI. s. L. Cap. XXXVI. *Sedebat iesus docens* usque *mirabilia hodie.*

Sabb. in XII. lect. s. L. Cap. CLXIIII. *Erat iesus docens* usque *ab eo*

Dom. I. p. s. michaelem Feria IIII s. L. Cap. CLXXX. *Dicebat iesus cuidam principi* usque *in regno dei*

Dom. II. p. s. mich. Feria IIII. s. L. XXXIII. *Cum esset iesus in una* usque *ab infirmitatibus*

Dom. de adventu F. VI. s. L. Cap. CXVIIII. *Dixit ad iesum quidam* usque *adicientur vobis*

Dom. IIII. ant. nat. F. VI. s. L. Cap. VIII. *Dicebat iohannes ad turbas* usque *populum*

Dom. III. ant. nat. s. L. Cap. CCLVII. *Erunt signa in sole* usque *non transit*

Dom. II. ant. nat. F. VI. s. L. Cap. LXVIIII. *Nunciaverunt iohanni* usque *maior est illo*

Mense X. Fer. IIII. s. L. Cap. III. *Missus est gabriel* usque *verbum tuum*

Feria VI. s. L. Cap. III. *Exurgens maria* usque *salutari meo.*

Sabbato in XII. lect. s. L. Cap. VI. *Anno XV.* usque *salutare dei nostri*

Ad pluviam postulandam s. L. Cap. LXXXIII. *Factum est in una* usque *obediunt ei.*

In ordinatione papae s. L. Cap. CCLXX. *Facta est contentio* usque *tribus israel*

Item s. L. Cap. CCXXVIII. *Homo quidam nobilis* usque *et habundabit*

In dedicatione ecclesiae s. L. Cap. CCXXV. *Ingressus iesus perambulabat* usque *quod periera*

Item s. L. Cap. XL. *Non potest arbor* usque *super petram*

In ord. episcoporum s. L. Cap. CVII. *Designavit dominus* usque *matre sua (mercede?)*

2v. Item s. L. Cap. LXXXVI. *Convocatis iesus discipulis* usque *et curantes ubique* (tévesen iubique)

In tempore belli s. L. Cap. CL. *Nolite sollicitı esse* usque *adicientur vobis.*

Contra iudices male agentes s. L. Cap. CCXIIII. *Quod oportet semper orare* usque *vindictam illorum.*

In adventu iudicum s. L. Cap. CCXVIII. *Interrogavit iesum quidam* usque *vitam aeternam.*

Pro iter agentibus s. L. Cap. CVIIII. *Ite. Ecce ego mitto* usque *illi civitati.*

Pro infirmis s. L. Cap. LXV. *Intravit iesus capharnaum* usque *sanum.*

Ez a szerfölött becses emléke az Egyház liturgikus életének nem az evangelium szövegével egyidőben készült. Más a pergamentje, más a betűformája, más a tintaszine. Az eredeti szöveg 21 sorával itt 32 áll szemben. S azonfelül fontos eltérések mutatkoznak a szövegben is. Dom. I. p. nat. dom. pl. „Erat ioseph et maria..... cum illo“-val idézi az evangeliumi részletet, mely a

szövegben „erat pater eius et mater ..... in illo"-nak hangzik. (Luk. II. 33—40.) Utána „cum factus esset iesus"-szal kezdi, noha a szövegben „cum factus esset annorum XII." van — a Jézus név pedig teljesen hiányzik. Hasonlóképen eltérnek a comesben megadott fejezetszámok is az evangelium szövegéhez irt számoktól. Az még csak kisebb baj, mikor a „Dom. V. p. epiph. sabbato" evangeliuma gyanánt a 188. fejezetet idézi a 178. helyett, de teljes zavart okoz, mikor „in oct. pent. fer. III" napi evangeliumát Lukács 148. fejezetéből olvastatná, holott a kenyérszaporitás csodája Lukács 93. fejezetében olvasható s nem nála, hanem Máténál a 147. fejezet. stb.

Nem a mi szövegünk nyomán készült tehát e comes töredék, hanem vagy készen találták s ugy egyesitették az evangeliumi szöveggel, vagy pedig egy másik, teljes comesből szedték ki a Lukács evangeliumához illő részt. Az első föltevés kevéssé valószinü. Amint nem szokásos az egyes evangeliumoknak különálló másolása, hanem csak mind a négyé (evangeliarium) vagy a négyből válogatott ünnepi s vasárnapi szakaszoké (evangelistarium), úgy nem volt szokásos egy ilyen önálló comeskivonat megszerkesztése sem. Sokkal természetesebb azonban az a föltevés, hogy a másik három evangeliumtól elszakadt *Lukács-codexhez másoltak egy comeskivonatot valamelyik teljes comesből.* Sokkal szebb volt ez az evangeliumtöredék, sokkal jobb volt szövege, sokkal alkalmasabb volt a formája, semhogy félredobták volna. Ugy látszik liturgikus célokra szánták. Ezért tehették eléje a vasárnapi s ünnepi szakaszok sorozatát, ezért láthatták el neumákkal egyik részét, mely ünnepélyes felolvasásra volt szánva.

Bár csonka is e comes s csak egy evangeliumból vett szakaszokat tüntet fel, nagyjában kiolvashatjuk belőle az esztendőnek liturgikus beosztását, amilyen a codex egykori tulajdonosa korában volt. Látjuk belőle, hogy Karácsony ünnepével kezdi a felsorolást, s az adventi vasárnapokat végül emliti, amint ez a XI. századig Olasz- és Németországban szokásos. Látjuk, hogy Vizkereszt után legalább kilenc, Husvét után öt, Pünkösd után hét, Sz. Lőrincz ünnepe után hat s Sz. Mihály napja után legalább két vasárnapot számláltak — eltérőleg a mai liturgikus használattól. Érdekes, hogy a Purificatio ünnepét Ypapantinak nevezi még — a görög szokáshoz hiven, hogy az apostok (Jakab, Bertalan), Basilides ünnepét megnevezi, viszont az egykoru comesekben gyakori ünnepeket, mint a Sz. Szűz születése napját, Sz. György, Hermes, Czirjék, Eustachius,

Tivadar, Mennas, Márton, Quattuor Coronati ünnepeket nem emliti. Nincsenek még statio ünnepei a nagyböjt csütörtökein vagy legalább is nem Lukácsból vették az aznapi evangeliumi szakaszt.

Egyéb egykoru comesekkel egybevetve kitünik, hogy meglehetősen elszigetelten áll. Az egyházi év felosztása dolgában legközelebb áll hozzá a trieri dom kincstárának 142. sz. Hildesheimből eredő s a müncheni udvari könyvtár 17,011. sz. Schäftlarnból származó comese.[1] A vasárnapok számitásában, sőt még a vasárnapi szakaszok megválasztásában is leginkább hasonlitanak comesünkhöz. Vajjon e két név útmutatással szolgálhat-e codexünk vagy legalább a comes származása kérdésében? Nemcsak e két név, hanem a comes egész tartalma *Németországba* utasit, ha a származás kérdését vetjük fel. A két név viszont közelebbről *Délnémetországba*. A hildesheimi codex-irás és festés a XI. században kimutathatólag[2] sokat tanult bajor kolostoroktól, északi származása tehát nem perdöntő e kérdésben. A schäftlarni bencés apátság pedig München közelében virágzott, mig 955-ben magyar csapatok fel nem dulták.

Ezzel a comes keletkezési helyére s az egész codex XI. századbeli tartózkodási helyére némi utbaigazitást nyertünk.

Az eredmény természetesen meglehetősen szerény. Délnémetország, a Svájc, esetleg Ausztria számos virágzó bencés kolostora között vajjon melyik tarthat számot e comesre? Regensburg vidéke-e, melynek comeseiben eléggé eltérő adatok olvashatók[3] avagy más bencés fészek, — csupán e comesből nem lehet eldönteni. Annyit azonban meglehet állapitani, hogy a karolingi korszakban keletkezett s a XI. századot megelőző comesek csoportjába tartozik, mely a pünkösd utáni vasárnapokat négy szakaszra osztja.

A comes után az ismerős priscillianista prologus kezdődik. Szövegezésében azonban annyira szokatlan elemeket egyesit, hogy párját nem találjuk az ismertebb publicatiókban. Első része apróbb szövegvariansoktól eltekintve megfelel a codexek javarészében előforduló szövegnek, majd hirtelen átcsap a codex Cavensis és Toletanus, tehát két spanyolországi kézirat szövegéhez.[4] Szövegkritikai

---

[1]) Beissel: Geschichte der Evangelienbücher. Freiburg i. B. 1906. 286, 292, továbbá 250 l.-u. a.: Enstehung der Perikopen. Freiburg. 1907. 160 és köv. l.-u. a.: Des h. Bernward Evangelienbuch. Hildesheim III. Aufl. 1894. 63. l.

[2]) Swarzenski: Die Regensburger Buchmalerei. Leipzig 1901. 84 és köv. l. — Beissel: Des h. Bernward Evangelienbuch. 65 és köv. l.

[3]) Swarzenski: i. m. 206. és köv. l.

[4]) Dobschütz: Studien zur Textkritik der Vulgata. Leipzig. 1894. 103. s köv. l. — Wordsworth-White: Novum Testamentum Domini Nostri Jesu Christi Latine. Oxonii. 1889—1898. 269 s köv. l.

becse miatt — ékezetekkel, s a röviditések feloldásával — de összes hibáival közlöm a szöveget:

Incipit Prologus·;

Lucas Syrus Anthiocensis· arte medicus· discipulus apostolorum postea paulum secutus usque ad confessionem eius serviens domino sine crimine· Nam neque uxorem umquam habens neque filios LXX. et IIII or annorum obiit in bithinia plenus spiritu sancto· Qui cum iam scripta essent evangelia· per matheum quidem in iudea per marcum autem in italia· sancto instigante spiritu in achaiae partibus hoc scripsit evangelium significans etiam ipse in principio ante alia esse descripta· cui extra ea quae ordo evangelicae dispositionis exposcit· ea maxime necessitas laboris fuit ut primum grecis fidelibus omni prophetatione venturi in carne dei christi manifesta humanitas· ne iudaicis fabulis attenti· in solo legis desiderio tenerentur· ne vel hereticis fabulis et stultis sollicitationibus seducti excederent a veritate elaboraret. Itaque per quam necessariam statim in principio sumpsit ab iohannis nativitate quae est initium evangelii promissus domini nostri iesu christi· et fuit socius ad perfectionem populi· item inductionis baptismi atque passionis socius cuius profecto dispositionis exemplum meminit malachiel propheta unus de duodecim, deinde ipse lucas scripsit actus apostolorum. post hunc iohannes evangelista scripsit apocalipsin in insula pathmos deinde evangelium in asia· Explicit Argumentum.

Lehetséges, hogy e feltűnő szövegvarians világot vet majd a kézirat származása helyére vagy legalább is hányódásának történetére.

Minthogy fentebb kifejeztük már kétkedésünket az első nehány levélnek a codex eredeti anyagához való tartozása fölött, nem szabad szövegkritikai szempontból sem az érdekes prologust biztosan a szöveghez tartozónak tekinteni. Toldás lévén, nagyban különbözhetik az eredeti előszótól, mely talán az általánosan elterjedt szöveget tartalmazta.

A Szent János evangeliumához irt prologus például (69 r) hiven követi a járt utat s megegyezik nagyjában a codexek zömével. Abban a reménybenban, hogy variansai miatt összehasonlító tanulmányok kiindulásául szolgálhat, közlöm pontos szövegét:

INCIPIT PROLOGUS·

HIC EST IOHANNES

evangelista unus ex discipulis dei qui virgo electus a deo est· quem de nuptiis volentem nubere vocavit deus· cui virginitatis in hoc

duplex testimonium in evangelio datur· quod et prae ceteris dilectus a deo dicitur· et huic matrem suam de cruce commendavit dominus· ut virginem virgo servaret· Denique manifestans in evangelio· quod erat ipse incorruptibilis verbi opus inchoans· solus verbum carnem factum esse· nec lumen a tenebris comprehensum fuisse testatur· Primum signum ponens quod in nuptiis fecit dominus· ut ostendens quod erat ipse legentibus demonstraret· Quod ubi dominus invitatus· deficere nuptiarum vinum debeat· ut et veteribus inmutatis. nova omnia quae a christo instituuntur· appareant· Hoc autem evangelium scripsit in asia· postea quam in pathmos insula apocalypsin scripserat· ut cui in principio canonis incorruptibile principium in genesi· etiam incorruptilis finis per virginem in apocalypsi redderetur· Dicente christo· Ego sum· A· et· ω. Et hic est iohannes qui sciens supervenisse diem recessus sui· convocatis discipulis suis in epheso· per multa signorum experimenta promens christum· descendens in defossum sepulturae suae locum· facta oratione· positus est ad patres suos· Tam extraneus a dolore mortis quam a corruptione carnis invenitur alienus· Tamen post omnes evangelium scripsit· et hoc virgini debebatur· Quorum tamen vel scriptorum tempore dispositio vel librorum ordinatio· Ideo nobis per singula a nobis non exponitur· ut scienti desiderio conlocatio· et quaerentibus fructus laboris· et deo magisterii doctrina servetur amen· EXPLICIT PROLOGUS·

Három jelentéktelen eltérést leszámitva, igy olvassuk e szöveget a müncheni egyetemi könyvtár 29. fol. jelzetű, Ingolstadtból a bajor fővárosba került IX. századbeli kéziratában is[1]. E codexet pedig Swarzenski a Majna vidéki, frank müvésziskola alkotásának tartja.[2]

Ez az adat is egy szikrányi fény a származás megvilágitására. Kevés természetesen ahhoz, hogy rajta tényleg eligazodhassunk. Egy század alatt nagy utat tehetett meg a Vulgata szövege variansaival együtt.

Az evangeliumi szöveg állandó járulékai során említést kell tennünk a Lukács és János evangeliumából meritett tartalomkivonatról, a summariumról is.

Codexünkben a 4r. lapon kezdődik Lukács fejezeteinek kivonata e szavakkal: *„Zacharias viso angelo quia non credidit obmu-*

---

1) L. Dobschütz: Studien. 26. l., Wordsworth-White i. m. 485 és köv. l.
2) Swarzenski: Die Regensburger Buchmalerei. Leipzig. 1901. 7. l.

1. Szent Lukács evangéliumának kezdő sorai.

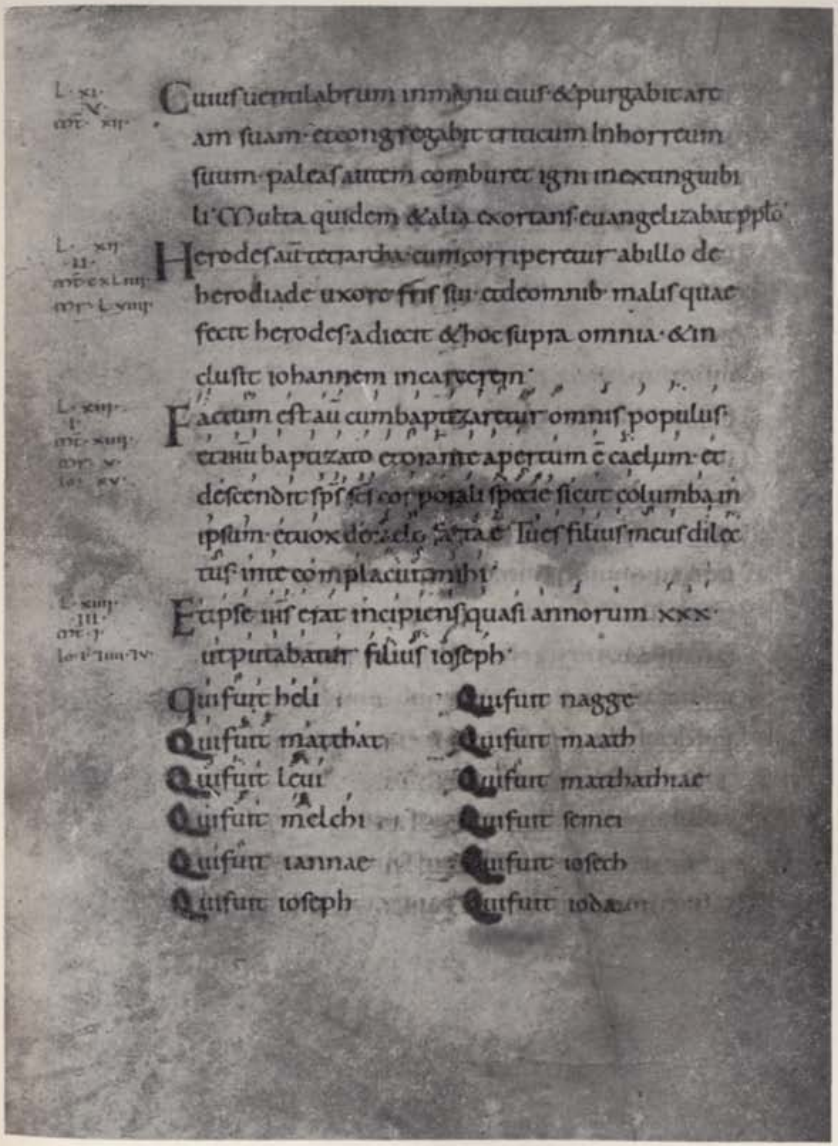

2. Neumák a 17 v. lapról.

tuit". A 69v. lapon az iró János fejezeteinek felsorolásába fog: „*Pharisaeorum levitae..... invenimus messiam*".

Berger[1]) táblázata alapján kimutatható, hogy e fejezet-felosztás azonos az Ada csoportéval, tehát azon kéziratokéval, melyek a Nagy Károly korabeli Vulgata-reform idején keletkeztek s amelyek hatása szövegkritikai s művészi irányban egész Németországon át sokáig érezhető.

Az evangelium szövege a közepesek sorába tartozik. Eltávolodik már az értékes italo-northumbriai kéziratoktól s feltünően hajlik a kelta kéziratok felé. 308 fontosabb variansa közül 57 esetben elszigetelt lectiot mutat — egybevetve Wordsworth kritikai apparatusával.[2]) Érdekesebb kritikai adat még a

W-vel	119	esetben
D-vel	101	„
M(Turon.)-el	76	esetben
T-vel	73	„
K-val	71	„
Epter-el	69	„
O-val	68	„
V-vel	66	„
Y-al	24	„
A-val	23	esetben való megegyezése.

E kéziratok közül *W* a XIII. század derekán készült Angliában, most a Brit. Mus. Reg. I. B. XII. jelzetü codexe. Tipikus képviselője a középkorban használatos Vulgatának. *D* a dublini Trinity College hires Book of Armaghja. A IX. században irták Irországban. A Mart. Turonensis jelzetü aranyos kézirat a toursi iskolának alkotása, mely a Codex Karolinus-szal (K) és Vallicellanusszal (V) az Alcuinus-szal kapcsolatos szöveg reformot tünteti fel, bár még mindig közelebb jár a kelta, mint a northumbriai jó kéziratokhoz. A nyolcadik századból eredő toledói codex (T) a jelen esetben is érdekesen szemlélteti azt a kapcsolatot, mely köztudomás szerint a koraközépkori visigót és kelta kéziratok között fennáll. Sz. Willibrord evangeliumos könyve a VIII. századból (Epter., Paris. Bib. Nat. 9389.) a jelen esetben is tanuskodik, hogy szövege nem olyan jó, mint a hire s hogy nemcsak a betüi emlékeztetnek az insularis befolyásra, hanem szövege is, amint Beissel világosan

[1]) Berger: Histoire de la Vulgate. Paris. 1893. 355—356. l. — l. még Beissel: Geschichte der Evangelienbücher. 334. l. XXI. t.

[2]) L. Wordsworth i. m. 307--483 l., 742--3 l.

megmondja[1]. Az oxfordi Bodleianának 857. sz. kézirata (O) a VIII. sz. munkája. Wordsworth azt mondja róla, hogy telve van ír hatással[2], Beissel szerint pedig angolszász minták nyomán átjavitott római szöveg. [3])

A Laurentiana hires Codex Amiatinusa (A) és a Book of Lindisfarne (Y, jelenleg a Brit. Mur. Nero D. IV. jelz.) egyaránt távol esnek codexünktől. 308 esetben még 25-ször sem egyezik meg olvasásuk vele! Ez nem korkérdés, hisz más VIII. és IX. századbeli kéziratok számosabb esetben mutatnak azonos lectio varianst. Nyilvánvaló, hogy az *ír hatás* volt erősebb a kontinens Vulgata szövegének alakulására minden más befolyásnál. Ami csak természetes kifolyása annak a nagy ír mozgalomnak, melynek hullámai Bobbióig érnek.

A Vulgata történetének részletei között codexünk szövege is számottevő. Elmaradt, tört mértföldjelzője annak a nagy útnak, melyet a nyugati egyház elfogadott forditása Sz. Jeromos dolgozóasztalától a Biblia Clementina szedőpolcáig megjárt. Sokkal jelentéktelenebb az eddig közzétett s osztályozott anyag, hogy sem korát és származása helyét csupán csak szövegváltozatai alapján megmondhatnók. Annyit látunk, hogy a karolingi reform után s olyan helyen keletkezett, ahol ír kéziratok hatása alatt másoltak. Szövege elég jó, de kritikai kiadásoknál alig vehető számba.

III. Codexünknek disze is volt. Az evangeliumok elejét kezdőbetükkel ékesitette a jó tollú iró. Két lapon megmaradt még a régi diszités emléke. A 9v lapon kékesszürke alapot festett az illuminator[4]) a bevezető szavak: INCIPIT

EVANGELIUM
SECUNDUM
LUCAM

alá. Az arannyal-ezüsttel gondosan megirt cap. elegansok, ma már alig érvényesülnek a hideg, barátságtalan alapon. Az ezüst betük körül régen megkezdődött a „sulfidatio“ folyamata. Hatása alatt fekete gyászba öltözik minden szín s mellette már az arany sem olyan ragyogó. Ez a pusztitó folyamat látható a szürke alapnak

---

1) L. Beissel: Geschichte etc. 122 l.

2) Wordsworth i. m. 710. l.

3) i. m. 91. l.

4) Nem mernök hinni, hogy biboros szinünek szánta. Még az a görög bibor is, melyet Westwood mutat be „Palaeographia Sacra Pictoria“-jában (London, 1843—1845) erősen eltér tőle.

keretén is. A művész eredetileg minium vonalak között sárga-kéksárga keretet festett. Ma már azonban a sárgának túlnyomó részét bevonta a kegyetlen fekete réteg.

A szemközt fekvő lapon az evangeliumnak arannyal-ezüsttel irt kezdő sorai élén egy hatalmas q-betű áll. Hosszú szárában a másik lapról ismerős arany, ezüst, kék és sárga szinek szerepelnek. A szár felülről fonadékdísszel kezdődik, párhuzamos szallagokban fut alá, középen hurkot vet s azután ismét megoszolva fut le a két szallag, hogy alul két stilizált levél közé foglalva, mint többszörösen általvetett fonadék végződjék. A széles szár bélését fent miniummal és arannyal festett, szerény virág-dísz, alul pedig aranyos-ezüstös, végül kék karajokban elosztott arany pettyezet teszi.

A *q*-nak ivezetét egy kegyetlenül elnyujtott négylábú „kigyófejü“ szörny alkotja. Hátsó lábai még csak természetesen állanak, de a mellsőket messze, az ivezetnek legszélső részén kell keresnünk. Onnan nyúlnak elő, mintegy sietősen lépve. A kigyófő hosszan kinyuló aranyos nyelvével ujból előre került s nagy szemével szinte ijesztően néz. A testnek élesen megrajzolt körvonalai között alig számbavehető az a kis kékszin, ami talán árnyékolásra volt szánva s az a nehány értelmetlen aranyos levéldisz. Az ivezetnek egyéb részet szélesen futó arany, ezüst sávok s némi kékes lombdisz teszi. A szegélyvonal természetesen mindenütt piros (1. ábra).

A codexnek szépen iró mestere tanuságot tett e nagy initialéval rajzoló készségéről és művészi tehetetlenségéről. Ha nem is vesszük számba a sulfidatio okozta számos fekete foltot, eredeti épségében sem nevezhető szépnek e kezdőbetü. Ami disz van rajta, az vagy nagyon szegényes vagy nagyon is elcsépelt motivuma a kelta és germán művészetnek. Ezen elnyujtott, szétszedett szörnynyel kelta kéziratokban éppen ugy találkozunk, mint a visigot siloi kolostor alkotásaiban[1], osztrák kolostorokban éppen olyan ismerős volt a motivum[2], mint messze nyugat felé.[3]

Azonban nem a tökéletes művészit, hanem a tényeket s a folytonos fejlődést véve figyelembe, nem állhatunk meg e keveslő

---

[1]) L. Beissel: Geschichte. 107. l. — V. ö. a British Museum 30850, 30853 visigot kéziratait: *Huntington:* „Initials and Miniatures of the IX th, X th, and XI th centuries from the Mozarabic Manuscripts of Santo Domingo de Silos in the British Museum. New-York, 1904.“ c. könyvében. — Westwood i. m. több ír kéziratában.

[2]) Buberl: Die illum. Handschriften in Steiermark. Leipzig, 1911. számos ábráján.

[3]) Labitte: Les Manuscrits. Paris, 1893. Fig. 103.

kritikánál. Tudni szeretnök, melyik scriptorium alkotásait jellemzik e nagy initialék, hol szorítkoznak az arany, ezüst, kék és sárga szinek, meg a piros körvonalak használatára? Melyik festőiskola kedvelte az arany-ezüst fonadékból hurkolt diszt, hol szorítkoztak a körvonalak gondos rajzára s hanyagolták el a testnek *festését?*

A st. galleni kolostorban, mint Landsberger[1] és Merton[2] legujabb tanulmányaiból látjuk, a IX. század második felében, a Wolfcoz kéziratok initialéiban éppen a fentemlitett jellemző tulajdonságokat találjuk meg. Az initialék méretei, müvészi felfogásuk, szinezésük, az állati motivumok felhasználása rokon a mi codexünk diszével. Landsberger 3. a. ábrája, Merton mellékleteinek III. 1., IX. 2., XII. 1., XX. 2. sora számunkra nemcsak ismerős motivumokat jelentenek, hanem a könyvdiszitésnek hasonló fokát is.

E hasonlóság azonban még nem végleges felvilágositásul, hanem csak tájékoztatásul szolgál. Nem szabad rögtön reásütnünk kéziratunkra, hogy st. galleni eredetü. Bármennyit szenvedett is az ottani könyvtár háborúság és elbirtoklások által, elhamarkodott lenne az itélet e csonka gyulafehérvári evangeliumos könyvet a svájci kolostorba utalnunk. A hasonlóságok mellett különbségek is vannak: a st. galleni irás fennmaradt emlékei időnkint különböznek codexünk irásától, neumái átlag más formájuak s ugyanazon codexekben, melyek initiale disze annyira rokon kéziratunkéval, az irás jelentősen eltér.

Lehet, hogy a st. galleni iskola hatással volt codexünk keletkezési helyére, lehet, hogy St. Gallen is, ez is hasonlóan fejlesztette a közös forrásból meritett müvészi anyagot. Biztos itéletre egy csonka codex szűkös adatai alapján nem vállalkozhatunk.

IV.

Szinte meglepetésszerüen hatnak a kézirat forgatása közben a 17v lapnak pontokkal, vonalakkal teleírt sorközei. (2. ábra.)

Krisztus geneologiájának szövege fölött *hangjegyek* láthatók. Az érdekes, kezdetleges középkori hangjegyirás a kevezető sorokat s a nemzetségfa elejét teljesen, folytatását pedig 5—4 sornyi közökben kiséri. E hangjegyek — tudomásunk szerint — a hazai kéziratos anyagnak legrégibb, enemű emlékei. Megállapitásuk nem nehéz feladat, de a dolog ujsága miatt ez esetben mellőzhe-

---

[1]) L. Landsberger: Der St. Galler Folchart-Psalter. St. Gallen, 1912.
[2]) Merton: Die Buchmalerei in St. Gallen. Leipzig, 1912.

tetlen. Közöljük minden szótag után zárójelben a föléjük irt neuma vagy egyszerübb hangjegy nevét, azután pedig e régi mesterszavak modern zenei kifejezéseit:

Fac (virga, scandicus) *tum* (sinuosus) *est* (v.) *au* (v.) (tem-v.) *cum* (v.) *bap* (v.) *ti* (v.) *za* (v.) *re* (ancus) *tur* (v.) *om* (cephalicus) *nis* (pes) *po* (v.) *pu* (climacus) *lus* (v.) *et* (v.) *ie* (v.) *su* (v.) *bap* (v.) *ti* (v.) *za* (v.) *to* (v.) *et* (v.) *o* (ancus) *ran* (v.) *te* (v.) *a* (v.) *per* (v.) *tum* (v.) *est* (v.) *cae* (pes subbipunctis) *lum* (v.) *et* (v.) *de* (v.) *scen* (v.) *dit* (v.) *spi* (v.) *ri* (v.) *tus* (v.) *sanc* (v.) *tus* (v.) *cor* (v.) *po* (v.) *ra* (v.) *li* (v.) *spe* (climacus, scandicus flexus) *ci* (ancus) *e* (v.) *sic* (v.) *ut* (v.) *co* (v.) *lum* (v.) *ba* (v.) *in* (v.) *ip* (v.) *sum* (v.) *et* (v.) *vox* (v.) *de* (v.) *cae* (pes praepunctis) *lo* (flexa) *fac* (climacus) *ta* (pes) *est* (v.) *Tu* (v.) *es* (v.) *fi* (v.) *li* (v.) *us* (v.) *me* (torculus) *us* (v.) *di* (scandicus) *lec* (climacus) *tus* (torculus) *in* (v.) *te* (v.) *com* (v.) *pla* (v.) *cu* (virga subquatropunctis) *it* (scandicus flexus) *mi* (pes) *hi* (v.).

Et (v.) *ip* (v.) *se* (v.) *ie* (v.) *sus* (v.) *e* (v.) *rat* (v.) *in* (v.) *ci* (v.) *pi* (v.) *ens* (v.) *qua* (v.) *si* (v.) *an* (v.) *no* (pes) *rum* (v.) *XXX* (v. v. v.) *ut* (v.) *pu* (v.) *ta* (v.) *ba* (v.) *tur* (v.) *fi* (v.) *li* (climacus) *us* (pes praepunctis, climacus) *Jo* (pes) *seph* (v.).

Qui (v.) *fu* (flexa) *it* (v.) *He* (v.) *li* (v.)

Qui (v.) *fu* (pes subbipunctis) *it* (pes praepunctis) *Ma* (v.) *that* (v.).

Qui (pes praepunctis) *fu* (climacus) *it* (virg.) *Le* (pes praepunctis, climacus) *vi* (v.)

Qui (punctum) *fu* (scandicus flexus) *it* (v.) *Mel* (virga, pes praepunctis, virga subtripunctis) *chi* (virg.)

Qui (v.) *fu* (flexa) *it Jannae* . . . .

A zárójelbe foglalt középkori mesterszavak a mi zenei nyelvünkre áttéve igy hangzanak:

virga (v.): egy, tartamra hosszabb hang
punctum: rövid hang
virga subtripunctis: négy lefelé haladó hang, pl. *c h a g*
virga subquatropunctis: öt lefelé haladó hang, pl. *c h a g f*

pes: két emelkedő hang, pl. *c d*
pes praepunctis: három emelkedő hang, *c d e*
pes subbipunctis: négy hang, pl. *c e d c*

flexa: két eső hang, pl. *d c*
torculus: három hang, pl. *c e c*

climacus: három eső hang, pl. *e d c*
scandicus: három emelkedő hang, pl. *c d e*
scandicus flexus: négy hang, pl. *c d e d*
cephalicus: két eső hang, melyek második igen rövid,
ancus, sinuosus: három eső hang, melyek harmadika feltünően rövid.

Nem szabad természetesen e rövid meghatározásokat a középkori hangjegyek megfelelő kifejezésének tekintenünk. A mesterszavak megmondják, hogy egy-egy szótagra hány hangot énekelt a IX., X. század cantora, de keveset sejtetnek a zenei ritmusból és még kevesebbet a dallamból. A scandicus pl. három emelkedő hangot jelöl, de nem árulja el, hogy egész avagy fél hangokban, kis vagy nagy tercekben halad-e a dallam. S amint bizonytalan egyetlen neumán belül a dallam menete, bizonytalan számunkra az alaphang is. Nem tudjuk, hogy a számos, fennközölt virgát g-ben vagy a-ban énekelte-e a solista s hogy az előttük-utánuk irt neumák a virga hangmagasságában kezdik-e első hangjegyüket vagy sem. De ami nekünk titokzatos pontozás és vonalazás: az egykorú énekesnek világos utasitás volt. Gyermekkora óta hallotta e dallamokat, fülében zengett a cantor és chorus éneke, a ritmus, a dallam, nagyon sokat könyv nélkül ismert, számoson egy-két jel eligazitotta. Nem volt az az ő szemében valami titokzatos mesterség, ahogy nekünk sem rejtélyes dolog kotta nélkül is elénekelni, hogy „Te vagy a legény, Tyukodi pajtás," meg afölött búsulni, hogy „Nagy Bercsényi Miklós sirdogál magában".

Kétségtelen, hogy e zenei hallásban élő hagyományokra, e traditionalis choralisra döntő fordulat volt az az első vonal, melyet a hangjegyek számára Guido d'Arezzo vagy a névtelen nagy mester vont meg. Egy vonal s a rajta különböző magasságban elhelyezkedő neumák már leszögezték a dallamot, a zenei hallásra épitett hagyományos éneklést obiectiv normához kötötték s megmentették a dallamot számunkra, akik már öt vonallal s nagyon pontosan kiirt hangjegyekkel fejezzük ki grafikusan énekeinket.

A mellékelt hangjegyirás a maga vonaltalan egyszerüségében számunkra csak kibetüzhető, szabatosan kisillabizálható, de el nem énekelhető.

Effajta hangjegyekkel csak ugy boldogulunk, ha későbbi vonalas codexek ugyanazon szöveg azonos dallamát rejtegetik. Ezekből meg tudjuk állapitani, hogy mi volt a melodikus értéke egy-egy neumának a régebbi kéziratban.

Codexünk hangjegyeinek későbbi átírása — fájdalom — eddigelé még ismeretlen, s azért le kell tennünk arról a vágyról, hogy ez ősrégi dallamot elénekelhessük.

S amily bizonytalan e régi hangjegyek dallamértéke, épp oly bizonytalan származásuk is.

A közzétett anyaggal egybevetve szembeötlő, hogy Rajnán inneni hangjegyirás. Az olasz, francia és angol kolostorokban máskép irták a hangjegyeket. Az is nyilvánvaló, hogy nem a tipikus sanctgalleni. A hires svájci kolostor enemü alkotásait nagy finomság s egyes neumák önálló megformálása jellemzi. De hogy a nagy német-római császárság melyik vidékén rótta stilusával a pergamentre ez évszázados jegyeket sebtiben valamelyik scriptor, — csupán csak e neumákból, — ma még bajos eldönteni.

Két körülmény érdemel még figyelmet e kis neuma-irásban. Először is, hogy a virgák hellyel-közzel nem állanak egy sorban, hanem különböző magasságban helyezkednek el. Szembetünő az a „sicut columba in“ és „tu es filius“ szavak fölött. Mintha a dallamnak hullámzó vonalát követné az iró stilusa a hangjegyek ilyen ösztönszerü elosztásával....

Másodszor, feltünő az, hogy az egész evangelium szövegében hiában keresünk több neumát. Csakis a nemzetségfa szövegét látta el velük az iró. Ennek a más codexekben is megismétlődő jelenségnek magyarázatát Wagner[1]) abban találja, hogy egyes részeket, nevezetesen Krisztus genealogiáit ünnepélyes felolvasás céljára külön látták el neumákkal, mert olvasási módjuk igen sokáig eltért a rendes lectio tonustól.

*

Végül megismételjük a bevezetőben mondott szót: egy százleveles codex is a problemák egész sorával lép a mütörténetiró, palaeographus, a zene történetének vagy a régi liturgiának kutatója elé.

Bármennyit oldozgattuk a kéziratunk rejtette problemákat, meg nem oldottuk. A gyulafehérvári Lukács codex IX. századbeli német, talán st. galleni munka.

A pontosabb kort, a szűkebb hazát, a kolostort... s az iróembert biztosan nem találtuk még meg.

Szentiványi Róbert dr.

---

[1]) Wagner: Neumenkunde. II. Aufl. Leipzig. 1912. 91. l.

A magyar ferencrendűek formulás könyve a Batthyány-könyvtárban.

A Batthyány-könyvtár kéziratai között müvészi és régiségi szempontból mindenesetre a Batthyáneum I. kötetében leirt Codex Aureus az első, de magyar irodalomtörténeti szempontból mindjárt ezután a Gyulafehérvári Codexnek elnevezett E. 5. VI. 8. jelzésü hártya kézirat következik. Ebben van ugyanis kor szerint második, összefüggő emléke a magyar nyelvnek. Leirta ezt bőven Varjú Elemér, a nyelvemlék fölfedezője, a Magyar Tudományos Akadémiai Értesitőben[1], és a Magyar Könyvszemlében[2]. Ugyanő felhivta a figyelmet arra, hogy e kézirat 126b—129b lapjain 14 drb 1290—1310 közti időkből származó oklevél másolat van, s ez oklevelek mind a magyar ferencrendűeket illetik.

A magyarországi ferencrendűek történetével foglalkozván érthető vágyakozással vettem kezembe 1911. szeptember havában e kéziratot. Mert, ha való, hogy 14 oklevéltöredék van benne, akkor a régi időkre nézve ez a legrégibb forrás, amelyből a XIII—XIV. századbeli ferencrendűek belső életére ismereteket merithetünk!

Reményemben nem is csalatkoztam. Bár a levelek csonkák, mégis számos érdekes vonását örökitik meg a régi ferencrendűek életének. Mindenik szó becses utmutatást foglalván magában, szükségesnek találtam azt az egész terjedelmében lemásolni. Nagyon sok időbe és fáradságba került volna ez, ha dr. Szentiványi Róbert szives készséggel nem segitett volna rajtam, s azért neki e helyen is forró köszönetet mondok. A leveleket itt közlöm.

---

[1]) X. k. 1899. 16—25.
[2]) VIII. 1900. 35—37.

Formulae Epistolarum ad Franciscanos Hungariae et ab his ad diversas personas Hungariae missarum.

1. Reverendo in Christo patri fratri H. ministro Ungarie fratres domus de B. reverentiam debitam et devotam. Paternitati vestre tenore presentium facimus manifestum fratrem N. latorem presentium in nostro capitulo secundum formam constitutionum electum esse in discretum presentis capituli provincialis ibi celebrandi. In cuius rei testimonium presentium seriem sigillo nostre domus duximus sigillandum, cui etiam in eundo presentes sint in testimonium obedientiae salutaris. Data etc.

Oldalt: Forma littere discreti mittendi ad capitulum provinciale. Codex E-5. VI-8. Bibliothecae Batthyanianae. Fol. 126v.

2. In christo carissimis fratri N. gardiano de tali loco ac aliis gardianis ceterisque fratribus talis custodie presentes inspecturis frater M. custos de tali domo sinceram in domino caritatem. Noverit caritas vestre fraternitatis . . . . . presentium . . . . . si contingat fratrem N. gardianum de tali loco ire vel mittere duos fratres usque . . . . . vel ad alia loca vestre custodie pro aliquibus negotiis domus talis expediendis . . . . . gardianum destinari, possint ire de nostra licentia speciali, quos ubique in domino requirendo . . . . . eidem in testimonium obedientiae salutaris. Vale in Domino semper. Data in tali loco . . . Valiture Amen.

Cod. E-5. VI-8. Bibl. Batth. 126v.

3. Reverendo in Christo patri fratri N. ministro et diffinitoribus presentis capituli provincialis ibi celebrandi fratres domus de illo loco reverentiam debitam et devotam. Cum secundum formam constitutionum excessus prelatorum nostrorum vobis scribere teneamus paternitati vestre transmittimus ea que sunt per nos discussa et examinata, probata et approbata a maiori parte fratrum conventus nostri, conscripta, lecta et sigillata coram nobis sigillo nostre domus. Accusamus carissimum patrem nostrum fratrem N. ministrum vel custodem vel gardianum in subscriptis quae sunt huiusmodi videlicet etc.

Oldalt irva: Forma littere accusationis gardiani. Cod. E-5. VI-8. Bibl. Batth. Fol. 126v.

4. Forma littere testamenti. In nomine patris et filii et spiritus sancti. Cum cuncta trahit secum volvitque volubile tempus, ne gesta humana a memoria per volubilitatem temporis abstrahantur,

solent dicta testium per litteram litteris perhempnari. Proinde noverint tam presentes quam posteri, quod ego domina N. uxor comitis M. filii A. gravi pressa infirmitate antequam mors irrevocabili sententia tabernaculum mei corporis dissolvat, vita adhuc comite, compos mentis sano ducta consilio pro pace meorum successorum et ob remedium anime mee ordinavi de possessione mea tali die coram fratribus minoribus fratre N. et fratre M. et fratribus praedicatoribus.

Cod. E-5. VI-8. Bibl. Batth. Fol. 126v.

5. Viro nobili et honesto Magistro N. frater Stephanus etc. Orationes in christo cum affectus promptitudine ad sua vota in omnibus prosequenda. Litteras vestras, quas mihi transmisistis, debita excipiens reverentia et affectuose perlegens in multimodas vobis gratiarum assurgo actiones, quod me tam favorabili vestra littera dignatus (!) fuistis visitare. Verumptamen, quia percepi, opus ecclesie fratrum non sit actenus (!), sicut promiseratis, prosperatum, reverentiam vestram rogo et exortor (!) in domino Jesu Christo quatenus memores promissionis vestre, quando nos predicti loci assumendam inhabitationem induxistis, predictum opus melius, quam actenus, faciatis promoveri. Et ecce frater A. lator presentium, quem etiam in licitis et honestis vestre volo assistere voluntati, si per vos ipsi loco iuxta promissum factum fuerit, predictum opus faceretis diligentius promoveri. Ceterum reverende domine more servorum Dei, in quibus non argenti vel auri copia deservit, sed meritorum apud dominum fructus cumulatorum, unde beneficentie preter quotidiana et generalia orationum suffragia, quibus nos ante oculos misericordie Dei tanquam precipuum nostri ordinis benefactorem prosequi optamus incessanter, nunc in speciali secundum ordinationem nostri capituli provincialis a quolibet fratre sacerdote, infra ambitum regni Ungarie constituto, 3 missas offerimus pro vestra et domine consortis vestre necnon et omnium ad vos spectantium vite, prosperitate pariter et salute.

Cod. E-5. VI-8. Bibl. Batth. 127r.

6. Cum secundum tenorem litterarum papalium determinationi cause, que inter capitulum Wesprimiense ex una parte et sacerdotes diocesis domini episcopi Wesprimiensis ex altera vertitur, ego unacum priore provinciali ordinis fratrum Predicatorum in octava beati N. interesse non valeam propter ardua, quae mihi incumbunt, ordinis negotia, hinc est quod caritatem duxi presen-

tibus, quatenus, ipso termino adveniente, cum sacerdotibus, qui testes vos requisierint vobis presentes exhibentes, ad dominum episcopum Wesprimiensem, ubicunque fuerit, accedatis et diffinitioni dicte cause secundum predictarum litterarum papalium tenorem vice nostri interesse debeatis. Quodsi vos forte gravi aliquo infirmitatis contigerit impediri, volo, ut gardianus albensis cum uno maiori fratre conventus sui vice nostri sicut vos interesse teneatur.

Codex E-5. VI-8. Bibl. Batth. 127r.

7. Venerabilibus viris abbatibus prioribus ac decanis S. Benedicti cysterciensis cartusiensis ordinis presentes litteras inspecturis frater H. minister et servus fratrum minorum per Ungariam salutem et orationes devotas in domino. Noveritis Nicolao layco seu converso latori presentium litterarum, qui fuit in ordine nostro professus, pro quibusdam certis causis ac meritis ipsius condignis ad aliquem ex vestris ordinibus me tenore presentium licentiam concessisse, reddendo ipsum, facta prius professione in ipsa religione, quam ex vestribus intraverit, a nostro ordine et obedientia absolutum, prefixo sibi trium mensium duntaxat spatio, intra quod ad eam, quam ex vestris unam elegerit, debeat se transferre presentibus post 3 menses predictos minime valituris. Licentiatos tamen sic et a nostro ordine absolutos ex privilegiis, nostro ordini a summa sede indultis, ad assumendam administrationem aliquam vel officia curam animarum habentia seu dignitatem aut prelaturam quamlibet cum titulo personato vel (ut) possit docere in vestris ordinibus, noveritis fore redditos inhabiles et ineptos, nisi cum ipsis per eandem sedem fuerit dispensatum.

Cod. E-5. VI-8. Bibl. Batth. 127v.

8. Venerabili in christo patri et domino J. dei gratia archiepiscopo Colocensi aule regie cancellario frater St. orationis devote debitum et honoris. Super eo negotio mihi et ordini ex parte sanctitatis vestre grato, merito et accepto, sedule et sollicite procurando, ecce misi ad vos fratrem J. et fratrem A. latores presentium.

Cod. E-5. VI-8. Fol. 127v. Bibl. Batth.

9. Notifico vestre reverentie humiliter per presentes, quod omnia vestra mandata et singula, que ad me per vestras diversas litteras sunt delata, prout debui, sum studiose, sollicite et humiliter prosecutus et specialiter mandat eadem, quod per vos iniunc-

tum mihi fuerat, de receptione Hoytonis diaconi, quem licet receptione indignum secundum humanum iudicium mox vestro mandato accepto recepi ad ordinem absque omni ordinis disciplina, fovendo eundem consolationibus sibi convenientibus pro vestro beneplacito et mandato. Ceterum rogo vestram reverentiam humiliter et devote, quatenus fratrem N., quem pro fratre provincie Ungarie assignastis, virum utique discretum et sanctum, in quo nihil de specie mali comperi tam publice quam occulte, iterato officiis ordinis dignemini investire et actibus legitimis.

Cod. E-5. VI-8. Bibl. Batth. Fol. 127v.

10. Venerabili patri et domino speciali frater et ordo cum debita reverentia et devota fortitudinem in adversis et spiritus sancti solacionis antidotum post lamenta. Recenti memoria retinens, quot et quanta beneficia tam spiritualia quam corporalia non solum ylariter, verum etiam affluenter, liberaliter et continue a tam reverendo patre receperint fratres nostri, non sine multa cordis amaritudine unacum fratribus nostris possum recolere, quibus tam venerabilis pater, tantus benefactor dominus est amaritudinibus circumventus et tam crudeliter pertractatus ab illis maxime, a quibus defendi et onorari (!) debebat, tam in se quam in suis, exilium, dampna, persecutiones et opprobria innumera patiendo. Propter que ex intimis cordis maxime vobis necnon etiam et amicorum vestrorum personis compaciens me et fratres alios provincie nostre liberaliter offero reverende vestre paternitati ad quidquid possumus et decet et expedit et vobis possit et debeat esse grata. Et ut cum venia loquar, audeo formam .....
..... quod exemplo patientissimi domini, qui pro peccatis nostris voluit pati in suam gloriam iturus, pacienter, quod accidit, tolleretis(!). Diligentibus enim Deum omnia cooperantur in bonum. Non enim decipimini, sed probamini. Et si quid propter iustitiam patiemini, beati. Fluctuantibus ergo vobis inter procellas et turbines mundi et quasi in medio maris positis cito super undas deambulans Xs adveniet. Et diaboli adversum vos flantem spiritum uno iussionis suae sermone compescet. Salutat autem vos reverende pater etc.

Cod. E-5. VI-8. Bibl. Batth. Fol. 127v és 128r. In margine utriusque paginae serius insertus.

11. Venit ad me adolescens quidam N. nomine de familia magistri A., ut reciperem ad ordinem suppliciter postulavit. Quo-

circa eius petitioni et devotioni iuste et sancte liberaliter acquiescens, iniungo tu (e) discretioni humiliter per presentes, quatenus cum predictus N. apud J. tibi presentes ostenderit in festo sancti Joannis Baptiste, ingressum ordinis petiturus, ipsum recipere pro laico in novitiorum habitu tenearis eidem impósito caperone.

Cod. E-5. VI-8. Bibl. Batth. Fol. 128r.

12. Patribus in Xo reverendis gardianis et eorum vicariis universis presentes litteras inspecturis frater A. salutem cum sincera in domino caritate. Nicolaum, latorem presencium, procuratorem et benefactorem nostrum specialem, qui vadit in peregrinatione ad limina apostolorum Petri et Pauli et ad terram sanctam ob remissionem peccatorum suorum, caritati vestre affectuosius in Domino recommendo, ut, cum ab codem fueritis requisiti, consilio et auxilio, amore Dei et meorum precum interventu, ei favorabiliter assistatis etc.

Cod. E-5. VI-8. Bibl. Batth. fol. 128r.

13. Viro provido et honesto magistro Dominico cantori ecclesie Jaurinensis frater A. Quamvis ex debito caritatis affluentissime omnibus teneamus, precipue tamen illis noscimus obligari, quorum dilectionem frequentius certis beneficiorum indiciis experimur. Proinde vestre devotionis fervorem attendens, quam ad nostrum geritis ordinem ob Dei reverentiam, ut pia fratrum meorum relatione percepi, dignum putavi divineque acceptabile fore voluntati, ut ab ordine nostro aliquam sentiatis recompensationem spiritualium gratiarum. Ego igitur, qui curam habeo fratrum per Ungariam, de divina benignitate meritisque S. Patris nostri b. Francisci confisus, vos ad universa et singula nostri ordinis suffragia et ad confraternitatem recipio, in vita pariter et in morte plenam vobis participationem bonorum omnium tenore presencium concedendo, que per fratres nostros in regno Ungarie operari dignabitur clementia Salvatoris.

Cod. E-5. VI-8. Bibl. Batth. fol. 128r.

14. Viris religiosis et deo amabilibus fratribus ministro custodibus et gardianibus ordinis fratrum minorum Benedictus divina miseracione episcopus de tali loco aule domine regine cancellarius dilectionis affectum cum sincera in dominum caritate. Cum viris religiosis et evangelisatoribus Christi a cunctis fidelibus et maxime ab Ecclesiarum prelatis favor et omnimoda dilectio debeatur, nos ex officii nostri debito necnon ad instanciam religiosorum virorum

fratrum nostrorum de ibi existentium equitati et divino iuri consonam concessimus vobis et dedimus licentiam in nostra diocesi confessiones audiendi, prout eos et alios religiosos viros privilegiatos canones permittere dignoscuntur. Eosdem similiter predicationis officium exercere et etiam, cum quedam persone, occisores infantium videlicet, propter distantiam nostre diocesis ad nos commode accedere non valent, dedimus vobis et fratribus vestris facultatem iniungendi eisdem penitentias salutares et etiam auctoritatem absolvendi, ita tamen, quod tales in penitentia perseverantes, quantocius poterunt, nostro conspectui se debeant presentare et, ut devotio Xi fidelium magis ac magis augeatur in vestris predicationibus circa dies sollempnes (!) 40 et in aliis diebus non sollemnibus 30 dierum indulgentias de iniuncta eis penitentia auctoritate nostra faciatis. Cupientes insuper ut ecclesiae locorum vestrorum congruis honoribus frequententur, omnibus vere penitentibus et confessis, qui ecclesias ipsas in festivitatibus b. Virginis, sancti Francisci, sancti Anthonii, Clarae et aliorum sanctorum, in quorum honore altaria maiora in ecclesiis ipsis sunt constructa, causa devotionis venerabiliter visitaverint, ex gratia speciali similiter 40 dierum indulgentias de iniunctis sibi penitentiis possitis elargiri.

Cod. E-5. VI-8. Bibl. Batth. fol. 128v.

E 14 levél korának meghatározása nem nehéz. A 14. számúban olvasható B. episcopus, aule regine cancellarius, nem más, mint Benedek veszprémi püspök, aki 1287-től 1301-ig viselte e hivatalt. A 8. számú levél keltét még közelebbről meghatározhatjuk, mert J. kalocsai érsek és királyi kancellárban könnyü ráismerni Gimesi Jánosra, aki 1291—1302 között volt királyi kancellár. Ámde a levél küldője fr. H . . . . . Haymo, legfeljebb 1298-ban lett a ferencrendüek magyarországi csoportjának fejévé, mert 1297-ben az oklevelek tanusága szerint még Barnabás volt az. E 8. számú levél tehát csak az 1298—1302. években irathatott. Ez időtájban irták az 1. és 7. számú leveleket is, mert ezek már Haymo-t emlitik közszolgaként (provincialis minister). Régibb ezeknél az 5. számú, mert ezt István provincialis irta valamelyik jótevőnek és kolostor alapitónak, már pedig István 1288-ban állott a ferencrendüek élén. Legrégibbek a 12. 13. számú levelek, mert ezek A (drianus) provincialis nevében szólnak, már pedig Adrianust az oklevelek az 1278—1281. években emlegetik. Lehetett azonban ő hivatalban (illetőleg Szent-Ferenc akarata szerint közszolgálatban) az 1282—85 években is, mert utóda István, mint láttuk csak

1288-ban kerül elő. A 13. számúban egyéb korjelző is fordul elő, mert azon Domokos, győri éneklő kanonok, akit a provincialis a szerzet lelkitestvérévé (confrater) fogad, az oklevelek szerint 1286—92. években volt Győrött éneklő kanonok. Lehetett azonban előbb is, mert elődje csak 1281-ig ismeretes. Ugy volt tehát, hogy Adrianus tovább vitte hivatalát, Domokos pedig már előbb elnyerte javadalmát és igy 1284 táján, de mindenesetre az 1282—87. években irták e levelet.

Bizonyos az is, hogy e levelek akkor, amidőn a formulákat belőlük készitették, olyan kolostor levéltárában voltak elhelyezve, amely a veszprémi egyházmegye területére esett, mert csak ilyen kolostornak volt szüksége a veszprémi püspöktől származó felhatalmazásra a feloldozás, igehirdetés és bucsú-osztogatás végett. A veszprémi egyházmegye területén 1280—1310 közt három kolostor volt: a budai, fejérvári és az 1295-ben keletkezett segösdi. Ezek közül a budai kolostorban nem irhatták e levelet, mert az I. számu budai ferencrendü gyülekezettől máshová küldött levél nem lehetett meg a budai kolostorban. Tehát csak a székesfejérvári, vagy a segösdi kolostorok között választhatunk. De a 6. számú levelet a magyar miniszter nem irhatta Székesfejérvárott, mert akkor ha ott lett volna, élőszóval adta volna meg a megbizást a székesfejérvári guardián-nak. A levél tartalma is azt mutatja, hogy azt a miniszter a székesfejérvári őrnek irta, mert csak ez lehetett annyira ismerős a veszprémmegyei papok és a veszprémi káptalan közt folyó perrel, hogy ebben tanuskodhatott. Ez tehát azt igazolja, hogy e levél a székesfejérvári kolostorban őriztetett.

Mindezeket tekintetbe véve azt kell mondanunk, hogy e formulákat a székesfejérvári konventben őrizett levelekből állitotta össze valamelyik miniszter, talán épen az a János, aki 1324-ben Székesfejérvárott tartott országos gyülést.

Ezzel azután meghatároztuk azt is, hogy a Gyulafejérvári Codex (E-5. VI-8.) 1320 táján Dúnántúl, Székesfejérvárott készült. Megerősiti ezt a 4. számu végrendelet is, mert a comes M. filius A., akinek neje e végrendeletben két ferencrendü és a domokosrendüek előtt javairól intézkedik, nem más mint Dáray Majs, Alexander, magyarosan Sándor fia. Ez Somogymegyében lakott Kaposvár környékén[1] s hozzá legközelebb olyan város, amelyben ferencrendüek is, domokosrendüek is müködtek, Székesfejérvár volt.

[1]) Wertner: Az Árpádok családi története 612. Csánki: Magyarország történeti földrajza III. 403. l.

A csonka és igy csupán formulaként leirt levelek 1.—3. számú darabjai csupán a ferencrendű szerzet belügyeire vonatkozik. Az elsőben az országos gyülésre a szerzetszabály értelmében megbizottat, discretus-t küld a budai konvent, a második számú szerint az őr útlevelet ad két testvér számára. A 3-ik szintén a közgyüléshez szükséges irat a guardián hibáinak bejelentéséről. A 4. azért került a ferencrendű formulák közé, mert őket gyakran hivták betegekhez és ekkor a végrendeletet nekik kellett irásba foglalniok.

Az 5. a minisztertől egyik jótevőhöz intézett levél, s a kolostor épitését sürgeti. A 6-ikban megbizást kap az őr, hogy a pápai rendelet értelmében menjen a veszprémi püspökhöz és ott legyen jelen a veszprémi káptalan és a papság közt folyt per eldöntésén. A 7. szintén a miniszter irata, s engedélyt ad benne, hogy Miklós, megtért testvér más szerzetbe léphessen át. A 8-dikban a miniszter két testvért küld a kalocsai érsekhez. A 9. számúban a miniszter a generalis ministernek tesz jelentést Hoyto segédpap visszavételéről s egyúttal egy másik testvért régi hivatalaiba való visszahelyezés végett ajánl. A 10. számú nagyon szép vigasztaló levél, csak az sajnálatos, hogy nem ismerjük azt a főpapot, akit akkora szerencsétlenség ért. A 11. számúban megparancsolja a miniszter egyik guardiánnak, hogy junius 24-ikén nála jelentkező ifjút világi testvérnek a kezdők közé vegye fel. A 12. számúban a miniszter a szerzet egyik procuratorát, Miklóst, Rómába és a Szent-Földre való igyekezetében segiti azzal, hogy őt a guardiánoknak ajánlja. A 13. számú a legrégibb napjainkra fennmaradt confrateri levél és mint már emlitők Domonkos győri éneklő kanonoknak szól. Az utolsót már nem ferencrendű szerzetes, hanem a veszprémi püspök állitja ki és ő ad benne felhatalmazást a ferencrendű szerzeteseknek, hogy megyéje területén gyóntathassanak, predikálhassanak.

Látjuk ebből, hogy a ferencrendű szerzet 1300. körül már Magyarországon is teljesen kifejlesztette az ő alkotmányát. Minden pontosan a szerzet uj szabályai szerint ment. Ennek következtében nagy bizalomnak örvendeztek, házaik, tagjaik szaporodtak és a püspökök is fontos ügyeket biztak rájuk.

Karácsonyi János dr.

3. A korondi kehely.

4. A besztercei kehely.

5. A gelencei kehely.

6. A csiksomlyai kereszt.

7. A csikszentgyörgyi templom kincsei.

8. A csikszentmártoni templom kincsei.

Régi erdélyi ötvösművek.

Folytatjuk a „Batthyáneum“ I. kötetében megkezdett sorozatot, s legelőször is három oly régibb kelyhet mutatunk be, melyeken részben filigrán, részben áttört diszitést látunk, vagyis azon ötvösművek közé tartoznak, melyeket általában *rakott díszítésüeknek* nevezhetünk, de azért mind a három más-más fajt képvisel.

1. *A besztercei gotikus kehely.* Ezüst, aranyozva, vert, vésett és áttört munka, nagysága 22 : 10 cm. Jelenleg a besztercei róm. kath. plébániai templomban (4. ábra.).

Talpa hatkaréjos, pereme sima és szép áttört pártakoszorúval ékes. Az egyik sima oldallapon kerek medaillonban ezen felirat olvasható: RECEPTUS AB HERETICIS A. 1746. Pro Scholis Pys Bisztric. Vagyis e kelyhet a szászoktól 1746-ban szerezték vissza a katholikus egyház részére a piáristák, kik egészen a legujabb időkig a plébániát vezették. Szárán vésett virágdisz van, melyben még kivehetők a zöld zománc nyomai. Lapos nodusát hat kiugró, áttörtmüvü rózsa disziti.

A kehelykosarat hasonlóképpen áttörtmüvü virágdisz alkotja, mely hat mezőre oszlik, az egyes mezőket recézett sodrony választja el egymástól. Az egymásba fonódó ágakból, levelekből és virágokból álló stilizált növény ornamentika olyan csinos és izléses kivitelben, mint az kelyhünkön is látható, kiválóan alkalmas kelyhek diszitésére. A kehelykosarat felül liliomból alkotott szép pártakoszorú futja körül.

Mesterjegy nincs a kelyhen, mert abban az időben, melyből e kehely is származik — a XV. század vége — nem igen volt az szokásban. Valószinünek tartom, hogy e kehely besztercei ötvösmester munkája. Ujabban a kehely javitva és aranyozva lett.

2. *A korondi kehely.* Az udvarhelymegyei Korondról került a gyulafehérvári egyházmegyei múzeumba. Ezüst aranyozva, vert, öntött és rakott munka, magassága 21, öblének szélessége 9, talpa 12 cm (3. ábra.).

A XV. század végéről való szép kehely talpa hatkaréjos, peremét rakott virágdisz boritja, mely után az áttört pártakoszorú következik, a szár mezőit pedig hasonlóképpen fölfelé törő stilizált

növényindák takarják, melyek között alul egy-egy egyszarvút vehetünk észre. Ott, ahol a hat karéj összetalálkozik, a hajlásban hat darab akanthus levelet helyezett el a műértő ötvös.

A modus gömbölyded és szintén rakott virágokkal ékes, melyek recézett sodronnyal zárt körökben helyezkednek el. A körök közt maradt helyen hat négylevelü virág ül rotulus gyanánt, melynek közepén egy-egy eperszem foglal helyet. Ilyen eperszemeket találunk sűrűn egymás mellett a száron is.

A kehelykosár szintén erősen áttört virágdiszből van megszerkesztve, a virágok kelyhében egy-egy gránát ül, az egyes virágcsoportok közt lévő üres helyen pedig két-két alakot látunk háttal egymás felé fordulva. Ez alakok nem szentek (semmiféle jelvény nincs mellettük) csakis diszités céljából vannak odahelyezve, mindössze annyit veszünk észre, hogy egy férfi és egy női alak került együvé. A szép liliomos pártakoszorú itt is feltalálható.[1]

Mesterjegy nem lévén rajta, legfölebb annyit mondhatunk, hogy a kehely erdélyi munka, de a várost megjelelni már merész dolog lenne. A talpon ezen felirás van bekarcolva: VALENTINI PRESBITERI, tehát a kehely valamikor egy Bálint nevü papé volt. Az irás jellege a XVI. századra mutat.

3. *A gelencei kehely.* Ezüst aranyozva, áttört, vert és filigrános munka. Magassága 22, öblének átmérője 10 cm (5. ábra.). Talpa hatkaréjos, pereme sima, majd áttört virágos pártakoszorú következik, a karéjok összeszögellésénél pedig egy-egy akanthus levelet látunk. A talp és a szár mezői filigrán művel vannak boritva, még pedig olyan formán, hogy 10—12 kis recéssodronyból álló köröcske alkot egy nagyobb kört, melyek egymás alá és mellé helyezve betöltik a diszitendő tért. A közbemaradt üres helyeken és a körökben is elszórva kis gömböcskéket látunk, melyeket *börtü* néven ismernek az ötvösök, s melyek részben diszül, részben a körök megerősitésére is szolgálnak. Ez az a technika, melyet középkori ötvöseink olyan szivesen müveltek, s mellyel oly sok hazai ötvösmű van diszitve.

A talpat a szártól lapos ernyőszerü tagozat (gomb) választja el, melynek felső részén ezen feliratot olvassuk: per | Geor | gium | borne | mj ſza | 1528, vagyis e kelyhet Bornemisza György csináltatta, illetőleg ajándékozta a gelencei (Háromszék-m.) templomnak

[1]) E kelyhet leirta és képét is közölte Czobor Béla az Arch. Ért. 12. K. 327. l. Több kiállitáson volt már, igy legutóbb a gyulafehérvári (Kalauz 10. sz.) és a budapesti kehelykiállitáson (Jegyzék 167. sz.) is.

1528-ban. Hogy ki volt ez a Bornemisza György, azt most nagyon nehéz eldönteni. A brassai régi számadáskönyvek tanusága szerint 1520 körül többször is megfordult Brassóban egy Bornemisza Gergely, aki a váci püspöknek belső embere (talán ugyanaz, aki később csanádi, majd váradi püspök lett) és akiről 1521-ben azt olvassuk: „Item Borne Mijza Geczö muntio et familiori reverendissimi domini Waciensis vinum etc. unum tapete" (Quellen I. 348. l.). Többször küldenek neki levelet is, szóval meg volt az összeköttetés Brassó s az emlitett Bornemisza között. Egy másik Bornemisza Gergely pedig ugyanezen időben mint vigesimátor (huszadvámkezelő) él Brassóban (I. 547. l.). Azért emlitem fel ezen brassai adatokat, mert én a kelyhet brassai készitménynek tartom azon az alapon, mert ezen kehelynek szakasztott mása látható Prázsmáron (Brassó-m.) melyet máshelyt ismertettem.[1] Hogy pedig a Georgius nevet sokszor tévesztik össze a Gregoriussal, az ismert dolog.

A két kelyhet tehát véleményem szerint ugyanazon brassai ötvösmester készitette, még pedig a gelenceit előbb 1528-ban, a prázsmárit egy évvel később 1529-ben.

A szárat vésett ágak, a lapitott nodust pedig levelek és angyalfők diszitik. A kehelykosáron ismét filigrán diszitést találunk hat mezőbe osztva, csakhogy itt a körök kisebbek, egy-egyben csak 6 apró karika van. A gömböcskéket és közbe-közbe az angyalfőket itt is feltaláljuk. A diszitést szépen egymásba fonódó virágpárta koszorú fejezi be.

Ezen kiválóan diszes és finom technikával kiállitott kelyhet, mely ott volt az 1884-iki budapesti ötvösmű-kiállitáson is, jelenleg a gyulafehérvári egyházmegyei múzeumban őrzik.

* * *

Másodsorban szó lesz nehány keresztről, de mielőtt azoknak ismertetéséhez fognék, szükségesnek vélem legalább röviden a kereszt fejlődését előadni.

A kereszt, mely a görögök és rómaiaknál a legborzasztóbb halálbüntetés eszköze volt, csak lassan foglalta el a kereszténység megszilárdulásával az őt megillető helyet, mint a megváltás szimboluma. Legelőször a katakombákban találkozunk vele a ✕ formában,

[1]) A brassai ötvösség története. Brassó, 1912. 229. l. és 12. ábra. A gelencei kehely rövid ismertetése olvasható az ötvösmű kiállitás Lajstroma II. 8. 46.; Az Ötvösség Remekei I. k. 25 l. képpel; Az egyházmüvészeti Lap 5. k. 336. l. ahol a felirat hibásan van magyarázva. V. ö. még a gyulafehérvári Kalauz 11. és a budapesti kehelykiállitás 98. sz.

melyből azután az ugynevezett Krisztusmonogramm fejlődött, melyet az őskeresztények mint jelvényt oly nagy előszeretettel használtak.[1] Igy ott találjuk a zászlókon (labarum) és a pénzeken is (V. század), s ezzel kezdődik a kereszt nyilvános szereplése. Majd ott találjuk a ravennai mozaik képeken (VI. század.) és a bizanci pénzeken is, s lassankint annak négy formája fejlődött ki a keresztény müvészetben, ugymint a görög + és a latin †, továbbá a Szent-András ╳ és Szent-Antal-féle T kereszt.

A kereszt a templomban már az épités alaprajzában is kifejezésre jutott, a keletiek templomai a görög kereszt, a nyugatiak pedig a latin kereszt formájára épültek. A cél szerint pedig, amelyre a kereszt szolgált, megkülönböztetünk: oltár, mell (pectorale), emlék-, uti-, temető-, ereklyetartó-, stáció-, processiós s más kereszteket. Díszitésül használták többi között az autipendiumokon és kasulákon is.

Az első századokban rendesen a puszta keresztet használták, később azonban a felfeszitett Üdvözitő alakja is reákerült, ez a feszület (crucifixum). Nagy különbség van azonban a régibb és az ujabb előállitások között, a régi korban (román) ugyanis az Üdvözitőt nyitott szemekkel, élve, koronával, vagy fénykörrel, felöltözve, lábai állványon egymás mellett ábrázolták, ez volt az ideálizáló előállitás. A csúcsives korban ezzel szemben a realisztikus szempont jutott érvényre: az Üdvözitő haldokolva, vagy meghalva, karjai, feje lecsüngve, töviskoronával, lábai egymáson átszegezve, csak ágyéktakaróval födve tüntették föl, szóval ott a halálon diadalmaskodó, itt a szenvedő Megváltót akarták szemünk elé állitani.[2]

Ilyen románkori keresztet láttunk a „Batthyáneum" I. k. 46. lapján, melyet Sepsiszentkirályon találtak, vörösrézből való s előállitása, diszitése igen kezdetleges. Most néhány ujabbkori keresztet fogunk bemutatni, a sort a csiksomlyóival kezdjük meg.

4. *A csiksomlyai talpaskereszt.* Ezüst, részben aranyozva, 27 cm. magas, azon keresztek közé tartozik, melyek ereklyék befogadására is alkalmasak és a hiveknek „pax tecum" szavak kiséretében csókra nyujtották, innen a „pacificale" név (6. ábra.).

Sima talpa hatkaréjos, pártadiszül apró gyöngysor szolgál. A négyszögletes szár két tagját lapos gomb választja el, melynek kiálló rotulusain „maria" neve olvasható. A száron pedig úgy a

[1]) Ilyen őskeresztény monogrammot hazánk területéről hármat is bemutattunk a Batthyáneum I. K. 37. 84. és 171. l.

[2]) Mindezekről bőven szól Zöckler „Das Kreuz Christi" c. monografiájában, 1875-ben jelent meg Güterslohban.

gomb fölött, mint alatt kettős sorban a következő gót mimuskulákat helyezte el az ötvös:

h il f g
t m a o
i a b r
o t e r

Ezen rejtélyesnek látszó felirat felülről kiindulva és jobb felé haladva a következő olvasást adja: hilf gott, Maria berot! Szokásos és ismert fohász, mely kelyheken is többször található.

A kereszt maga sima, az Üdvözitő felfeszitett alakja — öntött munka — szögekkel van odaerősitve s mintha már nem az eredeti feszület lenne. A kereszt karjai loheridomban végződnek, s fönt a sas, alul az ökör, jobbra az oroszlán s balra az angyal — a négy evangelista szimboluma — vertmüvü alakja tölti ki az üres tért. A kereszt hátlapján kristályüveg alatt volt az ereklye (valószinüleg a szent keresztből), a lapokat vésett virágdisz boritja, a négy szegleten pedig egy-egy piros, illetőleg zöld drágakőutánzat látszik. Ezen ereklyetartó feszület a XV. századból maradt reánk, erdélyi ötvös munkája, mesterjegye nincs.[1]

* * *

Nincsen olyan szegény templom, melynek legalább egy-két kelyhe, keresztje vagy más drágasága nem lenne. Igaz, hogy ezek nem mindig értékes dolgok, s nem is mindig régiek, de sokszor még a legfélreesőbb faluban is akadnak egy-egy olyan mütárgyra, mely méltán megérdemli figyelmünket. A jelen alkalommal két csikmegyei templomnak kincseit mutatjuk be, melyek mintegy mintái a többinek is.

5. *Csikszentgyörgyi kincsek.* Két szép régi keresztje van (7. ábra), a kisebbnek csak a felső része ezüst, a rajta levő évszám és felirat: 1603. BED BZG csak a javitásra vonatkozik, mert a kereszt sokkal régibb. A négy sarkon levő ráhelyezett dombormüben: Szent György (fönt) és Krisztus a kereszten Máriával és Jánossal látható. Legérdekesebb a középen levő aránytalanul kis feszület, mely kezdetleges formájával a régibb középkorra mutat. A kereszt alsórésze réz, mesterjegy természetesen nincs is rajta.

---

[1]) V. ö. A brassai ötvösség története 286. l.

A nagyobb kereszt (25:10 cm.) az előbbinél ujabb ugyan, de felsőrésze még a XVI. századból való. Ezen kereszt azok közül való, melyeknél a kereszt tövéből kinövő állványon a szentek szobrait látjuk, itt két női szent (Mária és talán Magdolna) van elég gyenge kivitelben ábrázolva. Krisztus alakja már sokkal jobb. A kereszt hátulján a szenvedés (oszlop, kakas stb.) és a négy evangelista jelvényeit találjuk. A kereszt talpa a XVII. századból való a felirat szerint: *A. R. D. Mich. Csedő Cs. . . sztgyörgyiens. donavit 1684.* Csedő kanonok ajándéka.

A szentelt olajtartó (chrismale) szintén ezüstből való és tetején Szent-György lovas szobra van ráhelyezve. A körirat: Anno Dni 1682. † CRISMALE ARD M!CHAEL CSEDO F. F. ECC. CSIKSZENTGYÖRGIENSIS, tehát ez is Csedő ajándékából került a templom birtokába, s valószinüleg abban az évben készült is. Mesterjegy nincs rajta.

Három ezüst kelyhe közül legrégibb és legszebb az, mely a képen is látható, ezüst aranyozva, 20 : 8 cm. nagy és dombor müvekkel ékes. Fönt a kuppán három medaillon látszik, melyekben Jézus, Mária és Szent-József domborművű mellképei vannak elhelyezve, közben virág ornementum. A talpon négy keretben: Szent György, a feszület, Szent-István és Mária alakja van kivésve, alul pedig a felirat: *Ecclesiae Csikszentgyörgyiensis A. 1684.* E kelyhet tehát 1684-ben készitették. Mesterjegye: H. B. kerekpajzsban, valószinüleg Hans Gaut szebeni ötvös-mester jelvénye.

6. *A csikszentmártoni templom kincsei.* Két ezüst kelyhe van, melyek közül a kisebb a régibb és értékesebb (8. ábra). Ennek talpa hatkaréjos áttört pártával, lapos noduszát hat filigrános rózsa disziti, melyekben kék zománcnak nyomai láthatók. A kuppa — úgy látszik — uj, vagy legalább meg van ujitva, mert rajta ujkori finomsági jegy (Diánafő) látható, a hólyagos kosár és a liliomos pártakoszorú ellenben még eredeti. Mesterjegy nincs rajta, nagysága 21 : 8·5 cm.

A nagyobb (24 : 8·5 cm.) és ujabb kehely szintén ezüst aranyozva, talpát vert dombormű, a kuppát pedig áttört, virágos kosár disziti. Talpán e fölirat: Ecclae S. Mart. Eppi. Sed. Inf. Csik Sumptibus. Ao. 1760. die 1. Juni. E kelyhet tehát Alcsikszék csináltatta 1760-ban. A mesterjegy — I. G. V. pajzsban és 13-as szám — szerint Szebenben készült és Johan Georg Veinhold senior mester munkája.

Ugyanezen mestertől való a két, vertművel ékes ampulna is.

A talpas kereszt (pacificale) három korszaknak jellegét tünteti föl. Legrégibb a felsőrész, melyen elül a feszület és a négy evangelista alakja látható domborműben, a hátlapon pedig középen az „Ecce homo“, a négy sarkon pedig egy-egy szent (Keresztelő szent János (?), Katalin stb.) képe tünik elénk. A nodus hat csúcsives stilü fülkéből van megszerkesztve és áttört müvü oszlopokkal és tornyocskákal diszitve.

Legujabb része a barokkstilü talp, melyet vésett virágok boritanak. A kereszt valamikor ereklyetartóul is szolgált, erre mutat az, hogy felnyitható és oldala áttört müvel ékes. Mesterjegy nincs rajta, nagysága 34 : 14 cm.

A négy bevett valláson levő erdélyi rendek tárgyalásai a katholikus vallásra sérelmes törvények megváltoztatásáról az 1743-4. évi országgyülés idejében.

Az Erdélyi Katholikus Státus hosszú szivós küzdelmének sikerült odáig vinni a dolgot, hogy az uralkodó kivánságára az 1743-4. évi erdélyi országgyülésen szőnyegre került a katholikus vallásra sérelmes korábbi erdélyi törvények megváltoztatása, illetőleg hatályon kivül helyezése.

Mielőtt az országgyülés e kérdésben határozatot hozott volna, a négy bevett valláson levő urak tárgyalásokat folytattak egymással az iránt, hogy voltakép minő törvényeket kell a katholikus vallásra sérelmeseknek tekinteni s az igy megállapitott sérelem hogyan orvoslandó, a törvény minő változtatásával.

A tárgyalásokról jegyzőkönyv vétetett fel, ha ugyan nem pusztán jegyzeteknek kell azt minősitenünk, amely az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában a *Mike Sándor*-féle kéziratgyüjteményben (Diaetalia 1700—1792) található.

Tekintettel arra, hogy az Erdélyi Országgyülési Emlékek csak az 1700-ig tartott országgyülések irományait tartalmazzák, szolgálatot véltünk tehetni a történeti jogtudománynak ezen érdekes kézirat szószerinti közlésével.

A kéziratot jegyzetekkel kiigazitva a következőkben adjuk.

Dilucidatio differentiarum, quae semet circa abrogationem articulorum catholicae religioni praeiudiciosorum exeruerunt.

Anno 1743. die 10-ma 7-bris postquam commissio ad inarticulationem deputata die 5-ta 7-bris eo processisset, ut iam articulos religioni catholicae praeiudiciosos in trutinam sumpsisset, dominique acatholici usque ad diem lunae consultationis moram vel ab invitis sibi obtinuissent, tandem die, ut supra 10-ma videlicet 7-bris scripto suum sensum comprehensum dum in commissione

perlegissent, petierunt pariter et catholici tempus, quo maturius considerarent, videruntque in prooemio allati operis consideratione non indignos quosdam terminos, ac si redivivam unionem animorum a Sua Maiestate nobis commendatam, inque rem maxime huius principatus et principis facientem fideles aliarum trium, praeter catholicam religionum contentione sequi potuisse, aliis omnibus patriae legibus in salvo relictis, nam sive verba praeter catholicam ad fidelium referantur, exclusivam faciendo, tres designantur religiones solum fideles, sive ad animorum contentionem, ex qua unionem animorum sequier esse principatus videretur, argui videntur catholici non contendisse ad animorum unionem, quae fuisset illa contentio, ut aliis omnibus in salvo relictis patriae legibus satisfactum fuisset menti suae Maiestatis, quod si sola abrogatione adhaerentiam ad Portam Ottomanicam spirantium, et qui haereditario iuri praeiudicare dignoscebantur, antiquatis, aliis omnibus silentio praetermisissemus, vel saltem levi manu tractavissemus, et id quidem signatur Cibinii 5-ta 7-bris 1743 adiecta fuerat fraterne seponentes dilucidamus differentias.

Approb. Constit. part. 1-ma circa art. 2-dum[1] *catholicorum petitio erat, ut novo articulo insereretur; manet articulus in quantum quatuor receptas religiones et harum liberum exercitium continet expuncta clausula : in locis iuxta constitutiones solitis. Ratio hujus fuit, quia aliae religiones nullis constitutionibus sunt constructae ad certa loca, nihilque praeiudicii habent.*

Ad hanc respondent domini reformati et unitarii: Tollimus, annectique cupiunt, ut eadem sublata aeque ad omnes alias religiones receptas, quam catholicam extendatur. Patet vero ex allata ratione catholicororum petitam a dominis praedictis acatholicis annexam non esse necessariam, cum nullum praeiudicium ipsis fiat, etiam si nulla nova clausula annutatur; ac proinde neque catholicis animus est suae religioni praeiudicia tollendo aliis receptis praeiudicium movere. Ast etiam si alicubi praetendere possent quosdam articulos sibi praeiudiciosos, quod nuspiam probabunt, commissionis instituti non est amplius immittere, quam quo fine instituta est.

Huic oppositioni tandem die 17-ma 7-bris asserunt domini acatholici, ut iuxta petitum dominorum catholicorum novo articulo insereretur.

---

[1]) Approb. Constit. T. art. 2. (tit. I.)

Domini evangelici dum dicunt quoad illam clausulam tollendam non videri quidem praeiudiciosum, nihilominus consentiunt, ut templa Romanorum catholicor. illa, quae etiam in locis iuxta constitutiones non solum acquisiverunt, pacifico usu in posterum quoque teneant. Agnoscunt praeiudicium, quamvis dicant non videri, agnoscunt, dum assentiuntur, in locis iuxta constitutiones non solitis acquisita templa ut inarticulentur, fuisse restrictos catholicos. Volunt tamen annecti clausulam, ut de caetero illis contenti sint, quae novam constrictionem[1] novum praeiudicium separet[2], cum nuspiam demonstrent se esse restrictos aliqua constitutione ad certa dumtaxat loca, quin actu etiam possident templa, et parochias, ubi neminem habent auditorem suae religionis, ergo novis his clausulis, quantum ad denotatum articulum, viderentur commissioni solum facescere negotium, derogareque art. 1-mo huius tituli[3].

Approb. Constit part. 1-mae tit. 1-mi art[4]*. 3-i Qualificationem*[5] *petebant catholici: hac clausula: maneat hic articulus quantum se extendit ad personas ecclesiasticas acatholicas, vel in has superintendentiam status politici, non sub intellectis catholicis ecclesiasticis, in quantum saeculari iurisdictioni subiecti non sunt in personalibus et spiritualibus, iuxta modalilatem tamen in Tripart. prolog. tit. 9-o.*

Ad hanc domini acatholici proceres replicant: Cum vel ipsi domini fratres catholici dissentiant, non videmus causam, cur eadem lex modificari deberet. Ad quae catholici consensere omnes quoad diversum statum in personalibus et spiritualibus catholicorum ecclesiasticorum dogma quoddam introductum, quod non saecularium sit illos examinare, erat discrepantia. An in minoribus possent per se facere constitutiones, id est circa causas profanas cum eodem articulo ecclesiasticis concedatur facultas constitutiones condendi. Sed iam praefatae discrepantiae citato Tripartiti titulo satisfactum est; ne vero ille articulus praemissa qualificatione modificetur, non discrepare, ut inde concludi posset, non consensisse catholicos.

Ut conceptum formet protonotarius et in commisione producat die 16-a et 17-ma 7-bris post varias disceptationes consensum est.

Domini evangelici respondent: Concernit generaliter omnes religiones, vel omnium potius ecclesiasticos et ideo non videri modifi-

---

1) Eredetileg: constitutionem.
2) Igy.
3) A. C. T. 1. c.
4) A. C. T. 1. 1.
5) A. C. T. 1. 3.

cationis subesse causam. Ad quod catholici: Concernit omnium religionum ecclesiasticos, concedunt, si tres acatholicos intelligant, si catholicos etiam comprehendi volunt, hos non concernit, imo ferit, et ideo religioni catholicae praeiudiciosus est, uti supra ostensum est, nisi modificent.

Tit. eodem Art. 5-tum[1] *petebant simpliciter abrogandum catholici. Ratio petitionis est, quia patres societatis exluderet, 2-do quia tametsi alterius cuiuscunque status vel ordinis religiosos possint privatim sibi catholici servare, vel in parochiis, et templis, ubi usque ad annum 1649. exercitium habuerunt, quae clausula contradicit articulo 7-mo huius tituli*[2]*, 3-o, quia cathedralia templa, collegia, monasteria, conventus vel residentias, praeter Colos-monostoriense, Udvarhellyiense et Csik-Somlyoiense interdicta videntur. Cum tamen Suae Maiestatis pientissimae memoriae gloriosissimi praedecessores subsecutis benignis resolutionibus et modo regnans potentissima domina nra clementissima confirmarint partim communitatum consensibus, partim piis fundationibus privatorum sunt introducti. 4-to, quia continent manifeste catholicos iuri ad ecclesiam Tövisensem (cum aliunde nec in usu illius fuissent) renunciasse. Cum tamen ibidem coenobium ordinis primi eremitae patrum sit introductum, ut inde appareret illum articulum, contrario usu esse sublatum.*

Ut protonotarius pariter Conceptum formet commissioni producendum consensere domini acatholici die tandem 16-a 7-bris.

Ad quae domini acatholici pro manutentione nobis respondent: 1-mo non alios religiosos ordines exemplo etiam incli regniti Hungariae admittendos, quam qui publicis regni articulis, et legibus inserti sunt. Ad quae catholici reponunt: Quicunque in Hungaria inarticulantur, illi vel solum recipiuntur, vel etiam civitate donantur, receptis licet, ubi potuerint, sine tamen bullae pontificiae laesione, sedes figere, qui civitate donantur, illi etiam vocem inter status habent. Quod autem omnis generis, sive ordinis religiosi, monachi sint vigore praesentis articuli recepti, ex dicto etiam articulo patet. Petimus ergo restrictionem tolli, idest loco horum, illos, qui nunc sunt in possessione suorum iurium, inarticulari, tanquam ut demonstratum est receptos, et incorporatos, quod maxima pars, nec, si offeretur, vellet urgere, ut inter status vocem habeat, contenti Deo servire et animabus.

2-do scribunt: Restrictio quidem quoad definitum numerum templorum catholicis remittitur, ita tamen, ut idem ius reliquis etiam receptis

---

1) A. C. T. 1. 5.
2) A. C. T. 1. 7.

religionibus salvum esto. Gratam fore ipsimet etiam Suae Maiestati, prout et catholici hanc dominorum acatholicorum remissionem et fraternam declarationem: clausulam vero annectendam prorsus non videri necessariam, cum se nuspiam esse restrictos remonstrare possint vel unico articulo. Addunt etiam conditionem: interea hactenus adempat violenter restituantur. Sed cum haec quaerelas involvat, ne sit alienum dominis confratribus acatholicis nos declarare: hac vice non esse instituti commissionis ad similia semet immittere.

3-o. Pariforma claustrorum restrictio remittitur, ne quid tamen aliis religionibus et statui civili ac fundo censuali praeiudicetur, acceptatur fraterno amore haec etiam declaratio remmissionis. Civibus ac censualibus fundis sic ubi haec ampliatio praeiudicaret, exstat Tripartiti partis 2-dae titulus 44. 48, quos posse tales conveniendi beneficium absque hac etiam clausula, et infra, articulo huius tituli 7-mo providebitur.

4-to. Reddita campana reformatis adempta possideant templum suum in Töviss actu possessum reformati, domini fratres vero catholici, ecclesia ea, quam actu prae manibus habent, sint contenti. Ad quae non est mens catholicis reformatis quidpiam sublatione dicti articuli adimi, campana vero illa unica etiam si, uti praetenditur, adempta esset, quia nostri instituti, nec sit querelas examinare, opinione nostra huius campanae restitutio, ad ulteriora posset reservari, praecipue si considerent, quot templa, quot campanas catholicis reformati ademerint.

Domini evangelici dum respondent: non esse e re principatus huius, cuiusvis ordinis, et nationis clericos esse etc. Ad haec catholici severior quodantenus videtur praemissa, mitior vero, et fraternum redolens effectum conclusive, dum ait de caetero domini catholici, ut securi de possessione suorum templorum reddantur, quae actu habent, condatur novus articulus. Hanc pro accepto habent catholici, ut novo articulo inserantur, in civitatibus etiam Saxonicis templa et residentiae catholicorum, quae vel ex fundamento erecta sunt vel restituta et nunc possidentur. Quod autem praetensus articulus in nullo prorsus membro sit ferendus catholicis, et ideo antiquandus, satis superque demonstratum est petitionum catholicarum rationalibus.

Ad Art. 6-tum[1] *petebant catholici et hunc hac clausula modificandum, uti possidetis, id respectu templi Ováriensis. Caeterum quae*

---

[1]) A. C. T. 1. 6.

ibidem in favorem dominorum reformatorum continentur, in quantum in eorum usu sunt, tolli non petimus : itaque hac modificatione contenti sumus, ut maneat, cui ipsimet etiam consensisse videntur.

Ad quod, quia nihil respondetur, consensisse videntur.

Articulum septimum[1] *posse manere cum hac clausula, in quantum in usu fuisse perhibetur.*

Ad quam respondent domini acatholici, maneat hic articulus totus.

Articuli 8-vi[2] *ultimum paragraphum petebant catholici qualificari. Ratio petitionis est fundata in eo, quia si nullum cultum, nullum sacramentum posset administrari facere ibi catholicus patronus, ubi subditialiis religionibus sunt addicti, et parochias illi possident, hinc esset contra unionem, et liberum execitium, qualificandus autem est, non possit in templo apud acatholicos habito, id est salvo iure patronatus.*

Domini vero evangelici : Nulli religioni videtur praeiudicare, et ideo manebit integer, patet vero ex praecedentibus ipsi unioni, et libero exercitio praeiudicare, nisi modificetur.

Articulus 9-nus[3] *in quantum episcopi exlusionem ex parte catholicorum innuit, petebatur qualificari, tum etiam ratione vicarii catholici, ut hic iuxta consuetudinem antiquam a principibus regni confirmentur. Ratio huius petitionis est ; quia, iam catholicus episcopatus est legitime introductus a principibus, quorum denominatio solet dumtaxat penes principem esse, confirmatio vero penes summum pontificem, vicarii denominatio vero absque etiam confirmatione principis stat penes episcopum catholicum. Quibus qualificatis, stet in reliquo articulus, ut nemo sit episcopus, etiam si candidatus fuerit a communitate suae religionis, nisi princeps confirmet.*

Domini acatholici, quod praeterea nobis offerunt, ut quia a divo Leopoldo episcopatus introductus sit, novus articulus condendus sit, grato animo habemus, quod vero constituendus sit et tribus nationibus hic receptis, catholicis nimirum, absque tamen praeiudicio iurium episcopalium aliarum receptarum religionum episcopis, seu superintendentibus competentium, non assequimur, quid hac clausula denotatum velint, nisi ut se alter in altarius praeiudicium, in eiusdem iurisdictionem non immisceat, reliquae vero clausulae potius ipsius principis manus viderentur ligare, cuius merita est pensitare, praecipue si civis (!) sit, uti praetenditur, constituendum. Esset admodum quavis

---

1) A. C. T. 1. 7.
2) A. C. T. 1. 8.
3) A. C. T. 1. 9.

circumscriptio, neque citati articuli incliti regni Hungariae id evincunt, cum haud ita pridem contrarium praxis docuit.

Domini evangelici etiam discrepant quoad huiusmodi circumscriptionem, et addi postulant, absque tamen praeiudicio iurium episcopalium aliarum religionum. Catholicorum opinione vel nihil addi, vel huic annecti videretur, ab ipso sine praeiudicio episcopatus catholici vindicatorum.

Articulus 11-mus[1] *petebatur tolli in totum. Ratio huius petiti est, quia iam ante non solum patres jesuitae admissi sunt per assignationem templi, ut supra dictum est, Ovariensis, sed et cattedralis ecclesiae Claudiopolitanae in usu sunt catholici, prorsus inde, aliis ibidem specificatis exclusionem quorumvis catholicorum saperet, liberoque vi unionum exercitio praeiudicaret.*

Domini acatholici respondent de abrogatione consentimus solam legem a. 1630 tanquam nulli receptae religioni praeiudicantem defendimus.

Domini evangelici dicunt, potest abrogari salvo tamen articulo a. 1630. de abrogatione consentiunt, catholici acceptant, ut nihilominus loco huius recudatur. Articulus praetensus a. 1630. prorsus non vident, cum ille articulus de Siculia, hic vero de Kolosvár, Várad, Boros-Jenő, et Debretzen loquatur, quod non sit licitum catholicis exercitium facere religionis, neque illum articulum fuisse extensum ad Kolosvár, et praesens articulus 11-mus et ipsiusmet textus articuli 1630. testis est, sed nec unquam Catharina principissa iure patronatus gavisa fuit in Siculia, ut suos commissarios exmitteret, ut domina terrestris non quia Siculica, sed Brandeburgica fuit. Immo apparet catholicis interdictum fuisse exercitium religionis usque ad annum 1630 et tunc primum solvisse edictum, cum videret iam suae religionis homines multiplicatos numero personarum metiri ius patronatus, seu ecclesiarum, ut propagata per vim acatholica religione, maiori parti templa addicerentur, quam restitutionem nuncupavit. Hic articulus, quia compilatoribus approbat. constitut. violentus videretur, non esse inserendum approbatis constitutionibus censuere; nam quod ab initio vitiosum fuit, tractu temporis convalescere non potest. Deum immortalem! qualis est ista lex, si Caius plures filios habeat, quam Titius, accipiat Caius haereditatem Titii, et Titius exhaeres esto, ut hoc lenirent, modo oratorium, modo sacellum aedificari decernunt catholicis, at in tota Transyl-

---

[1]) A. C. T. 1. 11.

vania ne unicum demonstrabunt evulsis, quot possident singuli, templis, aliud aedificasse catholicis, ut vero hic articulus recudatur, neutiquam admittere possunt catholici.

Articulo 12-mo[1] *petebant adjici clausulam salvis r. catholicis eorum testis et tacendo videntur consentire.*

Sepositis itaque partis huius titulo secundo, et tertio in quantum de jesuitis sonant, suoque loco resumendis. Tit. 5-ti art. 1—3. 4. 5. petebantur a catholicis, qualificari ut videlicet articuli ad solos duos, ad quos acatholicos referendi essent, non vero ad catholicos, cum ibidem potissimum praedicantium sit mentio, non vero sacerdotum.

Domini Reformati respondent ad articulum 2-dum nullo modo videtur praeiudiciosus, immo est ad aversionem simoniae.

Domini Evangelici: est saluberrima lex, nemini praeiudiciosa, faciens ad disciplinam ecclesiasticam. Ad haec catholici occasione visitationis, si quis excessus ex taxis, mulctisque eveniret, nullam prorsus speciem simoniae habet, simonia enim non hoc articulo est interdicta, sed sacris canonibus, maneat ergo saluberrima inter dominos acatholicos hic articulus. Ad 4-tum respondent domini acatholici nihil praeiudicare etiam clero catholico, dum aequalis poena statuitur. Ad quam catholici, qualiter alterius religionis, alteriusve iurisdictionis homines copulentur, cum causa matrimonialis iuxta libertatem ecclesiae catholicae diuturnam, sit fori spiritualis poenam dictare, vel modum sancire exorbitantibus, non est potestatis saecularis: ergo est praeiudiciosa catholicis, nisi qualificetur.

Respondent domini evangelici: eadem est ratio, quae superioris. Domini vero reformati, si non praeiudicat operis Tripart. part. 2. titt. 45. statui ecclesiastico, ita nec hic articulus indiscriminative quatuor receptarum religionum parochos aequaliter adstringens v. clero derogare censetur.

Ad quae catholici: hic articulus, dum de solis praedicantibus et ludi magistris sonat, complecti non videtur catholicos. 2-do hic articulus solum de verberationis poena statuitur, Tripartiti dictus titulus 45. sonat de restitutione debitorum, et damnorum, quae restitutionem omni iure desiderant ex lege divina. Ergo dispar est ratio, ergo titulo 44. Decreti cathol. inhaerendo, videtur posse manere hic ultimus articulus. Quaeri tamen potest: quis catholicorum excedentium parochorum iudex sit? definit hunc eiusdem Decreti

---

1) A. C. T. 1. 12.

titulus 48. Ludi magistri tamen catholici, qui solo statu, non vero charectere distinguantur, possent subnectere eidem articulo.

Ad Tit. 6. Art. 2-dus.[1]

Respondent domini reformati quantum ad styli correctionem, non videri tantam esse, quae novi articuli condendi necessitatem imponat.

Ad quae catholici: superstitionis naevo insigniri religionem catholicam est contra unionem hic receptarum religionum facere, catholica vero non modo recepta, sed Mater est, a qua reliquae desciverunt, et receptionis iure gaudent. — Regnans religio et catholicus princeps nullo diplomate potest supponi id confirmasse, quod contra substantiam suae religionis est. Ergo tollendus est. Reliqua de bonis immobilibus quis quantum disponere possit, vel ius fisci, vel privatorum respiciens, quod interest, possunt consentiendo disponere, et inde manere potest reliquus contextus articuli accomodationisque recenti resolutioni regiae Majestatis.

Tit. 7-mus[2] *De vicariatu catholico petebatur abrogandus. Ratio petiti est, quia iam episcopatus est legitime introductus, et ideo secundo non a parochis eligitur, sed ab ipso episcopo denominatur.*

His consensisse videntur domini acatholici fraterne.

Tit. 8-vus[3] *Quantum ad ecclesiasticos unitos ut pari cum catholicor. praerogativa gaudeant in personalibus et declararetur unitorum esse receptam, qua catholicam.*

Domini acatholici unanimiter respondent negotium poparum Valachicorum non pertinere ad hanc Commissionem.

Tit. 10-mi Art. secundum[4] *in quantum est illud collegium hodie iam sedes episcopalis, catholici modificandum volebant.*

Ad quae breviter annuunt domini fratres acatholici loco Fejérvár ponendum esse Marosvásárhely. Ad membrum secundum[5] petiti respondent domini reformati ratione istius articuli iuribus suis inhaerent, nec per quamcunque clausulam ab ea lege excuti volunt.

Ad quod catholici: non est mens eorum, ut cum praeiudicio dominorum reformatorum iuribus suis excutiantur, ut petitum testatur, sed ut illa solum clausula modificetur, si quo casu etc.

---

1) A. C. T. 6.
2) A. C. T. 7.
3) A. C. T. 8.
4) A. C. T. 10. 2.
5) Eredetileg: secundi.

Domini evangelici respondent: Non possumus consentire in huius abrogationem, nihil continet praeiudiciosi. Ad quae catholici: patet nos abrogando dicto articulo nec mentem adiecisse, sed ut dictum est clausulam solum qualificari ad quam non posse consentire, videtur nobis multum praeiudiciosi.

Part. 2. Tit. 1. Art. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.[1] *petebant catholici in terminis: az articulosok tartása szerint in quantum per contrarias constitutiones modernas non sunt qualificati, aut abrogati. Ratio petiti est, quia se extendit ad articulos religioni catholicae praejudiciosos.*

Ad quae acatholici: per mortem principum et translationem haereditariae successionis antiquatae sunt omnium principum conditiones et iuramenta. Ad haec: inter conditiones saluberrimas leges esse agnoverunt domini acatholici et ideo de praeiudiciosis domui Anstriacae solum, quae adhaesionem ad Portam Ottomanicam et quae electivum ius sapiebant membratim inserenda censuere novis articulis: ergo per mortem illorum principum sublatae sunt quoad obligationem relative ad principes, manserunt per leges, relative ad populum, et ideo tanquam praeiudiciosa catholicis clausula, qualificanda modo superius expresso.

Part. 3-tiae. Tit 1-mi. Art. 1-mo[2] *de unione conditiones specificatae modificandae sunt, in quantum religionem catholicam restringunt et ipsi Haereditario principi praeiudicare videntur.*

Ad quae acatholici respondent: 1-mo scripta lex de unione basis est felicitatis patriae, qua stante stare, cadente ruere compagem status publici principatus necesse erit, non facille proinde convellenda.

2-o. In quantum praeiudicare religioni catholicae praetenditur, abunde iam in praecedentibus legibus eatenus tractatum est.

3-o. Ut vero innoxia precum patriae pro laesis apud principem coniunctio turbulentis ingeniis ansa [olvashatatlan] sit ad quaevis ausa, per sublationem clausulae Andreae regis vigore etiam Diplomati Leopoldini puncto 3-tio iam dudum cassatae sat bene provisum habebitur.

4-to. Optari quo circa tali praehabita interpretatione usum iuramenti unionis potius introduci in patriam, et ita animos ad maiorem concordiam, et pacificum amorem perstrui.

---

1) A. C. II. 1. 1—8.
2) A. C. III. 1. 1.

Ad quae catholici: Quia in subserata materia huic articulo nec condendo inserenda praecise ea obversabantur, quae religioni catholicae praeiudiciosa essent, adeoque conditiones in unione specificatas considerando videre est ibi quasdam periodos sibi contrariari, utpote: A négy recepta religionak szabados exercitiumi engedtessenek és illibate megtartassanak az országban és in partibus regni Hungariae huic regno reincorporatis, sed quae subnexae sunt conditiones, num basis et fundamentum sunt foelicitatis, patriae, qua stante stare, cadente cadere necesse sit, considerandum, ita enim statim sequitur conditio: Hogy minden helyeken a major pars tartson vallásán való papot, hahol pedig exercitiuma valamely helyen valamelyik vallásnak nem volna is, beteg gyóntatására[1] és in casu necessitatis gyermekek keresztelésére szabad légyen bemenni magok vallásán levő papoknak. Quid hac manifestius, quam hac conditionis clausula denegari priori, dum scribit: haholl pedig exercitiuma valamely helyen valamelyiknek nem volna is etc. fuit ergo aliqua ex receptis, quae liberum exercitium non habuit ubique, quae est illa exprimit eadem conditio catholicam illam fuisse dum elicit: Betegek gyóntatására, és in casu necessitatis gyermekek keresztelésére szabad legyen bemenni. Sed estne liberum exercitium solum ad aegrotos, et ad baptisandum in casu necessitatis licere intrare ad aliquem loci possessorem praesbitero catholico? Cum tamen liberum exercitium in administrandis sacramentis, celebratione missae et facienda concione consistebat, in casu vero necessitatis intrare, est ibi subsistere non posse, dum exercidium ullum sanis facere prohibebatur. Huiusmodi articulum confirmasse suae Maiestatis praedecessores aut cnnfirmaturam semet, tamquam basim felicitatis huiusce principatus ne facile convellendam, qui praesumat sibi persvadere.

2-da conditio: Három nemzetből állván az ország, (az ország constitutioi megtartatván) ha valamelyik nemzetnek szabadságába immunitásába etc. tartozzanak ország gyülése előtt defacto mindgyárt megtalálni a fejedelmet etc. ergo primi paragraphi totus contextus a termino: Hogy minden helyiken et secundus usque ad ország gyülés penitus cassandus, et abrogandus videtur cum priori conditione, tanquam et religioni catholicae praeiudiciosus, et iuri principis haereditarii derogans, articulumque Andreae regis redolens, neque metuendum est hac cadente, seu sublata ruere compagem status politici, sed potius ad maiorem animorum unionem et concordiam atque amorem rediturum.

---

[1]) Eredetileg: gyógyitására.

Ad. 2-dum. Hac non sublata non videtur abunde cautum esse religioni catholicae praecedentium articulorum modificatione.

Ad 3-tium. Non videtur eiusmodi precum coniunctio innoxia, ut scilicet non exceptata dieta vel comitiis nationes, et status concitentur adversus principem, quia eiusmodi non innoxiae videntur, sed armatae dici solent, quas sub haereditario principe exercere fas non est, patet enim cuivis accessus ad principem natura sua mitissimum et benignissimum, sub comitiis vero licet recommendationem facere, quae loco informationis est.

Approb. Constit. Part. 4. Tit. 18. Art. 1.[1] *siquidem vi benignarum resolutionum Carolinarum restituta sunt conservatoria ecclesiasticis, qualificetur.*

Ratio petiti est fundata in ipsissimo textu dicti articuli, qui innuit catholicorum principum tempore penes ecclesiasticos fuisse archiva.

Ad 4-tum. Abditos sensus iuramenti super unione allatos silentio praeterimus, ne videantur illos tangere, qui introducendum suadent, sunt tamen etiam salutaria quaedam, quibus manentibus potest modificatio, si placet a sua Maiestate peti, et ita stabiliri. Ceterum taliter prout constat, nec ipsa formula iuramenti, sed nec ipse primus articulus qui succum articulorum a. 1613. 1630. et 1649. continet, subsisteret, App. et Compil. patriae huius articuli in tantum sunt a divo Leopoldo confirmati, in quantum religioni catholicae praeiudiciosi non sunt, ut videre est Diplomatis puncto 2-do et certum est, nullam confirmationem, nullum consensum esse legitimum, nisi salvificatoria clausula subintellecta, vel potius expresse posita et adiecta salvo iure alieno. Consensere domini fratres.

Compil. Const. Part. 1. Tit. 1. Art. 4.[2] *petebant catholici, ut titulis Tripartitalibus part. 1. titt. 44. et 48. accomodetur.*

Domini acatholici proceres et evangelici respondent nihil habere hunc articulum praeiudiciosi. Ad quae catholici: Potest manere articuli adiecta clausula iuxta titulos Tripartitales.

Art. 6-tum petebant confirmandum quinque punctis Leopoldinis. Ratio huius petiti est, quia princeps Rákótzi non erat capax perpetuo iure conferre decimas, vel proventus fiscales, neque praescriptio a tempore Georgii Rákótzi poterat bonam fidem facere usque ad huius articuli lationem.

---

1) A. C. IV. 18. 1.

2) Compil Conestit. I. 1. 4.

Ad quae domini acatholici legem hanc non abrogari, sed vel in buantum abusus irrepsisset corrigi, mutua civium, patriae unio secum ferret, et hanc legem maxime solidaret Diplomatis Leopoldini art. 2-dus.

Ad quae catholici: Diplomatis puncto 2-do sunt confirmatae donationes, collationes, privilegia, armales, tituli, officia, dignitates, decimae et quaevis beneficia, sed in fine adiicitur exceptis iis, si quorum principum donationes ipsi pro suas constitutiones non abrogassent. Dictum vero est superius fiscalia bona nec usu capi, nec praescribi, nec conferri iure perpetuo, nisi suis modis posse et ideo 5 puncta Leopoldina ad mutuam civium, et patriae unionem plurimum contulisse videntur.

Domini evangelici respondent: in decimis percipiendis per Diploma Leopoldinum ecclesiastici confirmati sunt, tantum ergo abest, ut hic articulus abrogetur, ut potius illi, quibus in quibusdam locis via facti ademptae sunt, in integrum sint restituendi.

Ad quae catholici: Diplomate Leopoldino non solum ecclesiastici confirmati sunt in accipiendis decimis, sed et reliqui, qui ius desumendi habent, de quartis vero ibidem nulla mentio est, sed substratus articulus qui confirmandus petitur, non est fundatus in aliquo privilegio, sed solum in aliquo spatio temporis, ex quo ius proprietatis introduci nequit, quin faciebat ad via facti occupatorum legitimationem. Caeterum non abrogatio illius articuli petitur, sed confirmatio ad 5 puncta, ut ubi decimae possessorum sunt, ibi quartam quisque suae, et non alienae religionis ministro pendat, ubi vero communitati sunt collatae, ibi pariter quisque suae religioni, et sic erit ius cuiusque religionis receptae integrum. Caeterum non est instituti commissionis hac vice de via facti ablatis, vel restituendis tractare; nam quae via facti ablata praetenduntur, persaepe sine titulo, sine bona fide possidebantur, et ideo restitutio bonae fidei possessoribus adiudicari solet, praecipue ubi occupans iam annualem praescriptionem transcendit, ita leges patriae dictant.

Art. 8-vum[1] *in verbis: nem recipialna, petebant qualificari, ut teneatur recipere, et cohabitare. Ratio petiti est: quia perpetuitati matrimoniali derogat.*

Ad hunc domini acatholici proceres respondent: Nihil videtur religioni catholicae praeiudiciosus esse. Domini vero evangelici: non

---

[1]) C. C. I. 1. 8.

est praeiudiciosus, nec involvit polygamiam. Ad quae catholici: Involvit polygamiam duas uxores simul et semel habere, vel repudiata una, ducere aliam, et habitare, quacum maluerit, inducit adulterium, derogat perpetuitati matrimonii; ergo corrigendus est articulus, non enim talis lex potest stare, quae adversatur fini aeterno, ergo articulus est praeiudiciosus.

Part. 2-dae Art 1.[1] *in conditionibus principum illa controvertuntur, quae in Approb.*

Ad quae domini reformati: Dictum est supra. Domini evangelici: Hae conditiones et iuramentorum formulae per haereditariam successionem sublatae sunt. Ad quae catholici: Remittuntur[2] domini fratres pariter ad responsa superius a catholicis ad eosdem data, et praeiudiciosa tolli ac emendari cupiunt fraterna fiducia.

* * *

Hogy a négy bevett valláson levő urak, valamint az országgyülés tárgyalásai mennyiben jártak eredménnyel s illetőleg a kivánságokból mi lett szentesitett törvénnyé, arról az 1744. évi „novellaris articulusok", nevezetesen az 1744. évi VI., VII. és VIII. törvénycikkek nyujtanak felvilágositást.

Bochkor Mihály dr.

---

[1]) C. C. II. (titulus) 1.

[2] Az eredetiben: renittuntur.

A Batthyány-Intézet régi magyar könyvtára.

A gyulafehérvári Batthyány-Intézet kincsei között nem utolsó helyen állanak a régi magyar nyomtatványok. Folyóiratunk feladatai közé tartozván a Batthyány-Intézet kincseinek rendszeres ismertetése is, összeállitottuk azon régi magyarnyelvü nyomtatványok jegyzékét, melyek jelenleg az intézet tulajdonát képezik, s azt az alábbiakban közöljük. Alapul Szabó Károlynak még mindig alapvető munkáját (Régi Magyar Könyvtár I. K. Budapest 1879.) vettük, kiegészitvén azt Sztripszky „Adalékaival" (Bpest 1912.). Ismertetésünkben tehát mi is az 1711. évig terjeszkedünk ki.

Ha már most röviden összegezzük az eredményt, azt találjuk, hogy könyvtárunkban az 1531—1711-ig terjedő időszakból 129 db. különféle magyarnyelvü nyomtatvány van, melyhez hozzáadván a duplumokat is a szám 148-ra emelkedik, ami mindenesetre elég tekintélyes összeg, különösen ha számbavesszük, hogy a föntebb emlitett 129 nyomtatványból 10 db. az unikum. Ezek megérdemlik, hogy itt külön is elsoroljuk azokat:

33. sz. Kerestyeni Enekek. Debreczen 1602.
34. sz. Ujfalvi Imre: In exequiis defunctorum. Debreczen 1602.
68. sz. Károlyi Gáspár: Uj Testamentom. Amsterdam 1646.
76. sz. Catechismus. Gyulafehérvár 1655.
77. sz. Az Ur Vacsorájának stb. (Kolozsvár) 1656.
82. sz. (Sámbár :) Egy Ven Bial orrára való Karika H. n. 1664.
110. sz. Regulamentum Militare. (Bécs) 1699.
114. sz. S. D. C. Jesvita professoranak stb. H. és év n.
115. sz. Czeglédi István: A szó Jakob szava stb. H. és év n.
116. Feles tizet feletlen kilencznek vélő stb. H. és év n.

Értéküket nagyban emeli az a körülmény is, hogy nem töredékek, nem egyes lapokból álló szemelvények, hanem majdnem mind hiánytalan, ép példányok. Ezen unikumokból jelenleg négy dbot részletesen is bemutatunk, sőt hogy mindenkinek könnyen hozzáférhetővé tegyük, azoknak lehető hiven szószerinti szövegét is közöljük. Ezen eljárásunkban azon cél lebegett szemünk előtt, hogy

a régi magyar irodalomnak ezen kincseit a jövő számára megmentsük. Az emberi alkotások, intézmények mulandók, különösen a könyvek sok viszontagságnak vannak alávetve, mentsük meg tehát azokat legalább ilyenformán az esetleges pusztulástól. Hány régi nyomtatványunk ment az idők folytán tönkre, hány kallódott el, melynek ma csak cimét ismerjük? Mennyire hálásak lennénk régi bibliografusainknak, ha azokat közölvén az utókor számára megmentették volna! A többi unikumok ismertetését a „Batthyáneum" jövő kötetei számára tartjuk fenn.

Vannak továbbá magyar nyomtatványaink között olyanok is, melyek mint másodpéldányok szintén nagy értéket képviselnek, vagy pedig mint teljes és hiánytalan darabok érdemelnek említést. A föntebb említett 148 db. közül ugyanis a teljesen ép példányok száma: 95 db., 46 pedig kisebb-nagyobb (cimlap 1—2 levél elől vagy hátul) mértékben csonka és csak 7 a töredékek száma.

Fölemlitjük továbbá, hogy az alábbi jegyzékben 47 olyan db. szerepel, melyet Szabó nem látott s igy nem vett fel a „Régi Magyar Könyvtárba." Ezen körülmény részben abban leli magyarázatát, hogy könyvtárunk azóta megnövekedett, igy igen sok könyv jött át oda a szemináriumból, részben pedig talán egyik-másik darab elkerülte figyelmét, ami nem is csoda, különösen ha a katalogusok nyomán haladt. Viszont Szabó öt olyan régi magyar nyomtatványt emlit, mint meglevőt, melyet mi a legszorgosabb kutatás után sem találtunk meg. Ezek pedig a következők: a 690. 706. 779. 1029. és 1610. szám alattiak (Szabó I. K.). Megjegyezzük, hogy ezek közül egyik-másiknak fölvétele tévedésen alapulhat, igy pl. a 779. sz. (G. Katona: Váltság Titka) nincs meg, de meg van Katonának másik műve (Titkok Titka) cimlap nélkül, melyet nem emlit, valószinü tehát, hogy itt e két műnek összetévesztéséről van szó; nincs meg a Szabó által emlitett 690. sz. (Werbőczi Decretuma, Debreczen 1639.), de meg van annak egy másik kiadása (Bártfa 1632.), melyet szintén nem emlit; ugyanigy vagyunk az 1610. sz. a. felhozott Agendával is, mely cimlap nélkül lévén, annyira tévedésbe ejtette Szabót, hogy azt uj, addig ismeretlen Agendatipusnak vette fel, pedig az nem egyéb, mint Samarjainak Lőcsén 1636-ban megjelent „Ceremóniás könyvecskéje", ugy hogy végeredményében csak két darabról lehet szó, mely esetleg hiányzik, reméljük azonban, hogy ezek is elő fognak kerülni.

A leirásban csak a legszükségesebbekre szoritkoztunk, elhagytuk tehát azon adatokat, melyek Szabónál is megtalálhatók,

ellenben felvettük, ha itt-ott valami eltérést találtunk. Hasonlóképpen mindenütt felemlitjük a könyv állapotát és kötését, valamint a könyv történetére vonatkozó adatokat: a volt tulajdonosok neveit, a vétel árát stb. Más egyéb bejegyzésekre pedig (marginális jegyzetek, családtörténeti adatok, krónikás feljegyzések stb.) csak röviden utalunk, egyet azonban ezen jegyzetekkel ellátott könyvek közül alább részletesen fogunk ismertetni t. i.: Rákóczy György fejedelem bibliáját. Ime a jegyzék:

1. *Sylvester János. Vy Testamentum* stb. *Sárvár 1541.* Szabó 15. sz. Régi papirkötésben, elől 9, hátul 3 levél hiányzik, közben pedig Szent-Pálnak a rómaiakhoz irt levele előtt két lap kitépve. Egykorú széljegyzetek és javitásokkal. A bejegyzés szerint e könyv egykor a kolozsvári jezsuiták tulajdona volt: Collegii Claudiop. Soc. Jesu.

2. *Heltai Gáspár: A Biblianac első resze* stb. *Kolozsvár 1551.* Szabó 25. sz. Régi papirkötésben. Elől a cimlap, az előbeszéd első ive (irással pótolva), végén pedig 12 levél hiányzik. A Genesis első ivének leszakadt részei kézirással kiegészitve. Széljegyzetekkel. A c iv második lapján e felirat: Liber hic est Generosi Dni Johannis Kovach de Karaczonfalva.

3. *Heltai Gáspár: A Biblianac negyedik resze* stb. *Kolozsvár 1552.* Szabó 28. sz. Régi papirkötésben. A cimlap és a végén 10 iv hiányzik, a PP iv első levele kiszakitva. Széljegyzetek, javitások és érdekes krónikás feljegyzésekkel. Igy Hoseas próféta VII. versénél (Hol Egiptust hiviac segétségül, s hol Assurhoz futnac) ezen bejegyzést találtam: 1595. Szinte igh vagion most Erdelynek dolga. Az Nemettöl remely segetseget, ki altal megh tartassek, sed ab ysdem puto misere fore divexari et opprimi. Mihal vaidatolis remel vala segetseget, sed ab illo 1600 misere divexamur et opprimimur. Mikheas prófeta I. fejezeténél pedig e szavaknál: „Te szép város, el kel menned nagy szegyennel“ igy fohászkodik: Oh Erdelnek szep nepeo varosy, ha igh leszen dolgod, hova lesz. Tehat terj megh az elo Istenhez, hogy effele veszedelemnek merge megh ne emezzen es el boriczon, mint egy Samariat es Jerusalemet. 1598. esztendőbe.

4. *Heltai Gáspár: A reszegsegnek es tobzodásnac veszedelmes vóltárol valo Dialogus. Kolozsvár 1552.* Szabó 29. sz. Modern bőrkötésben. Teljes példány. A cimlapon: Joannes Radnaj est possessor huius libri. Anno 1562. A név kihuzva és helyébe Groo

Bistriciensis van irva. Egy későbbi tulajdonostól való e vers: Ingenio plerumque caret, qui robore praestat. Paulus König.

5. *Heltai Gáspár: Agenda* stb. *Kolozsvár 1559.* Szabó 37. sz. Egykorú fehér préselt bőrkötésben, teljes. A kötésen elől és hátul 2—2 evangelista a középen, köröskörül bibliai alakok (Éva, Deborah, Judit stb.) mellképe, továbbá valószinüleg az első tulajdonosra vonatkozó V. S. M. betük vannak bepréselve. Belül az üres lapokon családi bejegyzések 1599—1616-ig Vizakna és Szebenből. A keresztszülők között szerepel Oltárdi János, nagydisznódi pap is. Majd egy adonisi mértékben irt vers következik, mind latin nyelven. A végén érdekes följegyzés a Genfben kivégzett Adamus Neiferusról, egy Confessio fidei, a zsidó abécé, végül egy canonica visitatiora vonatkozó adatok következnek. Mindezek azt bizonyitják, hogy ezen könyv valamikor egy szebenvidéki szász pap tulajdona volt.

6. *Székely István: Chronica ez Vilagnac Yeles dolgairól. Krakkó 1559.* Szabó 38. Régi papirkötésben. A cimlap és a végén 8 levél hiányzik. Széljegyzetekkel, polemikus észrevételekkel, igy pl. azon kérdésnél, volt-e Péter Apostol Romában? A 128. lapon, ahol Cassinus hegyet (sz. Benedeknél) Egyptomba helyezi a szerző, boszankodva jegyzi meg a scholiasta: „szamár, Cassinus Olasz Országba vagyon! Máshelyt (a midőn a nőpápáról ir Székely) igy apostrofálja: „Talpas tenyeres hazugság!“

7. *Melius Péter: Az Aran Tamas tevelgesinec meghamissitási* stb. *Debrecen 1562.* Szabó 48. sz. Egybekötve Melius „A Szent Job“ c. munkájával, ez a második helyen szép XVIII. sz. aranynyomásu bőrkötésben, rajta a tulajdonos monogrammja G. R. E. Szép teljes példány.

8. *Heltai Gáspár: Wy Testamentom* stb. *Kolozsvár 1562.* Szabó 51. sz. Régi papirkötésben, néhány széljegyzettel. Elől 4, a végén 8 levél hiányzik. Máté evangéliumának kezdőlapján: Resid. S. I. 1736. felirat, a könyv tehát abban az időben valamelyik jezsuita kolostoré volt.

9. *Melius Péter: Az ket Samuel koenyveinek . . . forditasa Magiar nielure. Debrecen 1565.* Szabó 55. Töredék, 16 levél Sámuel első könyvéből, kiáztatva Verbőczi: Magyar Decretumának (Debreczen, 1565.) táblájából.

10. *Verbőczi—Weres Balázs: Magyar Decretum* stb. *Debreczen 1565.* Szabó 56 sz. Préselt barna bőrkötésben, kissé rongált állapotban, különben teljes példány az utolsó levél hiján. Ex libris

Egr. Martini Némethy dono datus a Dno. Josepho Laboty die 4. 7-bris 1720.

11. *Heltai Gáspár: A Biblianac Másodic Resze. Kolozsvár 1565.* Szabó 57 sz. Régi papirkötésben. A cimlap, az első iv és a végén 7 levél hiányzik. Széljegyzetekkel. Az utolsó lapon: Ao 1786. Die. 1. Januarij Kolosvarat ajándékozta Brassai György Vram.

12. *Melius Péter: A Szent Job könyve* stb. *Várad 1565.* Szabó 58. Teljes, ép példány XVIII. sz. bőrkötésben (l. 7. sz.) A tulajdonosra vonatkozik ez a bejegyzés: Steph. De . . . fl. 1 d. 45. Sumpsit . . . Petro Vásárhelyi Szelini.

13. *Melius Péter: Az Szent Janosnac tött ielenesnec . . . magyarazasa* stb. *Várad 1568.* Szabó 69. sz. Papirkötésben, a végén három iv (12 levél) hiányzik, a szövegben néhány széljegyzettel. A cimlapon: Coll. Claud. (Rd. H. Ad. Z.) 1700.— Exlibris Martini Cassaj. — Ex libris Mich. Sz. Nemethi. — Clandiopoli 1676.

14. *Dávid Ferenc: Első Resze az Szent irasnac* stb. *Gyulafehérvár 1569.* Szabó 74. Töredék, 8 levél. Kiáztatva G. Katona: Praeconiumából (II. k. Gyulafehérvár 1640.)

15. *Dávid Ferenc: Az Egy ő magatol valo Felséges Istenröl* stb. *Kolozsvár 1571.* Szabó 85. sz. Teljes példány fekete (fatáblás) bőrkötésben 5—5 köldökkel és 2 kapoccsal. A cimlapon a tulajdonosok nevei: A R. D. Nepomuc. Farkas 1780. Michaelis Jo. Sane (?). Fangh István. Werner Janko. Kövendi Asztalos János 1774. Emptus Rh. 4. 18. quia rarus iam et ab arianis aestimatur plurimum.

16. *Dávid Ferenc: Az egy Attya Istennec* stb. *Kolozsvár 1571.* Szabó 86. Az előbbivel egy kötetben; második helyen. 8 levél igen szép kézirással pótolva. Az ajánlás hibásan a cimlap elé került.

17. *Verbőczi István: Decretum* stb. *Kolozsvár 1571.* Szabó 87. Régi rongált bőrkötésben. Elől Werbőczi Decretumának latin szövegü 1572. évből való kiadása (Szabó II. 130), azután a magyar szöveg Heltai átdolgozásában. Teljes példány az utolsó levél hiján. A lapszámozás a 160. után hibás, mert 170-re ugrik, a 174. pedig kétszer is előfordul. Hátul az üres lapon: Possessor huius libri primus Dnus Adamus Gerendi, dein Dnus et Perillustr. Michael Kardos mp. nobilis de Vincz. (A latin kiadásban ugyanezen név után 1775. évszám van). Super specificati Dni huius libri annihilantur et confirmatur Georgius Kupsa mp. nobilis de Hollómező. Azután néhány gazdasági (bor) bejegyzés.

18. *Sylvester János: Uj Testamentum* stb. *Bécs 1574.* Szabó 98. Szép teljes példány fehér préselt bőrkötésben, melyen G. D. T. B. betük és 1620. évszám van benyomva. A cimlapon: Residentiae Tövissiensis, Ord. S. Pauli primi Erem. 1713. Adm. Rdo Patri Martino Bencsik O. S. P. P. E. donavit M. A. U. S. I. 1705. Magister Adam. Ujhely. E könyvet tehát Ujhely Ádám jezsuita ajándékozta Bencsik Márton paulinusnak, akitől pedig a tövisi kolostor birtokába került. Az utolsó lap számozása hibás 303 (330 helyett). Végén verses tartalomjegyzék, azután tanulságok, nevek és betük magyarázata, szerszámok és betegségek. Colofon.

19. *Tinódi: Énekei* (*Heltai: Cancionale, Kolozsvár 1574.*) Szabó 112. 15 levél: Szolnok és Eger viadala, A palástai mezőn való veszedelem, Török császárnak győzedelme stb. Eniedi: Explicationes locorum (Kolozsvár 1598.) c. müve táblájából kiáztatva.

20. *Heltai Gáspár: Chronica* stb. *Kolozsvár 1575.* Szabó 118. Egykorú préselt barnabőrkötésben, a cimlap és az utolsó levél hiányzik, használt példány.

21. *Telegdi Miklós: Az Evangeliumoknac... Első Resze. Bécs 1577.* Szabó 122. Teljes példány, fehér préselt bőrkötésben, melyen a reformátorok kis mellképei vannak benyomva. Néhány széljegyzettel. A cimplapon: Alumnatus Agriensis Eppalis sub cura PP. S. Jesu. Catalogo inscr. sub Lit. N. num. 7. Collegii Pazmaniani Cathalogo inscriptus. Az Nemzetes Iffiunak Hreczey Istvánnak adot mint ioakaró baratijanak s uranak Iffiabik Baross Péter Trencsinben 9. Julii Anno 1602.

22. *Telegdi Miklós: Az Evangeliumoknak... Masodic resze* stb. *Nagyszombat 1578.* Szabó 145. Teljes példány, fatáblás barna bőrkötésben, a kapcsok letörve. A cimlapon: Alumnatus Agriensis Eppalis sub cura DD. Soc. Jesu. Viennae. Catalogo inscriptus Lit. N. num. 17.

23. *Telegdi Miklós: Az Evangeliumoknac... Harmadik Resze. Nagyszombat 1580.* Szabó 176. Modern kötésben. Alul erősen levágva, ugy hogy az utolsó sor és az ivbetük többnyire hiányoznak. Végén csonka (Sz. Lőrinc II. részével végződik). A cimlapon: Ex Bibliotheca Conventus Agriensis Ord. SS. Trinitatis.

24. *Monoszlai András: Apologia* stb. *Nagyszombat 1588.* Szabó 224. (A leirás nem pontos.) Szép, teljes példány fehér bőrkötésben N. F. betükkel (Nicolaus Ferenczffy ?). Bejegyzések: Alumnatus Agriensis Epptus sub cura PP. Soc. Jesu Viennae, Catalogo

inscriptus Litera A. numero 6. — Collegii Pazmaniani 1727. — Nicolaj Ferenczffy.

25. *Monoszlai András*: *De invocatione Sanctorum* etc. *Nagyszombat 1589.* Szabó 229. Régi kéziratos hártyalevélbe kötve, szép teljes példány. Hátlapján ezen két versus memorialis: 1). De dispositione ante celebrationem:

Jeiuna, recita, expecta, tua crimina pande.

2). De dispositione in ipsa celebratione:

Apta locus, vestis tibi sint, altare, minister.

26. *Monoszlai András*: *De Cultu Imaginum stb. Nagyszombat 1589.* Szabó 230. sz. Szép teljes példány, fehér bőrkötésben M. P. A. C. 1600. nyomással. A cimlapon: Alumnatus Agriensis Eppalis sub cura PP. Soc. Jesu Viennae. Cat. inscr. lit. A. num 6.

27. *Calepinus*: *Dictionarium* etc. *Basel 1590.* Szabó 231. Teljesen ép példány, szép virágdiszes fehér bőrkötésben. Bejegyzés: Missionis Soc. Jes. Cibiniensis. 1700.

28. *Károlyi Gáspár*: *Szent Biblia* stb. *Vizsoly 1590.* Szabó 236. sz. 1). Szép példány két kötetben. I. Rákóczi György fejedelem sajátkezü bejegyzéseivel. Erről alább külön szólunk. 2). Fekete préselt bőrkötésben, az egész egybekötve (fatáblás és kapcsos egykoru munka). Elől a cimlap és 4 levél hiján elég jó állapotban, néhol ragasztva és kézirással pótolva. Egy-két jegyzet is van benne. Vége teljes, kézirásos pótlék nélkül.

29. *Szalaszegi György*: *Hetetszaka mindennapra megh irattatot Imadsagok* stb. *Sicz. 1593.* Szabó 272. Préselt barna bőrkötésben, jó állapotban, az egyik kapocs leszakadva. Elől a cimlap és ajánlás hiányzik. Az imádságoknál megvan 16 levél (majd több üres lap következik) ismét 19 levél (utána üres lapok), majd végül 8 levél, (ismét üres lapok) ugy hogy a 69 levélből csak 43 levél van meg. Az üres lapokat valószinüleg azért kötötték be, hogy kézirással pótolják a hiányzó részeket, de ez nem történt meg. A felirat szerint a könyv: Johan Samuel Kritsch zugehörig 1738.

30. *Agendarius. Nagyszombat 1596.* Szabó 284. Félbőrkötésben, a végén 11 lap hiányzik. A cimlapon: Ex libris Ecclae Albensis. Ex libris R. D. Martini Lachoczj Baró . . . Anno 1623. A táblán: Bibliothacae Seminarii Incarnatae Sapientiae 1825.

31. *Monoszlai András*: *De gratia ac libero hominis arbitrio* etc. *Nagyszombat 1600.* Szabó 314. sz. Vörös bőrkötésben a cim-

lap hiján szép teljes példány. A felirat szerint a könyv Daniel Kövendié volt. Hátul családtörténeti (születések stb.) bejegyzések.

32. *Soós Kristóf*: *Az Szent Prophetaknak . . . Első Resze. Bártfa 1601*. Szabó 372. Uj kötésben, a 475. lappal kezdődik, a végén pedig a latin versekből csak egy levél van meg, a többi hiányzik. Elől 5, hául 6 levélen kézirat, melyben a bünnek büntetéséről, az Istennek cselekedetiről stb. van szó.

33. *Keresztyeni Enekek. Debreczen 1602*. Szabó 376. A Gönczi-féle Énekes könyv ujabb kiadása Ujfalvi Imre előszavával. *Unikum*. Modern kötésben. Cimlapja és az A iv négy levele hiányzik az elöljáró beszéd után, melyen az őrszó (TAB) tanusága szerint valamiféle mutató tábla lehetett. Ujfalvi igen érdekes előszavából tudjuk, hogy ezen Énekes könyvnek volt egy 1562-iki és egy 1590-iki kiadása, ez utóbbihoz Gönczi György irta az előszót, aki már 1602-ben (boldog emtékezetü) nem élt, s igy e kiadást Ujfalvi rendezte sajtó alá. A praefatio után ezen bejegyzés van: Sum ex libris Stephani Miklos de Mogyoros, quem librum Albertus Helmeci in usum Dnorum Cantorum conglutinavit, ex rupturis edificavit, notis ac melodiis auxit anno 1770. die 20. Februarij. Ujfalvi kérése után pedig ezen verset találjuk:

Nincs job dolga Embernek, mint Istent dicsérni
Ez földön az Angyalok szokasat követni
Az hiveknek karokban össze gyülekezni
Es hallatos zengéssel együtt enekelni.
Albertus Helmecj A. 1720.

Ezen bejegyzésből megtudjuk, hogy e könyv Helmeci birtokában volt, s tőle származnak az egyes énekek elé irt nota bejegyzések. A 13. levél irással van pótolva, hasonlóképpen a 149. utolsó levél is, melyen a 146. zsoltár szövege foglal helyet, de más szövegezésben, mint a 72. levélen lévő. Végén még ezen sorokat találjuk: Finitum die 22. Julij Anno D. 1619. Adgya az Ur In. hogy mindenöt egy egy tallert adgyanak ezert az enekert. Ezen zsoltár tehát nem Helmecitől szarmazik.

34. *Ujfalvi Imre*: *In exequiis defunctorum* stb. *Debreczen 1602*. Szabó 378. sz. Az előbbivel egy kötetben. *Unikum*. Második kiadása Ujfalvi halotti énekeinek. Végén egy-két levél hiányzik.

35. *Calepinus*: *Dictionarium* etc. *Basel 1605*. Szabó 395. Egykorú barna bőrkötésben, kissé rongált. Bejegyzés: Resid. Soc. Jes. Cibinii 1736.

36. *Szenczi Molnár Albert. Szent Biblia. Ó és uj testamentom. Oppenheim. 1612.* Szabó 434. Préselt fehér bőrkötésben, elöl medaillonban talán Szent Ferenc a feszülettel, hátul pedig Mihály arkangyal karddal és mérleggel (Justitia). Teljes szép példány néhány, az olvasásra vonatkozó bejegyzéssel. A táblán: Emptus Varadini fl. 7 hungaricalibus. Andreas B. . . . Az Ószövetség cimlapján érdekes nyomdai különlegességgel találkozunk, melyet Szabó nem emlit fel. Ugyanis a nyomdai jelvénytől (oszlop, melyből lángok lövelnek ki) jobbra balra a következőket olvassuk:

CVM GR.	ET PRI
vilegio S. R.	Imperij Vicar.
Ser. Elector	Palatin
MDC	XIX.

Ezen szövegnek benyomtatása később történt, mutatja nemcsak az évszám (mert a könyvet 1612-ben nyomtatták), hanem a betük eltérő formája és a későbbi nyomás világos jelei, melyek a figyelmes szemlélő szemét el nem kerülhetik. Éppen azért valószinünek tartom, hogy ezen utónyomás nincs meg minden példányban, hanem csak azokban, melyeket 1619-ig nem adtak el, s csak ezekben nyomtatták be utólagosan a privilegiumra vonatkozó részt, melyet Molnár csak utólagosan kapott meg a választó fejedelemtől.

37. *Szenczi Molnár Albert: Szent Davidnac Soltari* stb. *Oppenheim 1612.* Szabó 435. Szép teljes példány az előbbivel egybekötve.

38. *Pázmány Péter: Isteni Igazságra vezerleo Kalauz* stb. *Pozsony 1613.* Szabó 443. Préselt barna bőrkötésben, cimlap, ajánlás hiányzik, az A ivvel kezdődik. Vége ellenben teljes, megvannak az appendixek: az öt levél, a logi alogi stb. Tábláján belül: Joannes Olasz vidi et approbavi 1646. 1. jul. s más feljegyzések, citatumok.

39. *Pázmány Péter: Egy tudakozó Praedicator nevevel iratot eot levél. Pozsony 1613.* Szabó 444. Az előbbivel együtt jelent meg, s egybe is van kötve.

40. *Balásfi Tamás: Epinicia* etc. *Pozsony 1616.* Szabó 468. Egyedüli teljes példány, eddig egy latin colligatumban, most külön uj bőrkötésben.

41. *Vásárhelyi Gergely: Keresztieni Tvdománynak Reovid Summaia. Bécs 1617.* Szabó 472. Szép, teljes példány préselt barna bőrkötésben. Elül: olvasóhoz való titkok és Stephani Albert plebani Ernyensis. Hátul naptár, imádságok.

42. *Molnár Albert*: *Postilla Scultetica. Oppenheim 1617.* Szabó 475. Kopott fatáblás bőrkötésben, a 15. lappal kezdődik és az 1072-kel végződik (közbe az 521—2 és az 1067—8 oldalok is hiányoznak). Hátul e bejegyzés: Szoboszlai Miklos Urame ez a könyv ha el tivelyedik kedves jo akarom ad meg az ki megtalalod, Amen ez ugi ligyen.

43. *Vásárhelyi Gergely*: *Esztendő altal . . . rendeltetet Evangeliumok és Epistolák* stb. *Bécs 1618.* Szabó 477. sz. Teljes példány, fehér bőrkötésben. Elől: 1670. 6. julii d. 80. bejegyzés.

44. *Sz. Molnár Albert*: *Secularis Concio* etc. *Oppenheim 1618.* Szabó 482. Vörös pergamen kötés, melybe M. K. Sz. 1619. van benyomva, több érdekes külföldi latin nyomtatvánnyal egybekötve. A táblán belül Szent László törvényei stb. A cimlapon: Sum Valentini Kós Crassovij 1644. jun. 5. Valet f. 1.50. — Resid. Albensis S. J. 1702.

45. *Farkas Imre*: *Kalendariom 1618-ra. Székelykeresztur 1618.* Sztripszky 94. könyvtáblából kiáztatva négy levele: C_3, D_1, D_2, D_4.

46. *Enyedi György*: *Az Ó és Uj Testamentumbeli helyeknek . . . Magyarazattyok* stb. *Kolozsvár 1619.* Szabó 494. Teljes példány, fatáblás barna bőrkötésben (Köldökök és kapcsokkal) K. O. I A. 1768. bepréselve. A cimlapon ezen tulajdonosok neveivel: A. R. D. Joannis Nep. Farkas, empt. Rfl. 4 x. 18. — Kövendi Asztalos János. — Fangh István.

47. *Enyedi György*: *Az Ó és Uj Testamentum-beli helyeknek* stb H. n. *1620.* Szabó 503. Préselt barna bőrkötésben, teljes. A tulajdonosok nevei részben kivakarva és áthuzva: Constat fl. 1 den. 60. Steph. Kovács.

48. *Kecskeméti A. János*: *Az Daniel Propheta* stb. *Debrecen 1621.* Szabó 510. Rongált bőrkötésben, a kapcsok közül is csak az egyik van meg, préselt képek nyomaival a tábláján, az első tulajdonos is be van nyomva: P. S. L. 1622. Neve a cimlapon is látható: Petrus Sartor Liszkaj, Concionator Ecclae Uj-Fejerthovinae. Emptus Debrecini Ao. 1622. R. 4. Teljes példány, melyet még értékesebbé tesznek Liszkajnak bőséges széljegyzetei, különösen a könyv elején, számos példát hoz föl. Igy a 4. lapon: „Példa erre az Isben el nyugot boldog emlekezetü Homonnaj Balint, ki nagy kedvesen vötte az Innek minden Ecclakban való igaz szolgait megböczüllötte annakfelette öket, es igaz Daykajok volt. Mert valahol jart költ, mindenüt ayandekozta öket, mind falukon varosokon.“

49. *Marosvásárhelyi Gergely*: *Világ kezdetitől . . . czelekedeteknek példái* stb. *Kassa 1623.* Szabó 528. Teljes példány modern kötésben. Érdekes széljegyzetekkel és kihúzásokkal, melyek egy protestáns kezétől származnak, pl. a 17. lapon: Ergo cur Sanctos et alios vos colitis? Responde! Tovább: Papistae refutantur hoc loco. Hát mire hajtasz térdet az Balvannak? A 47. lapon az angyalok tanánál: Pogány irás, hazudsz kutya! Ne hazudgy kérlek (93 l.), Bizonicz meg, hogy szent Péter püspök lött volna az szent irásból! (170. l.), Ha lelkedet kipöknédis nem hinném! (264. l.) stb. — A cimlapon: Daniel Kovac: a 3. lapon: Donatus P. Mich. Cseh a Dno Michaele Mihácz 1698. in festo . . .

50. *Pázmány Péter*: *Igazságra Vezerlő Kalauz* stb. *Pozsony 1623.* Szabó 532. Teljes szép példány, préselt fehérbőr s fatáblás kötésben, a kapcsok leszakadva a bepréselt képek elmosódva. Belül e feliratok: Gen. Dom. Stephanus Balintfi in sui memoriam Emerico Czene sacardoti obtulit Varadini A. 1626. 27. apr. — 1638. 27. apr. Rdus in Chto Pater Emericus Czene Sac. Catholicus tunc temporis pleb. Ecclae Zaz Fenesien. testamento reliquit Gen. Dno Thomae Simay. Továbbá elöl és hátul is a tiszta lapokon többrendbeli szegődtetés.

51. *Exequiarum . . . Libelli duo. Gyula-Fejérvár 1624.* Szabó 539. Elöl a tábla, az egész első rész, a másodikból pedig a cimlap, ajánlás és két levél hiányzik, a hátsó tábla pergamen.

52. *Káldi György*: *Szent Biblia* stb. *Bécs 1626.* Szabó 551. 1). Szép teljes, példány piros bőrkötésben, belül: Franciscus Gregorius Comes de Giannini, olmüci kanonok szép exlibrise. 2). Szintén teljes, barna bőrkötésben, kissé rongált állapotban. Itt az oktató intés nem hátul, hanem elöl a cimlap után van bekötve. 3). Barna bőrkötésü hiányos példány: az elején 18 lap, a végén pedig 23 lap nincs meg.

53. *Pázmány Péter*: *A setet haynal-csillag-utan budoso Luteristak Vezetője* stb. *Bécs 1627.* Szabó 558. Teljes példány modern kötésben. A cimlapon: Fr. Joannes Belosztenetz (?) ord. S. Pauli protoeremitae Neostady me compavavit. Anno Dni 1629. Ipse liber est Frum Eremit. Ord. S. Pauli P. Erem. factus industria suprascripti anno s. scripto. Bibliotheca Cventus Lepoglavensis O. eiusdem.

54. *Prágai András*: *Feiedelmeknec Serkentő Oraia* stb. *Bártfa 1628.* Szabó 566. sz. Szép teljes példány barna bőrkötésben., a

cimlap hiányai irással pótolva. A végén a Jó tisztartó, Herodotos és Versek stb. Kolofon a magyar cimerrel, melyeket Szabó nem emlit.

55. *Sz. Molnár Albert*: *Discursus de summo bono ... Lőcse 1630.* Szabó 594. Csonka kötetlen példány: elül a cimlap, ajánlás és az első levél, hátul a registromból egy levél hiányzik.

56. *Kopcsányi Márton*: *A'Bodog Szűz Maria Élete. Bécs 1631.* Szabó 596. 8. r. Csonka, az 53. lappal kezdődik és a végén is több iv hiányzik. Cimlapja sincs. Ez az első kiadás lehet, mert minden egyes laphoz egy tiszta lap van ragasztva, melyen a szerző javitásokat eszközölt az uj kiadás részére. A 403. lapon olvasható bejegyzés: „hucusque impressum" pedig arra mutat, hogy valóban ki is nyomtatták. Esetleg ez lehet a Sándor István által emlitett 1632-iki kiadás.

57. *Káldi György*: *A Vasarnapokra Valo Predikatzioknak Első Resze. Pozsony 1631.* Szabó 601. 1. Szép teljes példány, fehér préselt disznóbőrbe kötve két kapoccsal. Az első lapon: Ex libris Michaelis Ujvarj, Parochi liberae civitatis Nitriensis, cui donatus est p. Rd. Georgium Kaldi Soc. Jesu sacerdotem (cui anima Deo vivat) incompactus 1633. pro ligatura dedi unum imperialem. Később kölcsön adja László nevü ujvári barátnak, majd végleg a kolostornak engedi át, mit a felirás is bizonyit: Conventus Ujvariensis. 1667-ben „Nicolaus Albensis parochus" veszi meg 2 frtért egy kalvinista predikátortól, 1702-ben „Residentiae Albensis Soc. Jesu" birtokába kerül, 1815-ben pedig a fehérvari „Seminarium Incarnatae Sapientiae" könyvtárába jut. 2. Szintén fehér bőrkötésben, teljes példány. A cimlapon: Ex libris Steph. Torma Canonici. — 1815-ben a gyulafehérvári Seminarium könyvtárába került. 3. Szép préselt fehér bőrkötésben. Teljes példány a cimlapon: Domus Monostoriensis 1671.

58. *Káldi György*: *Az Innepekre valo Predikatzioknak Első Resze* stb. *Pozsony 1631.* Szabó 602. Az előbbivel együtt jelent meg egy kötetben, amit Ujvárinak föntebb idézett bejegyzése is bizonyit, aki azt együtt kapta és együtt is köttette be. Ez is teljes szép példány. 2. A második példányból hátul 6 levél (a lajtstromból és a hibák jegyzéke) nincs meg. 3. A harmadik példány teljes. Ezek is egybekötve a föntebb emlitett Vasárnapi predikációkkal.

59. *Verbőczi István*: *Decretum* stb. *Bártfa 1632.* Szabó 605. Barna bőrkötésben, a cimlap és a végén De diversis regulisból a 110. ponttól hiányzik.

60. *Samorjai János*: *Az Helvetiai vallason levő Ecclesiaknak egyhazi ceremoniajokrol... valo könyvecske* stb. *Lőcse 1636.* Szabó 662. Pergamenbe kötve, kissé rongált állapotban, a cimlap, elején 5, a végén pedig 4 levél (irással pótolva) hiányzik. Erősen aláhuzogatva az egyes sorok. A végén (és a 123. lapon) a tulajdonos neve: Quis habuit hunc librum nescio, non enim vidi nomen possessoris, mihi unus sacerdos (?) dedit. Vellem si priori possessori reddere possem. Ego Gregorius Kenessei (?) 1688.

61. *Pázmány Péter*: *A Romai Anyaszentegyház... Predikaciok. Pozsony 1636.* Szabó 663. Barna bőrkötésben, szép példány, de az elején 3 levél (a cimlap is) hiányzik.

62. *Pázmány Péter*: *Hodoegus. Igazságra Vezérlő Kalauz stb. Pozsony 1637.* Szabó 673. Szép teljes példány barna bőrkötésben. A cimlapon: P. Josephi Bocskor 1751. Iure emptionis Petri Mártonfi parochi Mindszent. Anno 1788. Emptus 3 frt. 60.

Pázmány Kalauzának ezen harmadik kiadása kétféle változatban van meg: az egyik az, amelyről Szabó is megemlékezik (673. sz.), melynek cimlapján alul ezen megjegyzés olvasható: Találtatik Nagy Szombatban. A másiknak nyomása teljesen megegyezik az előbbivel, de a cimlap, (melyen hiányzik a föntebbi megjegyzés) s az utolsó lap nyomása és a vignetták mások. (Ezt nem említi Szabó). Ebből tehát világos, hogy a pozsonyi harmadik kiadásnak kétféle változata van, az egyik, mely Nagyszombat részére készült és ott árusitottak, egy másik, mely a többi helyek számára nyomodott. Ebből könyvtárunkban szintén van egy teljes példány félbőrkötésben. Végül még csak annyit, hogy talán az a változat, melyen a „Találtatik Nagy Szombatban" felirat van, az ujabb, tehát a másik az eredeti.

63. *Veresmarti Mihály*: *Intő és Taníto Levél* stb. *Pozsony 1639.* Szabó 697. Szép teljes példány, barna bőrkötésben. Ajánlva Pázmány Péternek, 291 lap.

64. *Veresmarti Mihály*: *Az Eretnekeknek* stb. *Pozsony 1641.* Szabó 721. Kötetlen csonka pld. a 94. oldallal végződik.

65. *Keresztúri Pál*: *Fel-sördült Keresztyen* stb. *Várad 1641.* Szabó 722. Elsárgult juhbőrkötésben, rajta aranyos virágdisz, az aranymetszeten tulipánok. Belül orvosi recept és bibliai adatok olvashatók. Teljes, ép példány.

66. *Canones Ecclesiastici. Az egyhazi jó rend-tartasoknak Irot Törvenyi. Várad 1642.* Szabó 731. Barna préselt bőrkötésben.

Elül és hátul kéziratos lapok (16 levél): estéli és reggeli imádság, a keresztségről, regulák 1713. apr. 2. in Eccla Kochiensi transdanubiana (a seniorok, iskolamesterek és presbyterekről stb.) magyar nyelven. Az oratio vespertina után a bejegyzés: „Anno Dni 1652. die natalitio Christi obtulerunt auditores 8 pecunias". Teljes példány, a cimlapon: Sum ex libris Johannis Szent . . . 1689.

67. *Geleji Katona István*: *Titkok titka* stb. *Gyulafehérvár 1645.* Szabó 772. Préselt barna bőrkötésben: KASSAI ANNA 1649, tulajdonos neve benyomva. A cimlap és az ajánlásból 8 levél hiányzik. A tábla és a könyv eleje rongált, az utolsó lapon latin fohászok kézirással.

68. *Károlyi Gáspár*: *Uy Testamentom* stb. *Amsterdam 1646.* Szabó 783. *Unikum.* Rongált barna bőrkötésben. 28 lap az elején hiányzik, a cimlap és 1. levél kézirással pótolva. A cimlap hátán e felirat: Munkatsi Eva Leany Asszonye ez az Uj Testamentum, kinek is Simboluma ez: az Ur gondot visel.

69. *Bisterfeld*: *Latin-magyar szótár. Gyulafehérvár 1646.* Szabó 786. sz. Töredék. 25 levél ivrétben, mindkét oldalon 8—8 oldal (de egyik felét a könyvkötő levágta), tehát 16 r. Geleji K. István: Preaconiumának (II. K. Gyulafehérvár 1640) táblájából áztattuk ki.

70. *Kászoni János*: *Rövid igazgatás* stb. *Gyulafehérvár 1647.* Szabó 791. Teljes szép példány barna bőrkötésben. Belül e bejegyzések: „Est Sigismundi Pokai et amicorum eius". „Ez az Keonyv Szekely Istvan evczem Uramme azert tartom it ha mi iot tanolhatnek bellőle de en nem latok semmi lelek üdvösseghez valot benne."

71. *Geleji Katona István*: *A Váltság-Titka* stb. *Várad 1649.* Szabó 826. Töredék, 59 levél kiáztatva az Approb. Constitutiones 1677-iki kiadásának tábláiból. A töredék: Az Ur vatsorájárol való predikaciokat foglalja magában.

72. *Medgyesi Pál*: *Doce nos orare* etc. *Bártfa 1650.* Szabó 832. Félbőrkötésben, teljes szép példány.

73. *Sculteti*: *Axiomata* etc. *Várad 1650.* Szabó 840. Egyszerü vörösesbarna bőrkötésben több más XVII. sz. nyomtatvánnyal egybekötve az első helyen. Szép teljes példány.

74. *Bökényi F. János*: *Mennyei Lampas* stb. *Utrecht 1652.* Szabó 862. Egybekötve Miskolczinak alább emlitett (77. sz.) művével megsárgult pergamentben. Az előzékpapiroson latin és magyar szentirási idézetek, hátul pedig a következő bejegyzés: „Gör-

geny rabsagomban iram A. 1683. 12. Aug. Keresztesi Pal mp.“ A cimlapon a tulajdonos neve: Fangh István.

75. *Approbatae Constitutiones. Várad 1653.* Szabó 878. 1. Teljes példány, kopott vörösbőr kötésben. Egybekötve a) egy XVIII. sz. kézirattal (Synopsis Formae Processus Judiciarii Ordinarii Sacri Fori Consistorialis in Transylvania); b) a másik kézirat Katunszky kanonoktól való és a Compillatae Constitutionest (Szabó 1113.) és a „Fogarasi Felső Székre való Törvények Requisitumi“-t foglalja magában. Bejegyzések szerint Katunszky György, Szereday András kanonokok és a káptalan tulajdonában volt valaha e könyv. — 2. Egy másik példány egybekötve a Comp. Const. 1671-i kiadásával (l. 90. sz.), a cimlap, praefatio és az első két lap hiányzik.

76. *Confessio et Expositio Fidei Christianae. S. Patak 1654.* Szabó 891. Teljes példány félbőr kötésben.

77. *Miskolczi C. Gáspár: Angliai Independentismus* stb. *Utrecht 1654.* Szabó 893. Egybekötve Bökényi föntebb emlitett művével (74. sz.). A cimlapon itt is a tulajdonosok neve: Est Michaelis Etsedi és alatta: Fangh István.

78. *Catechismus. Gyulafehérvár 1655.* Szabó II. K. 826. és Sztripszky 215. Barna bőrkötés, de csak a háta van meg a többi levágva, ugy hogy a puszta fatáblák látszanak. 8. r. 79 l. A tábla belső oldalán az emberi szabadságról szóló tudományos latin fejtegetés olvasható. Egyetlen példány. A fehérvári katekizmusnak ezen negyedik kiadása teljesen az előbbi kiadások (1639. 43. és 47.) után készült, s annyira hiv, hogy még a sajtóhibát is után nyomtatja (a 76. kérdés 79-nek szedve). A kevesebb lapszám (83 helyett 79) ugy állott elő, hogy a szedés sürűbb.

79. *Az Ur Vacsorájának* stb. *(Kolozsvár) 1656.* Sztripszky 218. *Egyetlen* példány barna bőrkötésben, több régi latin könyvvel egybekötve.

80. *Pápai Páriz Imre: Keskeny Vt* stb. *Gyula-Fejérvár 1657.* Szabó 920. Szép teljes példány, préselt barna bőrkötésben. Belül e feliratok: 1665. 21. X-ris. Ez könyv Szebenben lako Enjedi Szőcs Giörghé ha el veszty ad megy neki mint baratodnak. Jesus Salvator mp. — Est Sigismundi Torkos A. 1739. Szőkefalván stb. Hátul 1699-ből való német bejegyzések (tartozásokról).

81. *Károlyi Gáspár: Szent Biblia* stb. *Várad—Kolozsvár 1660—1661.* Szabó 970. Szép teljes példány, fekete préselt fatáblás bőrkötésben. A cimlapon: Georgii Amprusteri heredum usibus inserviens (?).

82. *Czeglédi István*: *Baratsaghi Dorgalas* stb. *Kassa 1663.* Szabó 1002. sz. Teljes szép példány vörös bőrkötésben az első helyen (t. i. az alább emlitett 83., 84., 116., 117. és 118. számú művekkel egybekötve). A mutatótábla a bekötő hibájából a 16. és 17. lapok közé került. A táblán a tulajdonos neve: Est Steph. Enyedi.

83. *(Sámbár Mátyás). Egy Ven Bial orrára való Karika* stb. H. n. *1664.* Szabó 1018. *Unikum.* Czeglédi fönnebb emlitett „Baratsaghy Dorgalas" c. műve után kötve. 8 r. 8 levél. Teljes szép példány. Alább bővebben szólunk róla.

84. *Czeglédi István*: *Idős Noe becsületit oltalmazo Japhetke* stb. Hely és év nélkül. Szabó 1013. sz. Szép teljes példány Czeglédinek „Baratsaghy Dorgalas" és a „Vén Bial" után kötve. Alább bővebben szólunk róla.

85. *Matkó István*: *Fövenyen épitetett Haz Romlasa* stb. *Szeben 1666.* Szabó 1043. Modern kötésben, a cimlap hiányzik.

86. *Compilatae Constitutiones...Kolozsvár 1669.* Szabó 1085. 1. Teljes, szép példány egykorú vaknyomásos fekete bőrkötésben. 2. A cimlap kissé rongálva, az első lap hiányzik, az index irva. Félbőrkötés. Elül: Deák Antalé. Miután éppen a nyomtatási év van kiszakitva, esetleg II. kiadás is lehet.

87. *Pósaházi János*: *Igazság Istápja* stb. *Sárospatak 1669.* Szabó 1096. sz. Teljes példány modern kötésben.

88. *Czeglédi István*: *Az Ur frigy szekrénye előtt* stb. I. és II. rész. *Kolozsvár 1670.* Szabó 1100. Teljes példány, fekete bőrkötésben. Belül: Empt. publ. in auctione Dr. 72 N. Enyedini 1765. 22. jan. A cimlapon: Est Valentini . . . — Est Georgii K. Körmendj.

89. *Kalendariom. Nagyszombat 1670.* Szabó 1107. Barnavörös préselt bőrkötésben, melyen elül a magyar cimer és 1670. évszám látható. A cimlap és az A (8 levél) iv hiányzik. A felirás szerint G. Kornis Rosaliáé volt. A könyvtárba legujabban került a Baráczy család ajándékából. Az utolsó lapon tréfás latin versek:

Quesivit in Silvis repellit ubique fungos.
Deus dabit cui vult cui pucint cui mult.
Aspicae quod tibi do merdum in ore tuo.
Pissata cum pisis valett Seminaristis.

90. *Compilatae Constitutiones* etc. *Kolozsvár 1671.* Szabó 1113. A cimlap, az 1. 2. és az index három utolsó levele hiányzik. A praefatio fölött ezen bejegyzés olvasható: Sum Johannis Ne-

methy et amicorum eius". Félvászon kötésben, egybekötve az Approb. Const. 1653-i kiadásával. (l. *75.* sz.)

91. *Nográdi Mátyás: Idvösség Kapuja* stb. *Kolozsvár 1672.* Szabó 1133. sz. Szép teljes példány hártyakötésben. A bejegyzések szerint e könyv Bajtsi Jánosé volt, ki azt fivérétől, B. András, nagyenyedi „ministertől" kapta 1686-ban, s bekötéseért 1·20 frtot fizetett. Később 1759-ben R. D. Michael Bajtsi feleségétől Benedictus Paal de Dalnok minister vette meg 1·60 frtért. „Valora e könyvnek 3 Mariás".

92. *Apafi Mihály: Marcus Frid. Vendelinusnak, a Keresztyen Isteni Tudomanyrol irot ket könyvei* stb. *Kolozsvár 1674.* Szabó 1161. Töredék, 1 levél (kettévágva) az 589—90. ll. Kiáztatva: Erbermann Trophaea Romana (Moguntiae 1672.) c. müve táblájából.

93. *Pázmány Péter: Imadsagos Könyv* stb. *Lőcse 1674.* Szabó 1168. Barnabőr kötésben, kapcsai leszakadtak. A cimlapon kivül teljes példány. Tábláján e felirat: Csáki Borbára Ao 1709., hátul pedig: Felvinczi Theresia kedves könyve ez.

94. *Czeglédi István: Már minden Sion Vara* stb. *S. Patak—Kolozsvár 1675.* Szabó 1187. Teljes példány, fekete bőrkötésben. Belül a név kivakarva, csak ez maradt meg: constat fl. 3. d. 60. Illmus Dnus Baro ab Hugenpoett dono obtulit Dno Doctori Papai Kisbercsini 17. 7-bris 1729. Rochus Rewinkel aulae praefectus. — Est Martini Zilahi, constat fl. 2. Ao. 1704. febr. 19.

95. *Approbatae Constitutiones. Kolozsvár 1677.* Szabó 1212. Teljes példány, vásott hártyakötésben. Bejegyzés: Inscriptus Cathalogo Capituli Cath. Ecclesiae A. Carolinensis in Transylvania 1755.

96. *Medgyesi Pál: Praxis Pietatis* etc. *Kolozsvár 1677.* Szabó 1215. Szép tiszta példány, de a cimlap hiányzik.

97. *Tolnai F. István: Igaz Keresztyéni és Apostoli Tudomány* stb. *Kolozsvár 1679.* Szabó 1236. Régi fehér hártyakötésben, teljes példány.

98. *Sárpataki N. Mihály: Noe Barkaja* stb. *Kolozsvár 1681.* Szabó 1264. sz. Szép teljes példány fekete bőrkötésben. A cimlapon: Ex libris Nicolaj Biró de Sz. Katolna. — 1721. 10. febr. (más kéztől).

99. *Szilágyi: Biga Pastoralis* etc. *Debreczen 1684.* Szabó II. 1536. Szép teljes példány hártyakötésben. A 16—54. lapig számos magyarnyelvü imádság és szentirási idézettel, tehát méltán sorolható a magyar nyelvemlékek közé. Bejegyzés: Est Michaëlis Za-

bolai. Ex Possessoris Rndissimi Piette factus est Stephani Szobosslai Ao. 1735. 26. apr. in Paroch. Aroktőensi.

100. *Hegyesi István*: *Kegyessegnek Nagy Titka* stb. *Kolozsvár 1686.* Szabó 1352. Teljes tiszta példány, fehér hártyakötésben. Belül: Stephani Enyedi de Nagy Banya. Ao. 1690.

101. *Károli Gáspár*: *Uj testamentom* stb. *Amsterdam 1687.* Szabó 1359. sz. Szép teljes példány, fehér bőrkötésben.

102. *Illyés András*: *A Keresztyeni Jossagos Cselekedeteknek... Gyakorlatossaga. Első Resze. Nagyszombat 1688.* Szabó 1370. Teljes példány barnabőrkötésben e cimnyomással: Rodaricius. Pars I. Bejegyzés: Collegij Szakolz. Catal. inscript. 1732.

103. *Landovicz István*: *Novus Succursus* stb. *Első Része. Nagyszombat 1689.* Szabó 1380. 1. Szép teljes példány, barna bőrkötésben. 2. A második példány is szép, s csakis a végén hiányzik néhány lap (a nyomt. hibák). Szintén barna bőrkötésben, a felirat szerint: Ex libris Stephani Olti.

104. *Landovics István*: *Novus Succursus* etc. *Masodik Resze. Nagyszombat 1689.* Szabó 1381. Szép teljes példány, barna bőrkötésben.

105. *Eszterházi Pál*: *Az Boldogsagos Szüz Maria Szombattya* stb. *Nagyszombat 1691.* Szabó 1413. sz. Fekete préselt bőrkötésben, szép példány, de elül a cimer hiányzik. Horváth Mátyásé volt.

106. *Illyés András*: *Megrövidittetet Ige* stb. *Első Reszsze. Nagyszombat 1691.* Szabó 1415. sz. 1. Szép teljes példány, barna bőrkötésben, egybekötve a II. és III. résszel. A felirat szerint P. Georgii Kristoff-é volt e könyv, ki azt szenttamási plebános korában P. Arsenius a S. Rosa-nak adja emlékül. Ettől került azután „Ex libris Residentiae Carolinae PP. Trinitariorum" tanusága szerint a kolostor birtokába. 2. A második példány is szép teljes, fehér bőrkötésben, de csak az I. részt foglalja magában, Resid. Albensis Soc. Jesu 1720. 3. Fekete bőrkötésben, cimlap hiján teljes.

107. *Illyés András*: *Megrövidittetet Ige* stb. *Masodik Resze. Bécs 1692.* Szabó 1416. 2. Teljes szép példány, barna bőrkötésben. A cimlapon: Conventus Cibiniensis 1728. Modo autem incorporatus Resid. Coronensis O. Str. Obs. Fr. M. 1754. Tehát e könyv Szebenből Brassóba s innen végül Gyulafehérvárra került. A harmadik résszel egybekötve.

108. *Illyés András*: *Megrövidittetet Ige. Harmadik Resze. Bécs 1692.* Szabó 1417. 2. A második résszel egybekötve, néhány lap közben kitépve.

109. *Pázmány Péter: Predikácziok. Nagyszombat 1695.* Szabó 1482. Több példányban: 1. Félbőrkötés, szép példány, de a cimlap és az előljáró beszédből 3 levél hiányzik. A végén levő vignetta elüt a többiétől. 2) Félbőr, szép példány, de a végén 4 lap, a hibák javitása, hiányzik. 3. Félbőrkötés. Teljes, Baráczy Albert, tövisi plebános ajándéka 1910. 4. Félbőr, teljes példány: Residentiae Agriensis Soc. Jesu. — Emptus in licitatione 1788. Pestini Steph. Rátz. Ettől vette meg a gyergyóalfalvi káplán 15 frtért.

110. *Illyés András: Megrövidittetet Ige* stb. *Bécs 1696.* Első és második része egy kötetben. Szabó 1485. 1. Fehér bőrkötés, szép teljes példány. 2. Fekete bőrkötés, melyen Dávid és a profétáik alakjai láthatók bepréselve. Az első részben a cimlap és az előljáró beszéd stb. hiányzik. Liber bibliothecae Sem. Inc. Sapientiae A. D. 1815. (a második részen 1796. évszám.)

111. *Catechesis. Kolozsvár 1698.* Szabó 1522. Szép teljes példány, préselt barna bőrkötésben, arany nyomással.

112. *Regulamentum Militare. Bécs 1699.* Sztripszky 369. Magyar szöveg, 10 levél. Egyetlen példány.

113. *Szent-Páli Nagy Ferenc: Verbőczi István Törvény Könyvének Compendiuma* stb. *Kolozsvár 1699.* Szabó 1541. Elől az ajánlásból csak az utolsó levél (Irtam Vizaknán 1698) van meg, végén pedig az Indexből két levél hiányzik. Félbőrkötés. Egybekötve: Sintagma c. Kolozsvárt 1741-ben megjelent latin könyvvel.

114. *Ember Pál: Szent Siklus* stb. *Kolozsvár 1700.* Szabó 1556. Teljes ép példány bőrkötésben. Bejegyzés: Possidet Stephanus Kovasznai (?).

115. *Lelki paradicsom* stb. H. n. *1700.* Szabó 1572. Szép teljes példány, vörös bőrkötésben, arany nyomással, két kapocs van rajta. A végén a mutató előtt egy vers, melynek versfőiben: BARANJ LÁSZLÓ neve olvasható.

116. *S. D. C.: Jesvita professoranak Böcsületi mellett Kikelő Hálaadó Tanitvány Felel meg* stb. Hely és év nélkül. Szabó 1581. *Unikum.* Czeglédi „Idős Noe stb.“ c. müve után kötve. Szép teljes példány 8 r. 14 levél. Alább bővebben fogjuk ismertetni.

117. *Czeglédi István: A szó, Jakob szava, de a kezek Esave* stb. Hely és év nélkűl. Szabó 1579. *Unikum* a „Baratsaghi Dorgalas“ stb. után kötve az ötödik helyen. Szép teljes példány. 8 r. 6 levél. Alább részletesen ismertetjük.

118. *Feles tizet feletlen kilencnek vélő* stb. Hely és év nélkül. Szabó 1580. sz. Unikum, Czeglédi „A szó Jakab szava stb.“

c. müve után kötve. (A gyüjteményben a hatodik helyen). Szép teljes példány, 8 r. 4 levél. Alább ezt is részletesen bemutatjuk.

119. *Cisio.* Lőcse XVII. sz. Szabó 1590. Teljes példány.

120. *Az ó testamentum melle vettetet könyvek. Amsterdam 1700.* Szabó 1549. Cimlapja nincs, különben ép, félbőrbe kötött példány. Bejegyzés: Residentiae . . . (talán M. Vásárhelyensis), A tábla belsején latin versek. alattuk:

Anno Dni 1711. 14. Aprilis
ego Petrus Borbándy sum
conductus ad Ecclesiam
Bácsiensem pro ludima-
gistro et licentiato.

121. *Oratio Dominica polyglotta, polymorpha. Londini 1700.* 45. old. a magyar „Miatyánk."

122. *Horváth Ferenc: Apologia Fratrum Unitariorum* etc. *Kolozsvár 1701.* Szabó 1626. sz. Szép teljes példány papirkötésben, egy-két széljegyzettel.

123. *Illyés András: Keresztyeni Jóságos cselekedeteknek . . . Gyakorlatossága. Masodik resze. Nagyszombat 1701.* Szabó 1639. 1. Szép teljes példány fehér bőrkötésben. A cimlapon: Semin. Cler. Inc. Sap.. tehát a gyulafehérvári papnevelő tulajdona volt. 2. Ép példány barna bőrkötésben e hátnyomással: Rodaricius. Pars II.

124. *Békességről való Punctumi* stb. *Bécs 1706.* Szabó 1711. Ép teljes példány, uj félbőrkötésben.

125. *Regulamentum Universale* etc. H. és év n. Valószinüleg Nagy-Szombat 1707. Szabó 1733. A dobai Székely Sámuel-féle kéziratos gyüjtemény XII. kötetének 1. darabja volt. Teljes.

126. *Hadi reguláik* stb. Valószinűleg u. ott és u. abban az évben. Szabó 1734. Az előbbivel egybekötve. Teljes. Most uj bőrkötésben.

127. *Ilyés András: Szerzetesi Tekélletességnek* stb. *Nagyszombat 1708.* Szabó 1753. Szép teljes példány barna bőrkötésben. A cimlapon: Conventus S. Martini de Sacro Monte Pannoniae. Anno 1740. Pro usu Fratris Jacobi Ao 1740. R. P. Anselmus Maracsko concessit.

128. *Illyés István: Sertum Sanctorum. Nagyszombat 1708.* Szabó 1755. Rongyolt félbőrkötésben, teljes ugyan, de a nedvesség és az egerek sok kárt tettek benne.

129. *Sz. Molnár: Dictionarium Quadrilingue* etc. tom. I. II. *Nürnberg 1708.* Szabó 1753. Ép, bőrbe kötött példány.

I. Rákóczy György bibliája.

Rákóczy György fejedelem igazán „bibliás ember“ volt. Szalárdi jegyzi fel róla, hogy az ó testamentumot tizenháromszor, az uj testamentumot pedig harminckétszernél is többször olvasta el. Azt pedig ő maga mondja magáról, hogy soha sem kivánt más könyvet olvasni, mint amelyben Isten szava van megirva! Fiának irt szép utasításaiban is meghagyja, hogy tanuljon, olvasson, de főként a Bibliát olvassa, mely elméjét, szivét vidámitja, élteti![1] Bátran föltehetjük tehát, hogy több bibliája is volt Rákóczynak, melyeket oly nagy szeretettel ovasgatott, s melyekből hitet és erőt meritett.

Ezen bibliák közül az egyik fönmaradt példány a Batthyány-Könyvtár féltett kincsét képezi, melynek értékét nagyban emeli az a körülmény, hogy abban lépten-nyomon Rákóczy kezeirására akadunk, aki is pontosan bejegyezte az egyes könyvek végéré, mikor és hol végezte el annak olvasását. A biblia két kötetből áll s a Károli-féle forditásnak visoli kiadását (1590) foglalja magában. Szép aranynyomásu barnabör kötése nem az eredeti, s nem is az első, mit bizonyit az is, hogy a lapszélek erősen le vannak vágva annyira, hogy néhol a lapszámozás sem látszik s a bejegyzésekből is egy rész levágódott. A cimlap fele és az első három levél gondos irással van pótolva, ami valószinüleg a kötés alkalmával történt, de van tovább is néhol kisebb-nagyobb javitás, pótlék, melyek nem is származnak mind egy kéztől, csak az bizonyos, hogy későbbiek Rákóczynál.

A könyv sorsáról nagyon keveset tudunk. Az első kötet cimlapján látható bejegyzés szerint Geleji Katona István birtokában is volt e biblia, kinek valószinüleg maga a fejedelem ajándékozta talán még akkor, mikor mint udvari pap volt mellette. Hová került azután a biblia? Ki tudná megmondani. Abból a körülményből, hogy a különben tiszta könyv pótlásra s második bekötésre szorult, azt kö-

---

[1]) V. ö. Szilágyi: A Magyar Nemzet Története. VI. K. 434. l., és II. Rákóczy György életrajza. 9. l.

vetkeztetem, hogy esetleg bárbár kezek tettek benne kárt letépvén róla ezüsttel kivert drága kötését.

Mint érdekes dolgot felemlitjük itt, hogy Matkó István az ő „Fövényen épittetett ház“ cimü művében szemére hányja Sámbárnak, hogy Patakon az öreg Rákóczy bibliáját „mint valami pribéget vagy martalóczot megsütteté“. Sámbár feleletében tiltakozik e vád ellen s azt irja, hogy „könyvei között ott van a méltóságos öregbik Rákóczy György fejedelemnek maga kezeirásával megjegyzett bibliája minden sütögetés nélkül az mai napig is“. (A Matkó hazugságinak megtorkollásában.) De Matkó tovább is fentartja állitását s azt mondja, hogyha megvan is Sámbárnál a fejedelem egyik bibliája, volt Rákóczynak több is, melyeket Sámbár égetett el. Akármint van is a dolog, Matkónak ezen utolsó állitását elfogadhatjuk, az öreg fejedelemnek több bibliája volt, s ezek közül való a mi példányunk is, továbbá az aradi,[1] a sárospataki és még több.[2] Az sem lehetetlen, hogy éppen Sámbár példánya maradt fenn a Batthyány-Könyvtárban, habár semmiféle bejegyzés sem támogatja e feltevésünket.

Emlitettük már, hogy Rákóczy nemcsak, hogy szorgalmasan olvasta a bibliát, hanem ennek mintegy hiteléül minden *könyv végére* sajátkezüleg be is jegyezte, hogy hol és mikor végezte el „az ő kegyjelmes istenének kedves engedelmebeol“ azon könyvnek olvasását. Amikor csak szabadideje volt, elővette az ő kedves olvasmányát, virradóra éppen ugy, mint későn este, amint ezt pontos bejegyzései bizonyitják. Ilyenformán valóságos naplószerü feljegyzések ezek, melyekből 1618. év januárjától — mikor Mózes első könyvét kezdte olvasni — egészen 1619. augusztus 18-ig, midőn az utolsó könyv olvasását is befejezte, jóformán napról-napra tudjuk hol járt, terjedelmes birtokának melyik kastélyában időzött? Innen a bejegyzéseknek történeti fontossága.[3] E biblia még az

[1]) A kötésén lévő cimert bemutatja Szilágyi II. Rákóczy György életrajza 5. l.

[2]) V. ö. Harsányi István kimutatását a Rákóczy-féle bibliákról (Múz. és Könyvt. Értesitő 1912. 250—256. ll.), ahol is tizenkettőről közöl adatokat; s egyet a Sárospatakon lévőkből részletesen ismertet, de a mi példányunkat nem emliti. A felsorolt 12 biblia közül fenmaradt egy az aradi liceumban, egy a pesti Ráday s egy a sárospataki főiskola könyvtárában. Ezenkivül ismeretes még két olyan darab, mely valószinüleg a fejedelem könyvtárából való, hétről pedig csak adatok maradtak fenn. Igy tehát a gyulafehérvárival együtt ma I. Rákóczy Györgynek összesen négy bibliája ismeretes.

[3]) Szilágyi Sándor I. Rákóczy György életrajzában 55. l. azt mondja, hogy Rákóczy valószinüleg nem vett részt az 1618. évi pozsonyi koronázó országgyülésen, mert az akták az ő nevét nem emlitik. Az alább közölt bejegyzések alapján most már határozottan tudjuk, hogy nem volt Pozsonyban, s hogy az egész év folyamán ki nem mozdult birtokairól.

1630. évben is birtokában volt, mint azt a Mózes II. K. végén olvasható bejegyzés tanusitja.

Az alábbiakban röviden összefoglalva közlöm a bejegyzések adatait, elhagyván a folytonosan ismétlődő kifejezéseket, s csak a főbb dolgokra szoritkozom, t. i. mely könyvet, mikor és hol olvasta s a bibliának mely lapján található a bejegyzés? Néhol a bejegyzés egy része a második kötés alkalmával levágódott, a kimutatásban ezt is megjelöltem.

Lapszám:		A könyv cime:	Hol?	Mikor?		
I. K.	48. b.	Mózes I.	Ónodban,	1618. jan.	10.	virradóra.
	87. a.	„ II.	Patakon,	„ „	18.	estve keseon.
	115. b.	„ III.	—	„ „	25.	(levágva).
	155. b.	„ IV.	Patakon,	„ febr.	12.	estve keseon.
	191. b.	„ V.	Ónodban	„ „	27.	viradora.
	210. a.	Jozsue K.	„	„ márc.	2.	—
	239. b.	Birák K.	„	„ „	10.	—
	242. b.	Rúth K.	„	„ —		(levágva).
	274. b.	Sámuel I.	Zerencen	„ „	17.	—
	299. b.	„ II.	Onodban	„ „	25.	(levágva).
	330. b.	Kir. I.	S. Patakon	„ ápr.	7.	—
	360. a.	„ II.	Borsiban	„ „	23.	estve keseon.
	375. b.	Krón. I.	„	„ máj.	3.	—
	407. a.	„ II.	Patakon	„ „	16.	(levágva).
	426. b.	Esdrás I.	„	„ „	18.	keseo estve.
	440. b.	Nehem.	„	„ „	23.	estve keseon.
	454. a.	Esdr. III.	„	„ „	26.	„
	475. b.	„ IV.	—	„ jun.	1.	dellest 2-3 orakor
	486. b.	Tób. K.	Patakon	„ „	3.	reg. 6-7 keozeott
	500. a.	Judith K.	—	„ „	5.	„ 9—10 „ „
	510. b.	Eszther K.	—	„ „	9.	delyben.
	538. b.	Jób K.	Patakon	„ „	13.	estve keseon.
	601. a.	Zsoltár K.	—	„ jul.	5.	(levágva).
	622. a.	Péld K.	—	„ „	14.	„
	630. a.	Eccl. K.	—	„ „	19.	„
	634. b.	Ének. K.	Patakon	„ „	22.	estve keseon.
	648. a.	Bölcs K.	—	1618. —		(levágva).
	686. b.	Sirák K.	Patakon	„ aug.	19.	„
II. K.	48. b.	Esaias	Niag Sárost	„ szept.	17.	delliest 2-3 o. k.
	103. a.	Jerem.	Patakon	„ nov.	13.	2—3 ora kezeott.

Lapszám:	A könyv cime:	Hol?	Mikor?		
109. b.	Baruch.	Patakon	1618. nov.	17.	jo reggel.
154. b.	Esechiel	Onodban	„ „	30.	Estve keseon.
175. a.	Dániel	Patakon	„ dec.	6.	„ 6—7 o. k.
183. a.	Hoseas	„	„ „	10.	7—8 o. k. reggel.
185. b.	Joel	Kis Toronian	„ „	12.	viradora.
191. b.	Amos	—	„ „	13.	dellest 2—3 o. k.
192. b.	Abdias	—	„ „	„	estve 7—8 o. k.
194. b.	Jónás	—	„ „	„	estve 6—7 o. k.
199. a.	Micheas	Patakon	„ „	14.	estve 7—8 o. k.
201. a.	Nachum	„	„ „	15.	12—1 o. k.
203. a.	Habak.	„	„ „	16.	7—8 o. k. estve.
205. a.	Sofon.	„	„ „	17.	6—7 o. k. reggel.
206. b.	Aggaeus	„	„ „	„	(levágva).
215. b.	Zachar.	(Uaradon ?)	„ „	28.	7—6 o. k.
217. a.	Malach.	Sárost	„ „	31.	estve 6—7 o. k.
246. a.	Macch. I.	Patakon	1619. jan.	19.	—
266. b.	„ II.	—	„ „	30.	12-1 o. k. dellést.
275. b.	„ III.	Ónodban	„ febr.	4.	5-6 o. k. estve.
30. b.	Máté	„	„ „	22.	7-8 o. k. estve.
48. b.	Márk	„	„ „	29.	6-7 o. k. estve.
80. a.	Lukács	„	„ márc.	11.	Ebed eleott.
103. b.	János	Patakon	„ „	19.	4—5 o. k.
134. a.	Ap. Csel.	Zborón	„ april.	7.	reggel 7—8 o. k.
148. a.	Róm. I.	Zendrevben	„ „	18.	estve 6—7 o. k.
160. a.	Kor. I.	Patakon	„ máj.	11.	estve 8 orakor.
168. b.	„ II.	„	„ „	19.	delliest 2—3 k.
173. a.	Gal. I.	Borsiban	„ „	25.	delliest 3 orakor.
177. a.	Ephes I.	„	„ „	—	(leragasztva).
180. a.	Philip I.	„	„ „	30.	delliest 4—5 o. k.
183. b.	Coloss.	„	„ jun.	2.	reggel 6—7 o. k.
186. a.	Thess. I.	„	„ „	3.	delliest 2—3 o. k.
187. b.	„ II.	Diosgeorben	„ „	8.	6 orakor estve.
191. a.	Thim. I.	Borsiban	„ „	19.	reggel 9—10 o. k.
193. b.	„ II.	„	„ „	20.	2—3 o. k.
195. a.	Titus I.	„	„ „	21.	(levágva).
196. a.	Philem.	„	„ „	22.	12—1 o. k.
206. a.	Zsidókhoz	Patakon	„ jul.	9.	9—10 o. k.
209. b.	Jakab I.	„	„ „	11.	5—6 o. k. reggel.
213. b.	Péter I.	„	„ „	14.	reggel 9—10 o. k.

Lapszám:	A könyv cime:	Hol?	Mikor?
216. b.	Péter II.	Onodban	1619. jul. 18. reggel 9—10 o. k.
219. b.	János I.	„	„ „ 24. 12—1 o. k. delliest.
220. a.	„ II.	„	„ „ „ „ „ „
220. b.	„ III.	„	„ „ „ „ „ „
221. b.	Júdás	„	„ „ 25. —
236. a.	Jelenések K. S.	Patakon	aug. 4. 6—7 o. k. reggel.

A Zsoltárok könyve után ezen bejegyzést találjuk: „Az biblia Caputinak ez az fele ugi mentt CC. 700, mert az O Testamentom (ban) Caput vagion M105, az ujban Caput vagion N 295, Summa N 1400.“ Az utolsó lapon pedig, melyet itt képben is bemutatunk azt olvassuk: „Numero 1189 caput wagyon a sent Bibliaban az Apocryphusokon kivül.“ Továbbá:

„Anno 1619. 4 die Augusti Az en kegielmes istenemnek kegies engedelmebeol vegeztem el ez keonivel egyuitt Az Egesz Biblianak olvasasatt itt Saros patakon 6 es 7 ora keozeott reggel kiert legien Aldott es Zentt es diciretet az en kegielmes istenemnek nagi neve es engedgie Ez utann is ezen kegies Attiai gongia viselesett reank erjedni Amen Amen Amen
Non est currentis neque volentis sed
miserentis Dei. Rom. 9. v. 16.

Scrip. G. Rákocy
mp.

Ezen utolsó bejegyzés mellett, mely egyszersmind mintája a többinek is, balról valószinüleg Geleji K. István kezétől származó ezen megjegyzés tünik szemünkbe: „Juxta Deut. 17. 18. 19. fecit bonus princeps“, vagyis egész életén át a törvénykönyvet (a bibliát) olvasta és asszerint járt el. Ismeretes dolog, hogy a föntebb idézett és sz. Pálnak a Rómaiakhoz irt leveléből vett szavak (Non est currentis stb.) Rákóczinak jeligéje volt, melyet nem mulasztott el ide is feljegyezni (9. ábra).

Felemlitjük még mint különösebb bejegyzést, hogy Rákóczi 1619. márc. 11-én „türheteo egessegben“ volt, 1619. márc. 19-én pedig „niag szomoru szivel“ fejezi be János evangéliumának olvasását. Továbbá hogy a II. kötetben az ószövetség könyvei után való üres lapon más kéztől való zsoltár idézetek és isagogikus megjegyzések olvashatók. Az ujszövetség cimlapján pedig S. G. E. (Stephanus Geleji Episcopus) betükből álló monogramm látható.

Egy Ven Bial orrára való karika.

Czeglédi István „a kassai keresztyén helvetica gyülekezetnek lelki tanitója“ 1663-ban adta ki vaskos (523. l.) munkáját a „Baratsaghi Dorgalast“, melyben — mint ő maga mondja az „Idős Noe“ 17. pontjában — Pázmány Péternek 1631-ben megjelent „Bizonyos okok“ c. müvét iparkodik „refutálni“. Érdekes jelenség és Pázmány műveinek nagyhatására mutat az, hogy több mint 30 évvel a munka megjelenése után, még mindig szükségét látják „sok főrendek és lelkiismeretére kényszeritik Czeglédy Istvánt, hogy ha érezné magában Istennek annyi giráját, kelne ki az igaz ügy mellett“ és cáfolja meg Pázmány nyolcz okait, annalisinkább: „mert e könyvecske folyt Pázmány Péternek, Kalauz nevü könyve kut fejébül, annak is pedig a szine s a szive.“ Igy mondja ezt Czeglédi az ajánló levélben.

Ez volt tehát a főok a „Baratsaghi Dorgalas“ megirására. De másodsorban megnevezi Sámbárt is „ki pokolra hagyigálá tegnap igaz Vallásunkat“, sok olyat mondván a kálvinistakról, mit Czeglédi szintén nem hagyhatott szó nélkül. Itt Sámbárnak „Harom idvösseges kerdes“ c. müvéről van szó, mely 1661-ben jelent meg Nagyszombatban.

A „Baratsaghi Dorgalas“ éppen megforditottja Pázmány művének, mig itt azon okok vannak elsorolva, melyek egy kalvinista főrendet visszavittek a katholikus egyházba, amabban Czeglédi viszont a katholikussá lett kálvinistát tériti vissza a reformált gyülekezetbe. A mü dialogus az „elhajlott pápista“ és az „erős kalvinista“ között, melyben végül az elhajlott papista elismeri a kalvinista érveléseinek igazságát. Czeglédi nagy apparátussal dolgozik, müve tul van halmozva idézetekkel, különösen a katholikus irókat szereti felhasználni céljára, mikor azt iparkodik kimutatni, hogy Pázmány és társainak tanitása nem az egész katholikus egyház felfogása s nincs is benn a szentirásban, mig a kálvinisták csak a tiszta igazságot tanitják. Ez müvének alapgondolata.

A 92. lapon a többi között felemliti, hogy Pázmány téved, mikor azt mondja, hogy a bivalt orránál fogva vezetik, mert ez Ma-

gyarországon nem szokás. Ezt a részletet ragadta ki s tette müve homlokára azon névtelen röpirat szerzője, amelyet most ismertetni akarunk. Az „Egy ven bial orrára való karika“ névtelenül jelent meg 1664-ben, valószinüleg *Kassán*. Erre mutatnak betüi, a mü kiállitása és az a jellemző arabeszk, melyet a „Baratsaghi Dorgalas“ mutatótáblája után és Sámbár „Három idvösséges kérdés“ c. 1667-ben megjelent müvének cimlapján is láthatunk[1], melyet tehát a kassai nyomda egyik ismertetőjelének tekinthetünk. A fejléceknek és keretrajznak elemeit is feltalálhatjuk a kassai nyomtatványokon. Szép tiszta nagybetüs és könnyen olvasható müvecske, ellentétben a „Baratsaghi Dorgalas“ apró és elmosódott betüivel, mely igen nehezen olvasható. De ebben is egyes részek (ajánló levél és a keresztyen olvasóhoz) ilyen betükkel van szedve.

Szerzője. Ugy a régi, mint az ujabb irodalomtörténetirók egyértelmüleg Sámbár Mátyásnak tulajdonitják e kis munkát, s mi sem tehetünk jobbat, mint hogy azt elfogadjuk, s esetleg még más egyéb érvekkel is megerősiteni iparkodunk. Sámbár szerzőségét támogatják: 1). a müvecske ellentmondást nem türő, határozott hangja, kemény, sokszor nyers kifejezései, melyek annyira jellemzik Sámbár stilusát; 2). az a körülmény, hogy Czeglédi müvében őt megnevezi, őt cáfolja és támadja, elsősorban őt illette meg tehát a felelet is; 3). Sámbár 1663-ban éppen Kassán volt, könnyen meg is felelhetett tehát a támadásra. Nem szándékozunk itten Sámbár életét és müködését tárgyalni, megelégszünk azzal, hogy az irodalomban eddig ismeretlen arcképét közöljük, melynek eredetije a székelyudvarhelyi plébánián maradt fenn, ahol Sámbár szintén megfordult. Az egykorú olajfestmény kissé már rongált, egyszer át is festették, de igy is elég tisztán láthatjuk markáns vonásait: köpönyegben, prémes kucsmával a fején és az akkori szokás szerint szakállal van lefestve. Az aláirást a megujitáskor nem mindenütt értette meg jól a festő, innen van az, hogy némely szó hibás, az utolsó sort pedig, mely valószinüleg már nagyon elmosódott volt, egyszerüen bemázolta. Hangzik pedig a felirás ekképpen:

R. P. MATHIAS SAMBAR

e Soc. Jesu natione Croata: vir intime Semper cum Deo Coniunctus. Solius divinae gloriae cupidissimus, angelicae Virtutis custos integerrimus, in se ipsum durus et asper, annis 38 inter Hungaros, Vallachos, Moldavos missionarius, verae Hungariae et Tran-

[1]) Rajzban látható: Szilágyi A magyar nemzet története VII. k. 133 lapon.

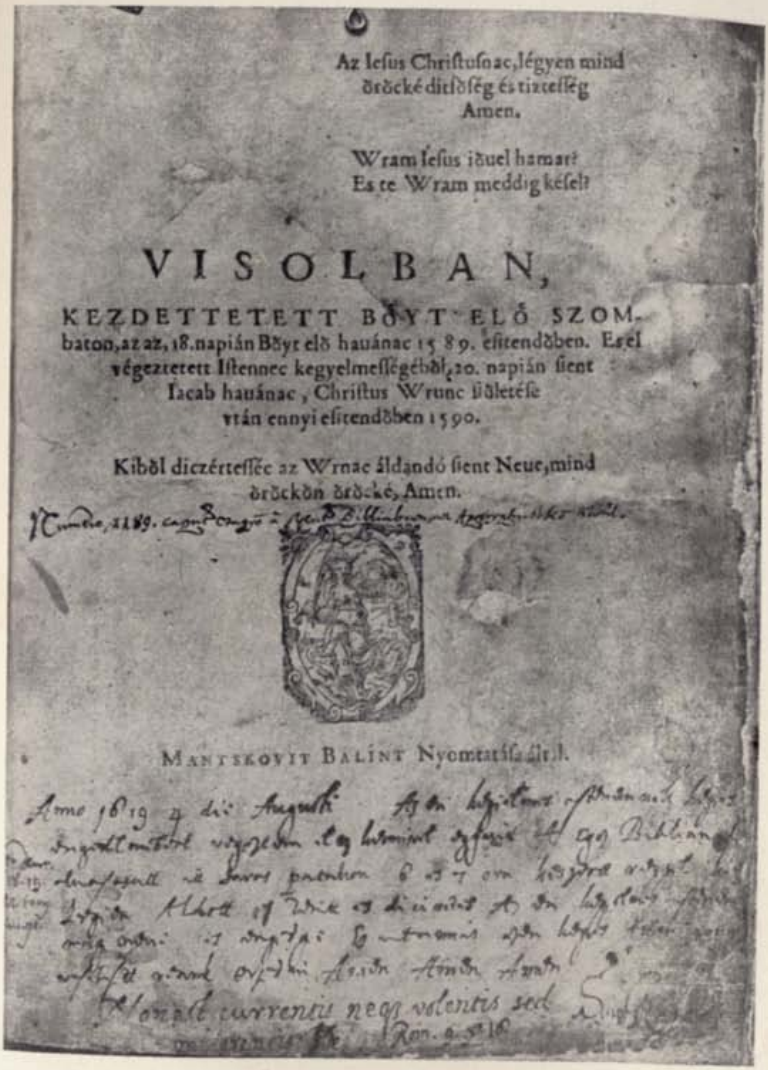

Az Iesus Christusnac, légyen mind
örökké ditsőség és tiszteség
Amen.

Wram Iesus iőuel hamar!
Es te Wram meddig késel?

VISOLBAN,

KEZDETTETETT BÖYT ELŐ SZOMbaton, az az, 18. napián Böyt elő hauánac 1589. esztendőben. Eszel végezteteti Istennec kegyelmességéből, 20. napián szent Iacab hauánac, Christus Wrunc iőletése után ennyi esztendőben 1590.

Kiből diczértessék az Wrnac áldandó szent Neue, mind örökön örökké, Amen.

MANTSKOVIT BALINT Nyomtatása szerint.

9. I. Rákóczy György gyulafehérvári bibliájának utolsó lapja.

10. Sámbár Mátyás arcképe.

sylvaniae Apostolus: Solus supra 40000 animarum haeresi eripuit. Ex energumenis ingentem numerum daemonum extornavit: Saepius ab haeretice (?) ad mortem quaesitus: ipsi tamen eundem Virum vere doctum et sanctum colere cogebant: exobyt Zagrabiae meritis dives et animarum Spolys onustus anno 1684 (10. ábra.).

Érdekes, hogy a felirás Sámbár halálozási évét 1684-re teszi, holott életrajziróinál mindenütt 1685 van. Lehet, hogy ez is az átfestő hibájából származik. Van azonban egy körülmény, melyet Sámbár szerzősége ellen lehetne felhozni, az t. i. hogy Czeglédi az „Idős Noe" c. müve 57., 58. és 101. fejezetében Kis Imre jezsuitának tulajdonitja a „Vén Bialt". Erre azt feleljük, hogy Czeglédi itt csak gyanujának adott kifejezést és nem mondja határozottan, pl.-a 19. §-ban igy szól: „De, mint hallatik, Kis Jezsuita dolga". Sámbárra esetleg azért nem gondolt, mert a müvecske 1664-ben jelent meg, s akkor már Sámbár Sárospatakon volt.

Tartalma. A dühös bivalnak vaskarikát vonnak az orrába. A szerző is öt ilyen vaskarikát talált a szentirásban, melyeket a vén bival orrába helyez, hogy ne nyargalódzék oly szabadon az utcán. A karikák Czeglédi „bolondságai", melyek ellenkeznek a szentirás értelmével: 1. §. Czeglédi a katholikus theologusok mondásainak hamis értelmet tulajdonit. 2. §. Ha egy-egy theologus valamit mond, az nem az egész kath. egyház tanitása. 3. §. Czeglédi azt bizonyitja, amit senki sem tagad. 4. §. Másokat hamisan vádol. 5. §. A Miatyánk igazi értelmét is elcsavarja.

Már e rövid tartalmi ismertetésből is kitetszik, hogy Sámbárnak nem volt célja a „Barátsági Dorgálás" részletes cáfolata, hanem megelégszik azzal, hogy egy-két példában kimutatja Czeglédi érvelésének hibás voltát, mikor reábizonyitja, hogy az idézett irók szavait eredeti értelmükből kiforgatja, vagy egyes irók véleményét általánositja. Mindezt rövid, velős, szinte tulságosan szükszavú és határozott mondatokban. Logikája erős és kifogástalan. Nyelvezete világos, könnyen érthető, vitatkozásra termett, látszik, hogy nem kezdő már e téren. Az egyetlen kifogás, amit a mai, finomabb izlésű kritikus a „Vén Bial" ellen felhozhat, hogy t. i. kiméletlen, kifejezéseiben nem válogatós: de azt is megértjük, ha az akkori idők szellemébe és felfogásába helyezzük magunkat. A hitviták korában mindkét részen éles fegyverekkel s nem keztyüs kézzel viaskodtak.[1])

[1]) Érdekesebb szavait és kifejezéseit a „Magyar Nyelv" 1912. évf. 269. lapján ismertettem annálisinkább, mert a „Magyar Nyelvtörténeti Szótár" sem ezen, sem az alább ismertetett müveket nem használja föl.

A „Vén Bial"-nak egyetlen ismeretes példánya a gyulafehérvári Battyhány-Könyvtárban van. Az alábbiakban szövegét is közlöm egyrészt azért, hogy inkább hozzáférhető legyen, hogy ismerjék azt meg minél többen és lássák, hogy nem egészen ugy van a dolog a „Vén Bial"-lal, mint ahogyan eddig tartották. Helyre kell igazitanunk ugyanis azt a téves felfogást, mely ezen könyvecskére nézve az irodalomtörténetekben és a köztudatban is eddig általános volt. Ugy tüntették azt fel, mint a durva személyeskedés, a szófacsarás, szőrszálhasogatás stb. példaképét, mert csak a cimből itéltek, s a müvet nem olvasták. De másodszor hasznosnak és szükségesnek tartom általában, hogy minden unikum kiadassék, vagy legalább is arról 1—2 hü másolat készitessék, mert példák mutatják, hogy olyan nyomtatványok, melyeket régibb kutatóink ismertek és jegyzékbe foglaltak, ma már nincsenek sehol, ami természetesen pótolhatatlan veszteség.

A szöveg közlésénél elhagytam a fölösleges hiányjeleket pl. a névelő mellől; a szó végén néhol elmaradt m-n betüt zárójelbe tettem; az ö és ü betüket, melyek ott o illetőleg u fölébe tett e betüvel vannak jelölve, mai irásmód szerint adom, hasonlóképpen az sz-et is, mely ott hosszu sz-szel van nyomva. Az oldalokat szám [(2.) (3.) stb.)] jelzi.

A „Ven Bial" szövege.

EGY VEN BIAL
orrára való
KARIKA.
Mellyet Szent Jsaias c. 37.
Mikor ellenem dühösködnél, kevélységedfel jött
1640. Eſztendőben.

11. A „Vén Bial" címlapja.

(2.) Azon Vén Bialnak à nevét ha kévánod tudni; ő maga igy jedzette fel:

A. C. K. H. G. L. T. C. I.

(3.) *Elől járo beszédecske.* A' Vén Bial potrohos feleletinek 92-dik levelében è vagyon: Magyar Országban nem hordozzák orránál fogva à biált; azért, hibás *Domine Pater* à biali hasomlatosság.

De talám à vén bialnak az elméje hibás inkáb; kinek az orrába, hogyim senki eddig KARIKAT ne(m) vont; à szokást nem tudgya, hogyhogy bánnak à megdühödött biallal: mert ha vas karika nincs az orrában, erős kötéllel tekerik megh az orrát Magyar Országban - is, s - ugy birnak vélc.

Én azért, im KARIKAT találtam à Szent Irásban à vén bial orrába valot; hogy oly szabados- (4.) son né nyargalodczék ez után.

Az mely vén Bial KARIKAIAT, igy magyarazza Salamon: *Proverb.* 26. 5. Felely à bolondnak az ő bolondsága szerént, hogy ne lattassék ő magának bölcsnek lenni.

Hogy azért fenki eddig ezen bialnak az orrára nem vetette bolondságát, attul láttatott ő magának ily bölcsnek.

De vessük csak az orrára bolondságit.

(5.) §. 1. Az első bolondságát à vén bialnak à Szent IRAS igy jelenti. *Matt.* 26. 61.

Utolszor jövének két hamis-tanuk és mondának: ez mondotta: el-ronthatom az Isten Templomát, és harmad nap utaN felépithetem azt.

A' Christus pedig ezt, à maga testének Templomáról mondgya vala. *Joh.* 2. 21.

Valóba erős *karika*, à vén bial bolondságát szoritani valo: mert ős à hamis-tanuk szerint, Papista tanitok könyveinek (à kiknek nagyobb részit soha nem is látta,) szántalan mondásit elő hozza oly értelemmel, à minémü értelmet à hamis tanuk-is a Christus mondásinak csináltak; ugy mint, szájok izire valot.

(6.) De Mások szájával enni, s-mások szája izit el hadni, merő biali okosság; merő hamis-tanu-bizonság.

Ha pedig, ugyan csak ugy értették à szavokat, a mint a vén bial, szája izire szabja; igy már nem Pápisták, hanem bialisták, akár Costerus, akár Scotus, akár Canus, akár Becanus, akár Lyranus, akár Cajetanus, akár Biel, akár ki más.

Azért karikás orrod légyen ezután: egy, két Papista tanito à mit mond, ne vond à hamis tanuk részére, à kik à Christus mondásit más hová tekerték: a kit hogy el-követtel, kezdetitül fogva vegiglen az egész *nyolcz okok* ellen valo könyvedbe(n); attul volt, hogy bolondságodat ne(m) láttad; karikátlan lévén az orrod.

§. 2. Az második bolondságát à vén bialnak, igy jelenti à Szent Irás: Joan 6. 71.

(7.) Felele nékik *JESUS*. nemde nem titeket tizenkettőtöket választottalak-é én; és közzületek ördög az edgyik? mondgya vala penig Judás Iskáriotest: mert ez vala el-árulandó őtet, holott eggyik volna à tizenkettő közzül.

A' karikátlan orru vén bial ezt nem tudta meg gondolni, hogy ha eggyik az ördög, nem ördöngös à többi.

Mit hanyod egy-két embernek à tanitásit, az egész Pápista Ecclesiát ostromolván; ha emberséges ember vagy? De à karikátlan orru vén bialhoz illendő dolog.

Nem sok parázna Cálvinista Praedikátor bünhődöt-é mar itt az felső Magyar Országban? hát immár az egész Praedikátorokat tarcsuké ollyanoknak?

Nem oly orr-fel-emelő bialok vagyunk.

(8.) Néked pedig *karika* légyen az orrodon ez utan.

Ha az egész Romai Anya-szentegyhaz szavait és szavainak értelmét találod, melyek az te hamisságidat bizonyitanak; akkor bizonyithatz ellenünk bátran. Példának okáért: azt hozod elő valaki irásiból; *fol.* 91. hogy bolondság azt el-hinni, s-felette nagy vétek, ki ezt mondgya maga felől: hiszem én, hogy a Jesus Christus vére által idvezülök.

Arra kérdlek itt, ha az egész Pápista Ecclesia vállasaé ez? mond-meg ha ember vagy.

De csak bial modon szolsz hozza: a légyen azért az orrod

karikája, amit az egész Romai szent-egyház è felöl tart, mondván *Conc. Trid. sess.* 6. *Can.* 1. 2. 3.

1. Ha valaki mondgya, hogy az Istennek malasztya és Christus erde- (9.) me nélkül még igazulhat; átkozot légyen.

2. Ha valaki mondgya csak könnyebségre valonak az Istennek malasztyát, nem az örök élet meg-nyerésére átkozot légyen.

3. Ha valaki mondgya, hogy a Sz. Lélek Istennek meg-előző segitsége nélkül idvességre valo jot tehet; átkozot légyen.

Raféré az orrodra è *karika*? Noha ugyan vastag à bialos orrod; de azért csak reád vonnya ezen *karikát* Isaiás Profétának amaz erős fogoja, a mely után monda az Angyal: imé ez illette az ajakidatt, és el-vétetik az te hamisságod. *Jsa* 6. 7.

§. 3. Az harmadik bolondságát a vén bialnak, az orra eleibe üti amaz Sz. Iras.

A'ki Istentül vagyon Istennek I- (10.) gijét halgattya. Az okáért ném halgattyátok ti, mert Istentül nem vattok. Felelének azért a Sidok, és mondanák néki: nem de jol mondgyuké mi, hogy Samaritanus vagy te? *Joan.* 8. 48.

Bolond felelet; arrul felelni, à mi nincs a kérdésben, és a kérdés melöl el-csavarogni.

Ezt szokasul vötte a vén bial, hogy im karikátlan volt az orra: szantalan felé el csavarog, el-szökvén az fel-vött dolog mellöl ezer más dolgokban kap, hogy az olvaso eszébe ne vegye, a vén bial helytelen feleletit.

Es azt állättya, a mit az ellenkező fél nem tagad: valamint a Sidokis szörnyen állatták, hogy Samaritanus à Christus; à mit nemis tagadott ő Sz. Fölsége; mivel, igazán valo Lelki Samaritanus volt. *Luc.* 10. 33.

(11.) Ezen Sidokat követi a bialos orru agg szerszám: szörnyen állatván, miképpe(n) a Calvinista Praedikátorok a Sz. Irásbul satullyák ki a Calvinista Religionak czikkelit. Ezt pedig a *nyolcz okok* nem tagadták; hanem, azért mondgya, hogy Pápistává lött amaz okos ember, hogy a Lutter és Cálvinista Praedikátorok a magok okoskodását, Consequentiájok csinálmányat, gondolattyok alkotmányát adgyák, a mikor azt rebesgetik, hogy tsak a tiszta szemen szedet Sz. Irást hirdetik.

Ezt a vén bial orra nem hogy eltaszitaná magárul, sőt fel-veszi örömest, és nagy hoszszan a Cálvinista vallást ezzel állattya: csak az első *Okra*-is negyvenszer mondván: ebbül azt hozzuk ki, ebbül è következik, ebböl ez fakad, ebböl è jü ki, &c.

Ezt állattya vala az meg-tért Em- (12.) ber, hogy az Calvinista vallást csak ki facsarják a Sz. Irásbul; valamint az ördög azon Szent Irásbul ki-satullya vala annak az okát, miért vesse le magát Christusunk a toronyrul, *Matt.* 4. 6.

Ez az ördög practikája, a bialos orrod karikája lehet; hogy ez után, ne a világ bölcsessége szerint (*Col.* 2. 8.) csak Consequentiák által satuld ki vallásod bizonyságit; mert a Consequentia, kit csak az ember csinál, meg csalhato, valamint az Calvinista vallás, kit a vén bialis csak a meg-csalhato, consequentiakra függeszt: mint hogy tiszta Szent Irásbul, edgyet se(m) mutathat, a mit hiszen ellenünk. A'mely Consequentiákot pedig a Sz. Lélek, vagy Sz. Irásban vagy azon kivül formált; azok meg csalhatatlan Consequentiák a melyek meg-is ütik az orro- (13.) dat ha azon Isteni consequentiákhoz toldozod a te hitván leleményeidet.

§. 4. A' vén bial negyedik bolondságát, igy cáfollya a Sz. Irás. *Exod.* 20. 16.

Ne szóly felebarátod ellen hamis tanuságot.

Ez nem csak kárhozatos, de szégyenis, kiváltképpen vén szakalnak. Hanem, ha nem csak vén bialra, de már vén bakrais találtunk: aki talám ő maga bűzit másra keni, 509-dik levelében, mondván:

Miért kap hát a Páteredis a másén? hogy nem házasodik meg?

Láttam hogy a vén Czapot sokszor szakállánál fogva meg hurczolták a gyermekek; de a hamis mondásért sokkal inkáb meg érdemlené valaki.

(14.) Szokták mondani; abbul gyanus máshoz, a ki miben gyakorlatos.

Ha pedig hamis gyanuságát kiis böffentené valamely vén bak; méltán metszenek el a szakállát.

De ám ott légyen a szakálla; mivel immar az orrán karika lészen; kiben megütközik a nyelve, hogy oly szabados ne légye(n) a hamisságra.

§. 5. Az ötödik bolondságát a vén bialnak, orrára függeszti Sz. Job.

A ki az ő baráti ellen boszonkodék, hogy nem találtak volna *okos feleletet.* c. 32. v. 3.

A mi agg szerszámunknak is szarába szállot vala az esze, a mikor a *nyolcz okokra* felelt, minden okos felelet nélkül. Meg-fogyatkozván a Sz. Irásbéli feleletiben, végezi potrohos könyvet, Pápis-

ták részérül a Miattyankot rontván, hogy már: (15.) ha eszedben veszed, mely okos a kezdeti, ollyat gondoly a végérülis.

MI-ATYANK.

Ez ellen, ugy mond a Pápisták; illyent attak ki: A' Pápa, minnyajunknak Attya.

Szép okoskodás! szintén a bialhoz illendő.

A' kinek Pápa az Attya, annak nem Attya az Isten: De a Pápistaságnak, Pápa az Attya; tehát nem az Isten.

Szabjunk többetis ehez. A kiknek Cálvinista Praedikator az Attyok, azoknak nem Attya az Isten: De Praedikátorok minden gyermekinek Cálvinista Praedikátor az Attyok; tehát nem az Isten.

Edgy Cassai vén Műszeres agyábul fakadot okoskodás: kivel magának-is más Atyát keres az Istenen kivül: Mert azt kérdem hiszneké (16.) Istenben a Cálvinisták? Ha hisznek; tehát nem jol mondgyák az Istennek; MI ATYANK! minthogy, minden hivőknek Attya, Abrahám *Rom.* 4. 11.

Lád Műszeres Vram, a *Nyolcs okokat* mely oktalanul cziszolod. Ha azért, ezeket meg-hamissitván, a *karikát* az orrodbul ki-rázod; azon bialos orrodra, vastagab *karikát* menten találunk.

12. Vignetta a „Vén Bial" utolsó lapján.

Idős Noe Becsületit oltalmazo Japhetke.

Czeglédi nem az az ember volt, aki Sámbár könyvecskéjét szó nélkül hagyta volna, amint kezébe került, neki fogott a munkának s mint ő maga mondja, „öt egész napokat s három étzakákat“ dolgozott e müvén egyfolytában. Világos tehát ebből, hogy e felelet rögtön a „Vén Bial“ megjelenése után, tehát 1664-ben iródott, s valószinüleg ebben az évben ki is nyomtatták.

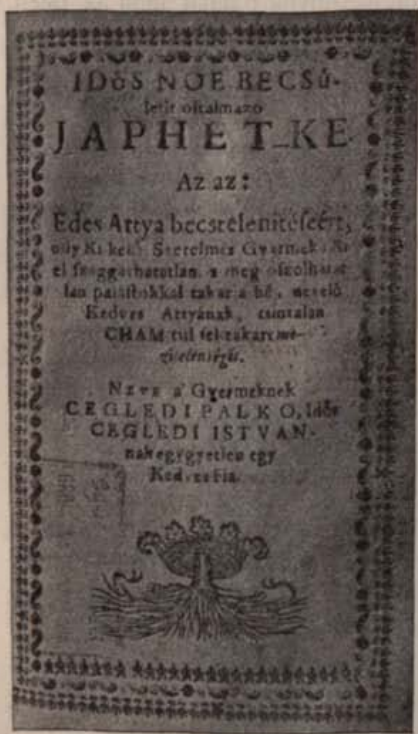
IDŐS NOE BECSÜ-
letit oltalmazó
JAPHETKE
Az az:
Édes Attya becsületenitésére,
CHAM tul fel-szakarcmé-
Nevez a Gyermeknek
CEGLEDI PALKO, Idős
CEGLEDI ISTVÁN-
nak egy egyetlen egy
Kedves Fia.

13. A „Japhetke“ cimlapja.

Sokkal bonyolultabb kérdés az, hogy hol nyomtatták e könyvecskét? Szabó (I. 423. l.) egész határozottan kassai nyomtatványnak tartja, emellett bizonyit a betük (mint akkor nevezték a „typusok“) hasonlósága, e mü végén látható vignetta, mely meg van az alább ismertetendő „Jakob szava“ c. nyomtatvány cimlapján, s az a körülmény, hogy Czeglédi Kassán lakván, a helybeli nyomdát közelebb kapta stb. De másrészről vannak olyan érvek is, melyek arra intenek minket, hogy ne legyünk itéletünkben ily elhamarkodók. Ugyanis a müvecske cimlapján Brassó város cimerét látjuk, mely a brassai nyomtatványok ismertető jele. Méltán kérdhetjük tehát, mit keres a brassai cimer a kassai nyomtatványon? Azután maga Czeglédi irja müve 101. §-ában, hogy a kassai nyomdászok milyen csufot üztek belőle, midőn t. i. „már harmadik próbámat prés ala kel vala venni, kivevé a K betüt és H-át tevé belé, e syllabát is „nem“ kicsipé a betük közzül“, ugy hogy éppen az ellenkezőjét szedte ki a nyomdász annak, amit Czeg-

lédi mondani akart. A Barátsagi Dorgálás 139. lapján ugyanis azt olvassuk, hogy a kalvinista tanitók egyértelmüleg vallják, hogy csak *hét* szentség van, hogy a dicsőült szenteket szabad azon kérni, hogy érettünk esedezzenek stb. Méltán neheztelhetett tehát Czeglédi a kassai nyomdára. A lehetőség is meg van, mert Brassóban 1535-től kezdve állandóan müködött a Honterus által alapitott nyomda,[1] azonkivül Kassa és Brassó között mindig meg volt a kereskedelmi összeköttetés, sőt megtaláltam azt az egyént is, ki e nyomtatvány kiadását közvetithette. Ezen időben került ugyanis Brassóba Szeli György nevezetü kassai ref. deák, ki eleinte Törcsvárt iródeák volt, majd brassai iskolamester, azután csernátfalusi, végül pedig 1668-ban brassai pap lett. Ez mint Czeglédinek valószinüleg jó ismerőse, a könyvecske kinyomatását egészen jól elvégeztette[2]. Nagyon természetes, hogy mindez csak föltevés, mely nem bizonyit, csak a lehetőséget támogatja.

A terjedelmes röpirat — 50 levél — Cseghe-kathai Kathai Ferenc, Abauj és Torna vármegyék „istenes fü Assessorának" van ajánlva. Az elöszóban, melynek végén Czeglédi teljes nevét kiirta, a Barátsagi Dorgálást „diadalmas, ellene mondhatatlan nyolczoku könyvnek" nevezi, ezen röpiratot pedig „nagy bástyának, mely vissza is pattantá a por nelkül való elfáradott haszontalan golyóbissát a Czejt-házbúl szurkossan kikölt müszeresi leleménynek."

Az „Idős Noé" dialogus a kis Czeglédi Palkó és atyja között. A gyermek ugyanis elmondja apjának, hogy mit hallott az iskolában, :ninek nevezték apját a jezsuiták. Majd a gyermek tanitója is megjelenik, aki sorban elmondja, hogy mivel vádolja a „Ven Bial" szerzője Czeglédit, melyekre ez egyenkint megfelel.

A mü tartalma. Czeglédi elfogadja a bival nevezetet s kimutatja, hogy a „Vén Bial" szerzője a karikacsinálással hatféle mesterember hivatásába is belekontárkodik. Nem igaz, hogy ő a katholikus irókat nem ismeri, sőt forgatta is azokat, a multkor is „kocsival hozta el őket egy Méltóságos Nagy Személytül", s nem is egy-két irót idéz, hanem igen sokat, s nem az egész pápista egyház ellen szólt, hanem Pázmány és követői ellen. A tridenti zsinat határozataival nem minden katholikus ért egyet, Bellarmin is másként vélekedik a megigazulásra nézve. Ő nem tért el a tárgy-

---

[1]) Igaz ugyan, hogy a Gross által 1886-ban kiadott „Kronstädter Drucke" c. müben e kiadvány nincs felemlitve, de ez végre is nem akadály.

[2]) V. ö. Szelire nézve Orbán: Brassó. 48 l. és Molnár János: A brassói magyarság és ev. ref. egyház története. 1887. 63. l.

tól, nem is idézett hamisan, ha kitudják róla mutatni, hogy helytelen következtetéseket csinált, kész ruhástul a Hernádba ugrani. A papok házasságát a pápista irók is javallják. Az ő „potrohos“ könyve minden tekintetben megállja a helyét, a „Ven Bial“ kákombák iását meg csak nevetik. A Miatyánk értelmét sem csavarta el. A karikák tehát lehullnak az ő orráról és a jutalmat sem a jezsuita „inaszakadt, gézenguz kis irassa“ fogja elnyerni.

Czeglédi ezen irásában is elsőrangu ügyes vitatkozónak mutatja magát; sikerült fogása, hogy Sámbár ellen a katholikus irókat szerepelteti, néha ugyan ő is túllő a célon, vagy hamis utra is téved (pl. a 43. §-ban), de általában el lehet mondani, hogy könyve ma is érdekes olvasmány. Különösen érdekesek találó példái, igy az együgyü papról három darab, az utazó diákokról kettő, a félszáju Tyukodiról és az iskolamesterről, a hazudozó utasemberről, az elefántról, a fazekas asszonyról, a kólikás emberről és a majomról, az oroszlán és rókáról, a nyulak és a békákról, az eszelős királyról, a napszámos cigányról stb. Sokhelyt találós kérdésekkel, közmondásokkal füszerezi mondásait. Hozzájárul az is, hogy ezen könyve nagyobb és tisztább betükkel van nyomva, mint a „Baratsaghi Dorgalás“. Fölemlitem még, mint érdekes dolgot, hogy a 2. §-ban azt irja magáról, hogy „én már 46 esztendőt töltök“, Szinnyei szerint pedig 1620-ban született volna, tehát itt ellentmondás van, mert azt viszont tudjuk, hogy e válasz 1664-ben kelt.[1] A 22. §-ban pedig azt mondja, hogy müvei közül sem a *Castigálás*, sem az Országok Romlási, sem a Malach Doctor, vagy most e Barátsági Dorgálás eddig méltó ellenfélre nem talált. A különös itt az, hogy „Castigálás“ cimü könyvet Czegledi ismert müvei között nem találunk. Vagy egy ismeretlen müvéről van tehát itt szó, vagy pedig a „Megtért Bünös“-t (Kassa 1659.) érti rajta. Ez a valószinübb.

Miután a Nyt. szótár Czeglédi ezen müvét nem dolgozta föl, kiirtam abból a példákat, valamint a szokatlanabb szavakat és kifejezéseket, s ezeket a „Magyar Nyelvben“ közöltem[2]. Ellenben a szöveg közlésétől itt el kellett tekintenem egyrészt annak nagy terjedelme miatt, s másrészt azért is, mert e mü több példányban is fönmaradt.

---

[1]) Szinnyei adata tehát téves (Magyar Irók. II. K. 481. l.), mert ha Czeglédi 1664-ben 46 éves volt, 1617—8-ban kellett születnie.

[2]) V. ö. „Magyar Nyelv“ 1912. évf. 270—272. és 371—373. ll.

Jesvita Professoranak

Böcsületi mellett ki-kelő Háláadó Tanitvány Felel meg. Cassai Cálvinisták Praedikátorának Cegledi Istvannak stb.

Emlitettük már, hogy Czeglédi a „Vén Bial" szerzőjének Kiss Imre kassai jezsuitát tartotta, többször is megnevezi őt az „Idős Noéban", s nem éppen a legnagyobb tisztelettel. Nagyon természetes tehát, hogy e támadás nem maradhatott felelet nélkül. P. Kissnek egyik tanitványa, aki magát S. D. C. betükkel jelzi a könyv cimlapján, a fenti cim alatt kiadott kis müvében veszi védelmébe megtámadott mesterét. E müvecske is tehát rövid időre (legföllebb 1—2 hónappal) az „Idős Noé" kiadása után jelenhetett meg, tehát még 1664-ben.

Szerzője. Hogy ki volt e vitairat szerzője? teljes biztossággal nem tudjuk, de nagyon valószinü, hogy *Csernátfalvi István*, kassai theologus és P. Kiss tanitványa. Ugyanis Czeglédi alább ismertetendő válaszában (a 11. pontban) azon gyanujának ad kifejezést, hogy e védelmet „Stephanus de Csernatfalva" irta és az S. D. C. betük alatt rejtőző szerző a szintén alább bemutatandó replikájában egy hanggal sem tiltakozik e föltevés ellen. Pedig azt tőle, aki oly erélyesen tiltakozott P. Kiss hasonló meggyanusitása ellen, teljes joggal elvárhatnók, ha ugyanis Czeglédi gyanuja alaptalan lett volna. Bátran feltehetjük tehát, hogy e védelmező irás szerzője Csernátfalvi István. Életéről közelebbi adatokat nem tudunk, legföllebb annyit mondhatunk, hogy ő is, mint az az illyefalvi István, aki Kassán 1669-ben kiadott „A Harom Idvösseges Kerdes Igassága ellen költ Bányász Csákánynak Tompitása" cimü müvében Matkó és Czeglédi ellen védelmezi tisztelendő professorát (P. Kiss Imrét), ugy szerzőnk is a „Kassai Kisdianum Seminarium-béli Philosophus és Theologus" volt, tehát nem szerzetes, hanem világi pap. Saját feljegyzéséből tudjuk azt is, hogy eredetileg kálvinista volt s csak később lett katholikussá (V. ö. „Feles tizet" c. műve 3. és 5. pontját.)

Külső kiállitása. A müvecske a cimlappal együtt 14 levélre terjed, s első tekintetre kassai nyomtatványnak látszik. Szabó (I.

629. l.) határozottan annak tartja [1]). Sürün nyomott apró betüi még elég jól olvashatók, s megegyeznek a „Feles tizet stb.“ cimü (lásd alább) nyomtatvány betüivel, mely szintén Csernátfalvi müve s valószinüleg Kassán jelent meg. Fejlécei is rokonságot mutatnak a kassai kiadványokon előfordulókkal, hasonlóképpen nagy betüi is. De itt ismét oly nehézséggel állunk szemben, melyet el nem hallgathatunk. A cimlapon ugyanis (l. a 14. ábrát) Lőcse város cimerét találjuk, ujból kérdenünk kell tehát, mit keres Lőcse város cimere egy kassai nyomtatványon? Vajjon csak egyszerü utánzásról, átvételről van itt szó, vagy esetleg valóban lőcsei termék e vitairat? Lőcsén ez időben a Brever-féle hirneves nyomda müködött, mely inkább protestáns müvek kiadásával foglalkozott, meg aztán miért ment volna Csernátfalvi Lőcsére, mikor helyben is kiadhatta munkáját? Ez mind igaz, de a fenálló nehézséget el nem oszlatja.

A mü tartalma. Nem P. Kiss irta a „Karika könyvecskét“ s Czeglédi mégis csúf szavakkal illeti őt s általában a jezsuitákat. Ő tehát megvédi ártatlanul meghurcolt professorát, s kimutatja, hogy 1.) Czeglédi csakugyan elforgatja a pápista doktorok szavainak értelmét, pl. igy bánt Bellarminnal is; 2.) habár megfogadta Czeglédi, hogy az egész pápista egyházat nem támadja, mégis megteszi; 3.) azt is megigérte, hogy kész a Hernádba ugrani, ha kitudják mutatni, hogy ő valahol hamisan szólott, Csernátfalvi tehát öt ilyen esetet hoz föl, melyek közül legsikerültebb a negyedik (Krisztus oldalából vér és viz folyt ki, tehát két szentség van).

---

[1]) Ugyanott Szabó azt is mondja, hogy Kassán ez időben két nyomda volt, az egyik protestáns kézen, mely Czeglédi müveit adta ki, a másik a jezsuitáké, mely Sámbár és társainak állott rendelkezésre. Ezen állitás részben igaz, részben helyreigazitásra szorul. Igaz, amennyiben 1663—64-ben két könyvnyomtató müködött Kassán; az egyik Johann David Türsch, a másik Marcus Severinus volt; de téved abban, hogy az egyik ilyen, a másik amolyan irányú lett volna, mert mindkettő egyaránt adott ki protestáns és katholikus könyveket, annak dolgoztak, aki őket megfizette. Csakis igy érthető meg Czeglédi csuffátétele is a nyomdász részéről. A jezsuiták pedig csak 1674-ben állitották fel nyomdájukat Kassán. Érdekes jelenség különben, hogy az erősebben támadó vitairatok általában nyomdai jelzés nélkül jelentek meg. Miután Czeglédiről tudjuk, hogy előbbi müveit M. Severinusnál nyomatta, valószinü tehát, hogy a jeltelenek is itt készültek. Mindezt egy kis összehasonlitás alapján könnyen el lehet dönteni ott, ahol a kassai kaidványok nagy része együtt megtalálható. Természetes, hogy én ezt most és itt el nem végezhettem, bármennyire is szerettem volna megtenni, sem Czeglédi, sem a többi felsorolt kassai iróra nézve.

Tehát jobb lett volna Czeglédinek hallgatni. Végül, ha mer, álljon ki nyiltan s választott biróság előtt védje könyvét P. Kiss ellen.

Mindezt a legnagyobb tárgyilagossággal, minden személyeskedés, gorombáskodás nélkül mondja el, s ez is arra mutat, hogy nem Sámbár vagy Kiss irta e könyvecskét, ezek már nem tudtak volna ennyire tárgyilagosak maradni! Syllogismusai világosak és kifogástalanok, ebben a legerősebb. Csak egyetlen személyes élü célzás van mindjárt a könyvecske elején Czeglédi „himes és varrot ingére", mellyel valami történt, „titoknak" nevezi a szerző, ne bolygassuk tehát mi sem! [1])

A „Iesvita Professoranak" szövege.

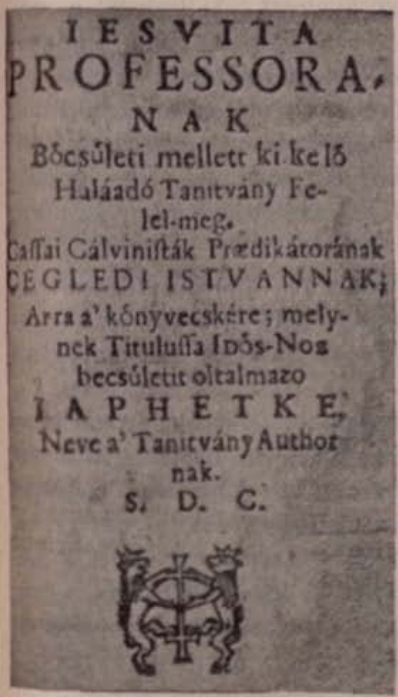
IESVITA
PROFESSORA-
NAK
Bőcsűleti mellett ki kelő
Haláadó Tanitvány Fe-
lel-meg.
Caſſai Cálviniſták Prædikátorának
CEGLEDI ISTVANNAK;
Arra a' könyvecskére; mely-
nek Tituluſſa Idős-Nos
becsűletit oltalmazo
IAPHETKE,
Neve a' Tanitvány Author
nak.
S. D. C.

14. A „Iesvita Professoranak" cimlapja.

(2.) Az könyvecskédnek első levelén azt irod; hogy elszaggathatatlan, s-meg-oszolhatatlan palástokkal takarta bé, csintalan Chámtol fel-takart mezitelenségedet, az te szerelmes fiad Cegledi Palko.

Hogy Palástokat kereset fiacskád igen javallom: mert à ki-nek himes és varrot ingét másnak adgyák (titok, te se mond, én sem mondom senkinek) helyessen keres efféle bé-födni valot.

(3) 1. Azt tanultam az én Professoromtul, kit *Japhetke könyvecskédben* artatlanul igen meg mocskolál szavaiddal és eléggé ki nem koholt fabulás és csufos irásoddal a *KARIKA* Könyvecskét reá fogván, (mellyet nem ő csinált) hogy à bölcs ember nem szereti a szó szaporitást; enis ezt elöttem viselvén (noha kételkedéssel irtad hogy az én Professorom Pater Kis csinálta à *Karika* könyvecskét; de mivel hogy meg nevezted, s-öreg emberhez nem illendő szokkalis illeted) böcsületit meg oltalmazom (nem hogy maga elégséges nem volna az meg-

[1]) Szokatlanabb szavait és kifejezéseit l. a „Magyar Nyelv" 1912. 418. l.

felelésre, hanem hogy én hozzája valo háláado szeretetemet megmutassam) s-röviden az *Japhetke* könyvecskére megfelelek. És

2. Noha ugyan vétet volnais abban, à *Karika* Autora, hogy az mint mondód rágalmazot téged, Jesuitához nem illendő mocskos szokkal illetet; mind azon által magadnak sem kellet volna roszszul töt helyében roszszul cselekedni, hanem jol, ha Christus követője vagy à ki *Math. 5. Jol tegyetek azokkal kik titeket gyülölnek*: mert igy az minémü veremben a'karád akarád ötet ejteni, azonban estél magad, *Japhetke* könyvecskédben őtet igen vastagon és bárdolatlanul meg-dorgálván.

(4.) 3. Hogy pedig à *Karika* Autora nem szintén kedved szerént valo szokkal illetet, és az mint mondod n. 4. hogy azok az szok à Jesuita néven erőszakot tesznek; mert á ki Jesustol neveztetik az mint à Jesuiták, ugy viselik magokat, az mint, Christus Urunk, ki *1. Petr. 2. nem szitkozodik se fenyegetőzik vala; hanem minden ügyét, baját az igazán itilőre halasztá;* erre magad adtál okot à Barátsági Dorgálásodban. Hogy à Jesuita *igasság nélkül szol fol. 48. Jesu-wit fol. 52. Fekete Dromon fol. 53. csaloka lotyo fol. 58. Tudatlan Prokátor fol. 85. Sápito fol. 90. Ollyan természetü à Sátán is, mint à Jesuita fol. 91.* több efféle mocskos szokkal illetted à Jesuitákot. Ha Jesuita volt azért à *Karika* Autora, okot attál efféle szokra. Nám Christus-is meg-feddette, arra okot ado Irás-tudokat és Pharisaeusokat *Ioann* 8. Ti az ördög Attyátol váttok.

4. Im azért én, téged nem követlek: à mocskos szokat félre tészem; noha okot attál nékemis hogy föl-háborottam volna az én Profossorom böcsületi mellett: sok hijaban valo fabulákkal, és példa beszédekkel (mégis à Cálvinista Praedikánsok csak szent irással bizonyitanak) az mit te à *Japhetke* könyvecskében cselekszel, à papirosat nem töltöm; hanem csak éppen az igasságot állitom. s-három kivánságodnak eleget teszék; mely kivánságidra valo feleletből Barátsági Dorgálásodis meg-tzáfoltatik.

5. Elsőben; à karikában §. I. Sz. Maté Evan: 26. részéből az állitatot, hogy te, à *Barátsági dorgalásban* azt cseleketted à Pápista Doctorok (6.) mondásival, az mit Christussal az hamistanuk kik, midőn Christus azt mondotta: *el-ronthatom az Isten Templomát, és harmadnap után fel épithetem azt;* à maga testének Templomát értvén; à hamis tanuk azt másképpen magyarázták. Teis szintén azt cselekedted à *Barátsági Dorgálásban* előszámlálván a Pápista Doctorok mondásit más értelemmel.

6. Te erre igy felelsz à *Japhetkében* n. 32. *Az Syllogismus ez: Valaki hamis tanukkal él, bolond az. De a Vén Bial bé hozván a Papista tanitók könyveinek mondásit, s-azoknak oly értelmet csinálván, mint régen az hamis tanuk, az* (mondom) *hamis tanukkal él. Bolond tehát. Ennek a talyigának edgyik kereke sem jo; az első keréknek mind kitört à foga, mert Jezabel noha éle hamis tanukkal mind az által, nem vala sült bolond, hanem vala esze. A másiknakis a sárban maradt* à külüje. *Mert probállya meg, hogy azokat hamis tanuk modgyára citáltam (nem teheti ennek szerit soha, ha meg-szakad-is.*

7. Felelet. ennek a talyigának mind a két kereke jo: mert *Jezabel* ha másban eszes voltis; abban ugyan bolond volt, hogy hamis tanukkal élt. De hogy ennek à Syllogismusnak első kerekébe ne törjed magadat; csinallyunk világossabb Syllogismust. Valaki más embernek mondását oly értelemmel hozza elő, a minémű értelmet a hamis-tanuk Christus mondásának csináltak, bolond az; De a vén Bial bé-hozván, à Pápista Doctoroknak mondásit, oly értelemmel hozta bé, minemüt á hamis tanuk csináltak (6.) Christus mondásának. bolond tehát. egész bezzeg ennek a talyigának első kereke (noha az előbeninekis egész volt). Hogy pedig a másikának sem maradot à külüje à sarban, meg-mutatom nyilván; tudni illik, hogy te nem oly értelemmel hoztad bé à Pápista Doctorok mondásit az minémüvel magok értették. A' sok közzül edgyet hozok elő, s-ez légyen a többinekis megrontoja.

8. *Barátsági Dorgálásban fol. 35.* igy irsz: *Azt mondgya az Apostol. 2. Thess. 2. hogy az Antichristus, hazug csuda cselekedetekkel él.* ebbül te azt hozod ki: *azért senki az csuda cselekedetekből meg nem probálhattya az Ecclesia igassagát.* hogy pedig ezt s' te Consequentiadat. és magad fejének alkotmányát erősittsed, à igaznak mutassad lenni, Bellarminus Jesuita Doctorral *lib. 3. de Rom: Pont c. 15. §. 1.* igy bizonyitod az ő irásával: *Az Apostol tanittya: hogy az Antichristus csudákat cselekszik.* Lássuk jo lelki ismérettel, ha té ennek à Pápista Doctornak mondását, nem ollyan értelemmel hoztadé elő, mint az hamis tanuk Christus mondását? S'a' kegyes olvasót is lelkére kénszeritem, vigyázással olvassa, hadd vegye eszében, mely hamis értelemmel hozza-elő Czeglédi István à Pápista Doctorok mondásit s' ha igazat nem irók, ám bár megérdemellyem a kárhozatot.

9. Bellarm: Doctor citált locusban, Anti-Christus csuda-cselekedetirül szoll: a' többi között azt mutattya meg, hogy Anti-

christus csuda cselekedetekkel fog élni, az Apostol mondá- (7.)
sabol *2. Thes. 2. Kinek el jövetele a Sátán cselekedetivél vagyon minden erővel és jelekkel.* Christus mondásátis elő hozza Bellar. *Matt*: 24. *Nagy jeleket és csudákat tesznek, ugy hogy tévelygésbe vitessenek, ha lehet, még a' választottakis.* Ezután nagy bőven azt mutattya meg Bellar. Sz. Pálból, hogy hamis csudákat fog tenni Antichristus. *2. Thes. 2. minden erővel és jelekkel és hamis csudákal.* Hamissak lesznek: mert à végre fogja cselekedni, hogy ötet Istennek és Messiásnak hidgyék az emberek; hamissak lesznek, mert Causa, első tévője, koholója à csuda cselekedeteknek, mellyeket Antichristus fog tenni, az ördög lészen, az mint Sz. Pálból bizonyittya Bellar: *Kinek eljövetele à Sátán cselekedetivel vagyon*: hamissak lésznek, mert az minémü dolgok körül fogja erejét és hatalmát mutatni Antichristus, csak tettetésképpen lesznek, és nem valoban; tudniillik: betegeket fog gyogyitani, és halottakat támasztani; de ezek csak ördögi jaczottatások és szem fény vesztések lesznek. Edgy szoval Bellar: Doctor az citált locusban csak azt mutattya meg, hogy Antichristus hamis csudákat fog tenni, nem igazakat, mint Christus és Apostolok. Ez igy lévén.

10. Lássuk miképpen kerekitiki Czeglédi István ezekbül a Bellarminustul elő hozott szókbol: *Az Apostol tanittya, hogy az Antichristus csudákat cselekszik*: ezt az ő Consequentiáját: *azért senki à csuda cselekedetekből meg nem probálhattya az Ecclesia igasságát* csinállyunk Entimemat: Antichristus csudakat cselekszik, tehát à csuda té- (8.) tel nem jele az igaz Ecclesiának. Ennek az értelme ez: à mint Bellarminusbol elő hozot irásból nyilván ki tetzik: Antichristus hamis csudákat cselekszik, tehát az hamis csuda tétel nem jele az igaz Ecclesiának. Hogy pedig Bellar: illyen értelemmel szollot az te tüled előhozot locusban, s-nem ollyannal az minémüvel te hoztad elő: maga tanitásábol igy bizonyitom, honnan ki teczik, hogy hamis tanuk modgyára hoztad elő Bellarminus szavait.

11. Bellarminus tanitása à csuda-tételről ez: De Notis Eccl. Tom. 2. L. 4. C. 14. Nota undecima. *Undecima Nota (Ecclesiae verae) est gloria miraculorum; sunt autem duo fundamenta praemittenda. Vnum quod miracula sint necessaria ad novam fidem vel extraordinariam missionem persvadendam Alterum quod sint efficacia et sufficientia: nam ex priore deducemus non esse apud adversarios (haereticos) veram Ecclesiam:*

ex posteriore deducemus eam esse apud nos. Magyarul ennyit teszen: A' több jelek közöt, mellyekkel az igaz Ecclesiának megismerésére vezérli az embert, igy szol: *Tizenedgyedik jele* (az igaz Ecclesiának) *à csuda tételek dicsőssége; de elsőbenis kettőt kell tudnunk. edgyiket, hogy az Uj hitnek el kezdésére, és valakinek rend kivül valo küldésére szükségesek az csuda tételek. Másikát, hogy à csuda tételek foganatossak, és elégségessek: az elsőből azt hozzuk ki, hogy az ellenkezőinknek (eretnekeknek) nincsen igaz Ecclesiajok: à másodikából azt hozzuk ki, hogy minékünk igaz Ecclesiánk vagyon.*

(9.) 12. Noszsza már piruly orcza! (meg bocsásd Ceglédi István az igasságot meg kel mondanom, sőt à mellet készis vagyok meghalni) Micsoda lelki-ismérettel mered mondani. hogy Bellar: Doctor ollyan értelemben vagyon, mint te, tudni-illik hogy a csuda tétel nem jele az igaz Ecclesiának; ha imé szóról szóra azt tanittya, hogy à csuda tétel jele az igaz Ecclesiának. Sőt hogy à csuda-tételt a tizen öt jelek köziken számlállya, mely jelekből ismérheti meg ember az igaz Ecclesiát. Még aztis tanittya Bellarminus ugyan ottan, hogy az te Ecclesiád azért nem igaz, hogy a' te Ecclesiádban senki sem tett soha csudát, s-az mi Pápista Ecclesiánk arrolis ismértetik igaznak lenni, hogy csudákat cselekesznek benne az Sz. életü emberek. Nézd keresztyén lélek, s-ved eszedben, ne jádzál lelkeddel, valaki Cegledi István tanitásán, irásán, szaván épitesz; mely hamis, s-meg-csalhato! Jele azért az igaz Ecclesiának az csuda tétel, de nem à hamis, minémüt fog cselekedni Antichristus, hanem az igaz csuda tétel, minémüvel Christus, az Apostolok s mai napis sok sz. életü emberek élnek az mi Ecclesiánkban.

13. Im kivánságod szerént meg-mutatám, hogy penig jol és igazán; a' Világ itiletire hagyom; hogy a' Pápista Doctorok mondásit oly értelemmel hoztad elő, minémüvel az hamistanuk Christus mondását. Ha penig te itileted szerént, ugyan eleget nem töttem kivánságodnak; mutasd meg elégtelenségemet; s' ha megmutatod, menten megnyered a' lelkemet; (10.) mert az Isten soha meg ne álgyon ha Calvinistává nem leszek, ha te megmutatod azt, hogy Bellarminus Doctor oly értelemben volt; hogy az igaz csuda-tétel nem jele az igaz Ecclesiának, ha penig te meg nem mutathatod, s' arra elégtelen leszesz, te légy Pápistává, kire adjon Isten szent malasztot néked.

14. Az másik kivánságod ez: n. 66. *A Japhetke* könyvetskében igy irsz: *Mendacem oportet esse memorem! Hol szöktem el a fel-*

tött tzéltül, hogy nem nevezet vagy egy helyett? hol feleltem arra, a mi kérdésben nem volt? Hiszem könnyen raj'a érik a fillentésen.

15. Felelet. Imé ittis könnyen eleget tészek kivánságodnak. Valaki azt fogadgya, s azon protestál, hogy az egész Pápisták Ecclesiáját nem fogja ostromolni, s ugyan mégis ostromollya, az hazug, s el szökik az feltött tzéltül. De te azt fogadtad, s-azon protestáltál, hogy az egész Pápisták Ecclesiáját nem fogod ostromolni, s-ugyan mégis ostromoltad: azért te hazug vagys-el szöktél az feltött tzéltül. Jo talyigaé ez? hid el hogy jonak lenni meg-mutatom, s el is viszlek oda rajta à hova szeretem. Az első részét ennek a Syllogismusnak az te szavaidbol bizonyitom meg mindgyárt, s-magadis helyén hagyod tudom, mert igen világos. Hogy azt fogadtad hogy az egész Pápisták Ecclesiáját nem fogod ostromolni, ezekböl az te szavaidbol kitetzik: *n.* 41. *A Japhetkében Sem nem az egész Pápista Ecclesiát ostromlottam, mert arrol pag. 10.* Barátsági Dorgálásban) *protestáltam a könyv prae-* (*11.*) *fatiojában.* Hát? *Meg akartam mutatni hogy sok Pápisták más Credoban vadnak mint Pázmány a Kalauzban, s az utánna csödült némely Jesuiták.*

16. Az te mondásod szerént Barátsagi Dorgálásban fel tött tzélod az vólt, hogy az egész Pápista Ecclesiát ne ostromollyad, s ez à Syllogismusnak első részére tartozando. Lássuk már à második kereke mint birja magát à talyigának ha te meg állottadé azt, az mitt fogattál. *Barátsági Dorgálásban fol. 27.* ez vagyon: A Papista ellen szolván igy szollasz: *Hallod menyi tzikkelei nincsenek a Sz: Irásban à te Religiodnak.* Nem az egész Pápista Ecclesia ellen valo ostromlásé ez? *folio 58. 59.* ez vagyon: *Megént Vj gondot köll föl vállalnom. Vallásunkat à Sz. Irásban lenni megmutatnom; à Romai vallással menyiben ellenkezzék az declarálnom.* Nem az egész Pápista Ecclesia ellen valo ostromlásé ez? Te azt mind ostromlod à mitt te ellened tart az egész Pápista Ecclesia, s mégis nem ostromlod az egész Pápista Ecclesiát? Purgatorium vagyon. Hallottakért imádkozni, és alámisnát adni hasznos. Hét Sakramentum vagyon. Az Vr Vacsora szolgáltatása áldozat. A' dicsöült Szenteket szabad azon kérni, hogy Istennek könyörögjenek érettünk. Nem csak egyedül az Hit által igazulunk. Az igaz Ecclesia el nem tévelyedhetik, &c: többet effélét, az egész Pápista Ecclesiának tzikkeleit, mellyek à nyolcz oku Pázmány Péter könyvecskéjében vadnak. A folio 137. Menyiszer emlegetted az egész Pápista Vallást, mindenüt ellene tusakodván: A Mi-Attyánkot Credot &c. mi (12.) értelmünk ellen, könyvednek vége felé, fel

hányod s-veted ; mind ezeket mondám ostromlod, s-mégis (jámbor az szegény Cegledi István) nem ostromollya az egész Pápisták Ecclesiáját. Láddé azért hogy à *Karika* Autora jol mondotta, hogy el-szöktél az fel-tött céltül : annak okáért nem éréd ötet à fillentésen ; hanem imé ezen à talyigán el kell jöned à hova viszlek. Valaki fogadását meg nem állya, hazug és el-szökik à fel-tött tzeltül. De te meg nem állottad fogadásodat (az mint igen bőven előtted vagyon) azért hazug vagy, és el-szektél à fel-tött tséltül. Erre a Syllogismusra magad kénszerítél engem, mert egyéb aránt fogadásom szerént illy keményen nem irnék ; meg-is bocsátod, mert jó szándékbol cselekszem, hogy az igasságot megismértessem veled.

17. Ha visza nem tzáfolod szódat, hogy nem az egész Pápista Ecclesiát ostromlottad ; ezt hozom ki belőle. Minden eddig valo fáratságod, irásod, kiáltásod csak hejában való volt ; a Patronusok, bár reá keressenek, hogy à pénzt haszontalanul költötted à könyvekre. ezt igy bizonyitom. Vagy azt mutattad meg könyveidben, hogy à Pápisták Ecclesiája nem igaz, vagy csak Pázmánynak, s- edgy nehány Jesuitának tanitását helytelennek. Az elsőt meg nem mutattad, mert mondásod szerént nemis ostromlottad az egész Pápista Ecclesiát : az egész Pápisták Ecclesiája tehát tisztán maradot ; megnem csorbitottad előbbeni állandóságában hadtad. Ha pedig csak (13.) Pázmánynak, s egynéhány Jesuitának tanitását mutattad helytelennek (az mint mondod) lenni. Vagy azokban mutattad helytelennek lenni az ő tanitásokat, mellyek az egész Pápista Ecclesiának derekas tzikkelei ; vagy csak azokban, mellyeket ki ki szabad akarattya szerént tarthat à mi Ecclesiánkban. Az elsőt nem : mert igy az egész Pápista Ecclesiát ostromlottad volna fogadásod ellen : ha pedig az utolsót mutattad ; az haszontalan ; mert azzal à mi Ecclesiánk nem gondol, s-tik sem nyertek semmit és igy hitedet nem állitottad, à miénket nem rontottad, a pénzt hijában költötted.

18. Ha azért ennek utánna Hitedet akarod állátni ; nem edgy, két, vagy 40. 50-nekis értelme és tanitása ellen irj könyvet, hanem az egész Catholica Religio ellen : avagy ha a Papista Doctorok ellen irsz azt mutasd-meg, hogy az mit ök tartanak az hitünknek agazatiban ; nem igazak : s-az Pápista Doktorok mondásit ne ércsed görbén, az mint eddig cselekedtél. Ez az én rövid irásom nem fabula ám Ceglédi István : hid el ha helyessen (nem ugy mint à Japhetkében fabulákkal) meg akarsz felelni, ád gondot : à lélekben járó dologban ne jádzál.

19. Én itiletem szerént ezzel az edgy argumentommal, az egész *Barátsági Dorgálásodra* igy felelhetnek meg a Pápisták. Azok az Pápista Doctorok, kiknek mondásit elő hoztad, à Pápista hitnek meg-rontására, és Cálvinista hitnek állitására: vagy ollyan értelembe voltak, az mint az egész Pápista Ecclesia, vagy nem ollyan- (14.)ban; ha ollyan értelemben voltak mint az egész Papista Ecclesia tehát à te ügyedet nem segitik; mert az egész Pápista Ecclesia te veled ellenkezik; honnan az következik, hogy azok a Pápista Doktorokis ellenkeznek veled, és igy nem citálhattad őket a Pápista Ecclesia ellen. Ha pedig tudva ollyan értelemben voltak az hitre nézendő dolgokban, mint te. mellyekben tik velünk ellenkeztek, tehát nem Pápista Doctorok, hanem Cálvinisták; és igy is semmit sem bizonyithatz ellenünk azokbul az Doctorokbol, mert mivelhogy ellenségink, nem hiszünk nékik. Hogy pedig az következik, hogy azok à te tüled citált Pápista Doctorok, nem Pápisták, hanem Cálvinisták; ha az te értelmeden voltak, azokban az hitetek tzikkeleiben, mellyekkel velünk ellenkeztek, igy bizonyitom: Azok Cálvinista Doctorok, kik azt Vallyák, az mit à Reformata Helvetica Religio tart. De azok à Pápista Doctorok ha azon ertelemben volnának veled, az hitre nézendő dolgokban tudva, mellyekben tik velünk ellenkeztek, azt tartanák, az mit à Reformáta Helvetica Religio tart, azért Calvinista Doctorok. Ezeket jó szemmel, s jozan észszel olvassad.

20. Talám erre igy okoskodol? hogy azok à Pápista Doctorok, Pápisták voltak; de ugyan edgyet értettek veled, és az te hitedet állitották. Felelet. Az lehetetlenség; mert senki az maga hitivel ellenkező hitet nem állithat, s javalhat; azért azok à Pápista Doctorok sem állithatták az te hitedet: avagy, ha az te hitedet álli- (15.) tották az velünk ellenkező tzikkelyekben, makgokét ro(n)tották, és ig ne(m) voltak Pápista Doctorok.

21. Erre te igy felelsz à *Japhetkében, n. 37. A' Jesuitais ki nem tudván Doctorit fejteni a szövevényből, szegényeket mind Bialbörben öltözteti.* Hogy én is meg nem tudom menteni a Pápista Doctorokat, Cálvinistákká (mondod) teszem őket.

22. Mostis azt mondom, hogy ha oly formán edgyet értettek veled, az mint ide fel meg-magyarázám, Calvinisták, nem Pápisták.

De mivel hogy jo, és igaz Pápista Doctorok voltak à kiket citáltál à Pápista Doctorok közzül, azért nem voltak veled edgy értelemben; az mint meg mutatám oda fellyeb Bellarminus Doctort nem az te értelmeden lenni; s-ollyan modon fejtem én ki à töb-

bitis à szövevényiből. Ez vala minden veleje az te nagy, sok szokkal haszontalanul tellyes *Barátsági Dorgálásodnak.* Látván magadis jo lelki ismérettel ezt, had-el tévelygésédet.

23. Ezzel fejezem bé erre az második kivánságodra valo feleletemet; s-majd nem akaratod szerintis Pápistavá teszlek (Ezt én 4. Dom. Quad. az én Professoromnak Praedicatiójából tanultam.) A' ki azt hiszi és tartya, az mit à Pápista Doctorok, az hitnek tzikkeliben; az igaz Pápista; De Czeglédi István, maga mondása szerént fol 48. azt hiszi és tartya, az mit az tüle elő számlált Pápista Doctorok; azért Pápista. Embernek mondalak ha ebbül ki feselsz!

24. Mert, vagy azt kell meg engedned, hogy te voltál vélek edgy értelemben az hitre nézen- (16.) dő tzikkelekben, vagy nem. Avagy: vagy ők voltak te veled edgy értelemben, vagy nem. Ha te voltál vélek edgy értelemben az hitre nézendő tzikkelekben, s ők Pápisták voltak, minden bizonnyal te is Pápista vagy; ha nem voltál vélek edgy értelemben tehát mi ellenünk semmit sem bizonyitottál az ő szavokbol, mert veled ellenkező szokkal magad igasságát nem állithatod. Ha pedig ők voltak veled edgy értelemben az hitre nézendő tzikkelekben mellyekben mi velünk ellenkeztek, tehát Cálvinisták volták, és igy semmit sem bizonyithattál ellenük az ő szavokbol. S ha nem voltak edgy értelemben veled, te az hamis-tanuk modgyára hoztad elő az ő mondásokat, az mint oda fellyeb nyilván meg-mutatám: helyessen forgott hát az *Karika.* fesely ki ebbül ha lehet; s-ha nem; térj meg; mert ha meg nem térsz, im kivánságod szerént az Hernádban ugratlak. s-ez lészen harmadik kivánságodra valo felelet.

25. *A Japhetke* könyvecskében n. 74. ezt kivánod. *Ha meg mutattya ő (à ki à karikát csinálta) hogy Helytelen consequentiakkal éltem kész lészek odaugrani, minden ruhámban; hol leg méllyeb az Hernad. Ha penig fortelyoskodik s' Sophistical, én nem karikát czinalok orrara, hanem elő emberek előt fedem fel nagy tudatlanságat; bar emélkedgyek az ég felé osztán.*

26. Bocsánatot kérek erre az egynehany szocskára; ha Karikadnál fogva fent nem akadcz valahol, imé menten az Hernádban ugratlak emeld fel az subát. *Fol. 52. Barátsági Dorgálásod- (17.) ban* ez vagyon: *régtül fogva tudom à te bizonságid felől hogy azokat állandokká tötted Psal 18.* (non) 119. ebből à szent irásbol illyen Consequentiát hoztál ki, à Pápisták ellen: Tehát az Ecclesiától nem füg az Sz. irás, hanem az Ecclesia függ attol. Hogy

meg mutassam helytelen consequentiádat; ezt elsőben értened és tudnod kell. A' Pápisták tanitása ez, hogy az Sz. irásnak bizonyos értelmét az Anyaszentegyháztul kell venni; s önnön maga a szent irás maga fényességével ki nem mutattya igaz értelmét; mivel, sok titkos, mély és magában homályos dolgok foglaltatnak ő benne; mellyeket sokan lelki veszedelmekre csigázhatnak, és az igen bölcs tudos emberekis nehezen érthetnek. Ez igy lévén.

27. Az te Cosequentiádnak illyennek kel lenni: *régtül fogva tudom a te bizonságid felől, hogy azokat állandokká tötted azért az Ecclesiától nem függ az szent irás a magyarázásba.* Hogy pedig ennek kell lenni ez te Consequentiádnak, igy bizonyitom; mert az Pápista Ecclesia csak illyen értelemmel tanittya, hogy az Sz. irás függ az Ecclesiátol; tudni illik à mennyire annak igaz értelmét à hivek eleiben adgya; Bellar: Doctor, is az tüled elő hozot helyben ugy érti; s-ha te más-képpen érted az Ecclesiátol valo függését az szent irásnak tehát à hamis-tanukat követed, az mint oda fel meg mutatám.

28. Eztet meg értvén ki tetzik nyilván az te consequentiádnak helytelensége. Mert az mint hogy ez nem jo: *Régtül fogva tudom a te bizon-* (18.) *ságaid felől, hogy azokat állandokká tötted. azért Filep Act. 8. nem magyarázhatta a Sz. irást a komornyiknak;* ugy ez à tiédis nem jo: *Régtől fogva etc.* azért az *Ecclesia nem magyarázhattya az Szent irást.* Mert, az minthogy à Sz. irás függöt anyibol Fileptől, à menyiben magyarázta à komornyiknak; igy az Ecclesiátol függ annyibol az szent irás, à menyiben magyarázza à hiveknek. Im látod, ha vak-mero, s meg általkodot nem akarsz lenni, hogy igen helytelen ez az te Consequentiad. Ugordgyál azért az Hernádban.

29. Lássunk mástis ollyat: *Fol. 60.* ez vagyon: *Edgy a közbenjáro, Isten s-emberek között az ember Jesus Christus 1. Tim. 2.* ebből te illyen Consequentiát hozál ki à Pápisták ellen; azért az Angyalok és Szentek nem közben-jároink. Lássuk ha meg nem érdemlié ezis hogy meg-mosdassuk az Hernádban? joé ez az Consequentia: Szent Pál azt mondgya *1. Tim. 1. Egyedül Istennek adassék tisztesség;* azért senkinek ne adassék tisztesség. Ha azt feleled, hogy jo Consequentia ez; meg hazuttolod Sz. Pált; mert azt mondgya *Rom. 2. Tisztesség és dicsőség mindeneknek valakik jol cselekednek*: azt kell tehát felelned, cum limitatione: egyedül Istennek adassék tisztesség, modo excellentissimo, leg-fölsöségesb-

képpen. azért senkinek ne adassék olly méltósággal és praeeminentiával tisztesség mint Istennek; hasonloképpen amazis: Edgy a' közben-járo etc. oly modon az mint Sz. Pál mondgya: *I. Tim. 2. A'ki magát váltságul adta minde-* (19.) *nekért;* azért se Angyal, se Szent, se senki más nincsen ollyan közben-járo.

30. Azt mondod talám: azért engeded jo Consequentiának lenni ezt: egyedül Istennek adassék tisztesség; tehát másnak senkinek ne adassék oly méltósággal és praeeminentiával tisztesség mint az Istennek; mert az Sz. irásban vagyon, hogy *tisztesség azoknak kik jol cselekednek.* Ebből à feleletből én azt hozom ki; tehát az én Consequentiámis jo: mert az Sz. irásban vagyon, hogy *Moyses ego sequester et medius fui inter Deum et vos Gal. 3.* közben járo volt; az mint Béza ezt igen szépen meg-mutattya in Epist. ad Gal. 3. Arra pedig az mit *Barátsági Dorgálásodban* mondasz folio 121. Pápista Doctorok szavait elő hozván; hogy à Moysesen itten Christus értetik, mely Christus igaz közben-járo-is.

31. Felelek: Am légyen ugy, hogy Moyses Christust példázta, mind azonáltal maga tulajdon személyét Moysesnek ebből a' közben-járásbol ki nem rekeszthettyük. Mert maga mondgya maga felől: *én Isten közöt s-ti közöttetek állok vala;* tahát maga volt Moyses közben-állo szo-szollo. Azon *Barátsági Dorgálásodbol* azt feleled, ugyan a citált locusbol. Moyses è földön vitte azt az ő tisztit végben, most pedig vagyon szo az égbéli Szentekről.

32. Hallod! s-ennél továb nem mehetz, (noha te azt mondod, hogy te erre az ellen-vetésre aluszol). Tudode micsoda à status quaestionis à fel-tött tzél? ez: Szent Pál azt mondgya hogy edgy a közben járo, Christus. ebbül te azt (20.) hozod ki, tehát az Angyalok és Szentek nem közben járok. Én még továb terjesztem az te Consequentiádat, s-ha teis ugy nem érted, à Dialectica ellen vétesz. Edgy a közben járo, Christus; tehát se Angyal, se Szent, se è földön lévő ember nem közben járo. Hogy pedig illyennek kell lenni ennek azte Consequentiádnak, igy bizonyitom. A te itileted szerént azért nem közben-járok az Angyalok, és Szentek, mert Sz. Pál mondgya, hogy egy à közben-járo; Christus tehát az Emberekis itten è föidön azért nem közben-járok, mert Sz. Pál mondgya hogy egy à közben-járo. Izzad az homlokod Cegledi István mig erre meg-felelsz.

33. Igy lévén à dolog, ez nyilván következik Edgy à közben-járo, Christus, à ki magát váltságul adta mindenekért, tehát se Angyal, se szent se Ember nem ollyan közben járo, mint Christus.

Nem pedig ez: Edgy a közben-járo, Christus etc. tehát se Szentek, se Angyalok, se emberek semmi uttal és moddal nem közben-járok. Mégis helyes a' te Consequentiád? ugordgyál az Heruádban.

34. Ezis ollyan *fol*: *62.* ez vagyon: *Belől dicsőséges à Király Leánya, Psal. 45.* Ebből, te illyen consequentiát koholsz. tehát az Ecclesia láthatatlan: Mindgyárt továb valo gondolkozás nélkül mélto, hogy meg nevessek, s-azt mondgyák: Vettessék az Hernádban, had legyen szebb, sött, meg-bocsássad Ceglédi István; ha más, és nem te csináltad volna ezt az Consaquentiát; belől dicsőséges à Király Leánya az (21.) az, az Eeclesia; tehát lathatatlan: bolondnak mondanám. ez ám az ámitás; ez az erő szakkal ki-facsart Consequentia, és emberi lelemény: s-még is azt mondod, hogy igen helyessek ezek à te Consequentiáid. Jóe ez? Belől a' dolmányod alat himes és varrott ümöggel szép vagy tehát láthatatlan vagy. Mint ha abbol, hogy belől szép valami, igen következnek az, hogy kivül láthatatlan. El mehetz Consequentiáddal. Vidd-el magaddal; ugordgyál az Hernádban.

35. Ugyan azon az citált foliusson ez vagyon: *Mondatol élni, de meg holt vagy Apoc. 3.* ebből illyen Consequentiát formálsz az Pápisták ellen. Tehát hogy az Pápisták Catholicusoknak hivatnak, nem jele az Ecclesiának. Ez az Consequentia zavarosabb vizet érdemel az Hernádnál. Sz. János ottan à Sardisi Ecclesiának rosz életü gondviselőjének irja azt; hogy *élni mondatol de meghholtál,* s-te itten azt mondod hogy nem jele az Ecclesiának az Catholicusi név, ha ugyan igen erős vagy-is és bátor, az mint à *karikában* vagyon *Biali* erővel birsz-is, de ugyan nehezen vonyod az szarvas kormét a' füléhez: ez ám az: tul lötték, s-innen találták. Joé ez az Consequentia? Edgy Calvinista Ecclesiának, avágy gyülekezetnek edgy városban, a' gond-viselője élni mondatik, de meg-holt az rosz életére nézve, az mint az Sardisi Ecclesiának gondviselője: tehát a' Helvetica Reformata Religionak neve, nem jele à Kalvinista Ecclesiának? Bezzeg szép Consequentia! Ha pedig azt mondod: hogy ugyannis à Helvetica Reformata Religionak neve nem jele (22.) à Cálvinista Ecclesiának; nincsen ez világon oly ember, à ki más jelről meg-ismérhesse a Cálvinista Ecclesiát. Mert azt az jelt, mellyet tik tulajdon magatokénak mondotok lenni: tudniillik: *Az hol az Sacramentumok igazán szolgáltatnak, és az Isten igéje tisztán hirdettetik.* minden veletek ellenkező valláson lévő ember magáénak mondgya. Csinállyunk még

edgy ennél-is világossabb Consequentiát, az tiédhez szabván, s-lássuk mely helyes a' tiéddel edgyütt? Judás, hogy Christust el árulá: élt ugyan, de meg-holt volt rosz cselekedete miat, az mint az Sardisi Ecclesiának gondviselője: azért az Apostoli név nem volt jele a' Christus Tanitványinak. Eregy azért Consequentiáddal, és ugordgyál az Hernádban.

36. Találunké még töb helytelen Consequentiákot *Barátsági Dorgálásodban?* Igenis: *fol. 69.* ez vagyon. *Vér, s-viz folyt ki az Christus oldalából Joan. 19.* ebbül te illyen feneket kerekitesz: azért kettő s-nem hét a' Sacramentum. Ez a' Consequentia oly semmire kellő; hogy helytelensége, és rendetlensége miat, csak maga roszszaságávalis meg-tzáfoltatik. sött edgy Cálvinista lelki fiadtolis halottam ezt; bár el hatta volna Czegledi ezt a Consequentiát. Hid el hogy meg-is nevezném az embert, de féltem szegényt, hogy Ecclesiát kellenék ezért követni. Kérlek jó lelkiismérettel, ha meg nem vallodis nyilván, (mert igen sokat álitasz magad felöl) szály lelkedben, s mondgyad hogy bizony éppen, mindestül rosz a' te Consequentiád. Menyivel job a (23.) te Consequentiád ennél? Vér s-viz folyt ki à Christus oldalából, tehát kettő s nem tiz az Isten parancsolattya. Ugordgyál azért, nem a' Christus oldalából kifolyt vizben hanem az Hernádban.

37. Többetis találunk effélét. *fol. 70.* ez vagyon: *nem kell tisztelni* (Isteni böcsülettel) *teremtet állatokat. Rom. I.* ebböl te illyen Consequentiát alkottál a Pápisták ellen. Tehát az Vr-Vacsorájabéli Sz. Sacramentumot Isteni tisztelettel nem kell imádni. Ezis ollyan helyes mint a töbi. Meglátzik hogy ha olvastadis (noha oly okosnak tartod magadat) de nem értetted a' Pápista Doctorokat. En nem szégyenlem tőled az tanulást, csak lássam igasságodat: te se szégyenlyed tülem ha Iffiu vagyokis. A' Romai Ecclesia azt tanittya Con. Trid. Sess. 13. C. 1. hogy az Vr-Vacsorájában valóságos Isten s-ember vagyon. ez igy lévén, nem teremtet állatot, hanem Istent tisztelnek à Pápisták abban. Rosz Consequentia tehát ez, Nem kell tisztelni Isteni tisztelettel teremtet állatokat; tehát az Ur-Vacsorájabéli Szent Sacramentumot (mely, maga az Isten) Isteni tisztelettel nem kel imádni.

38. Azt mondod: Tudod te jol, hogy azt tanittyák az Pápisták, hogy a' Christus valóságos teste, s-Istenség vagyon ottan; de te azt nem hiszed, hanem csak à kenyér vagyon ottan, mely kenyér mivel hogy teremptet állat, nem kell imádni Isteni tisztelettel. Io pörösöm. Vgyanis azt kellenék elsöben meg bizonyitanod hogy

nincsen ottan az Istenseg és Christus teste, hanem csak kenyér. bezeg akkor ki hozhatnád (24.) azt a' te Consequentiádat; tehát nem kel imádni Isteni tisztelettel. Többetis hozhatnék elő illyen heltelen Consequentiát irásodbol de nem akaro(m) terhelni a' Kegyes Olvasót. Ezekbül eszében vészi, hogy ugy megérdemletted az mogadtól fejedre hozott sententiát, mint à Szüz Leány à koszorút. Azért ugordgyál az Hernádban. à mit te mondottal à *Karika* Autorának *Japhetkében* n. 47. azt mondom neked:

Nem Karikát csinálok orrodra, hanem élő emberek előtt fedem fel nagy tudatlanságodat; bár emelke.gyél már az Ég-felé, s' lássuk ennek à sokat maga felől alito bölcs Salamonnak fejébül miként sül ki, hogy nem à Cassai Jesuitáknak (kik ugy gondolom rövid nap munkát szereznek neki) hanem csak egy Jesuita tanitványának erre a' rövid irására, mely helyessen felelhet meg. De idején protestalok, ha ad Propositum meg nem felelsz, hanem csak cavillalni fogsz, sok hijában valo fabulákkal töltöd a' papirossat; én tenéked másképpen meg nem felelek, hanem csak igy: Non respondisti in forma. De mit töröm ezen magamat? Hiszem fogadásod szerént az Hernádban kell ugranod, s a' felelettülis meg menekedel.

39. Mind azonáltal én igaz Catholicus lévén üdvösségedet szeretem: imé most éppen ha meg nem térsz tévelygésedből, az Hernádban, onnan mindgyárt Averna vizében visznek, az soha bé nem telhető nagyszáju Cethalak.

Hogy penig azt el kerüllyed, à lelkedre kénszeritelek tarts poenitentiát: kérni fogom az én (25.) böcsülletes Professoromat Jesuita Pater KIST (noha meg-bántottad) hogy gyonássodat meghalgassa; lelkedet ne az Averna vizében Hernádbol, hanem az életnek forrásához, Paradicsomnak közepiben vigyék az jo Angyalok. Ha pedig ugyan fogadásodat meg nem akarod tartani, s-az Hernádban ugorni nem akarnál; Dándiák legyenek, kik viz öntöző hetfőn, ha azt éred, mind Hernád, s mind KIRALYI Cassai Városon által folydogálo Czermelye Vizevel jól megöntözzenek.

APPENDIX.

96. és 97. n. azt mondod, hogy a' karika Autora csaka' végit selejit gondolta meg könyvednek, holot a' közepi adot volna derekassabban gondot akarmely Jesuitának is.

Felelet: Okossan cselekedet à karika Autora: mert igy az okossak eszekben veszik, hogy az közepiis oly helytelen könyvednek,

minémünek mutatta lenni elejit s' utollyát: ezt az én irásombolis megtapasztalod.

Aztis mondod hogy a' te könyved, nem olyan Kákombák mint az ő heted fél levélkéje.

Felelet: Goliádis nagy vala, de Rosz. Dávid pedig kisded, de Erőss, megis győzé Goliádot.

Osztan, azért oly nagy potrohos a' te könyved, hogy a' sok Pápista Doctoroknak hamis értelemmel elő hozot irásival töltöttedbé: az mint meg-tapasztalod oda fel a' n. 9.

Mondod aztis a Japhetke Könyveczkednek vége fele; hogy à Karika Autoranak, egy Attyafia (26.) (az az Jesuita) nem régen valami Bagoly mellyesztésben meg bántot tégedet, méltatlan rongált. S' otta(n) mingyárt okátis adod mért bánt veled ugy: mert azt mondod keze alá szollottam a' meg igazulásról ki adot disputátioban:

Azt mondgyák hogy a' bagolynak Kemény husa Vagyon azert te is a' mint látom nehezen emésztheted meg: Már közel két Esztendeje-hog' fözöd gyomrodban s' még sem emésztheted meg Jeles ember vagy Cegledi István! Vert viszen veretlent; másnak à keze alá szolasz, mégis a' te kezed alá más ne szollyon. Vgy de mások (azt mondod) bárdolatlanul bánnak veled, tapogásd à fejedet meg mutatad irasidba szelidsegedet; el mehecz velé, Neked szabad légyen à Pápisták ellen, mindent fel gázolnod s' Pápisták czak korpa közze keverjek magokat igen nagy okossag volna tülök, Hattál volna béket mostan a' Barátsági (nem Barátsági) Dorgálásodnak, jó izüen alhátnál a szép himés ümögbe a' puha ágyon; se Bialnak ne(m) neveztek volna, se Karikát orrodra nem attak volna: a' Cegledi palko fiacskádat sem hinak imit amot az utzákon kis Bialkának a' gyermekek. De mivel hogy, mind ezekre magad attal okot, türd el: Nem hiszem hogy majd gondod ne erkezzek a' jesuitaktol, hogy igy meg mocskoltad öket ártatlanságokban. Ha igen sok idöd vagyon a' firkáláshoz, s' hijába valo fabulaknak le irásahoz im firkalhatz már eleget. De igen alázatossán kérem a Cálvinista böcsülletes ember Fautoridat a' pénzeket effele hijaba valo firkalásodra ne veszte- (27.) gessek hanem ha irsz valamit, Körmössebben nyuly à Papisták igaz hiti ellen.

Ezt sem halgathatom el; noha en könnyebben el türöm, hogysem a' Jesuitak; Vagyon ottan az Applicatioban Japhetke könyvecskedben; ezeket à szokat irod. Ne szineskedgyetek (Jesuitak) jo egyésség kivanással! mert az sziv s' meg a' sziv (az az a' ket-

tős sziv nem igazán beszél. Csak a' Potrohos konyvnek nyo(m)tatásákoris meg tetzek à jóakarat. Mert vallastok szerető Typographus legeny munkalkodván Könyveme(n), ugy meg játzottata; hogy mikor már harmadik probamát prés alá kel vala venni; ki-vévé a' k-betüt s' az *Hát* tévé belé; è syllabátis. *Nem*, kicsipé a' betük közzül; hona(n) igy nyo(m)tatá (Barátsági Dorgálásban pagin. 139.) A' Calvinisták közönséges Vallása ez: hogy hét pro két Sacramentum vagyon. Ismét A' Calvinisták Hiti ez Szabad (innen el lopá a' Nem-et) azon kérni à Szenteket, hogy érettünk esedezzenek. Mit tudok egyebet itt mondani, hanem talám csinált lelkü operariusom volt.

Látom én, nem voltál te Czeglédi a' *Causaba*, s még-is im belé estél. Non licet cum dubio operari. Nem tudod (mert talámmal szollasz) hogy Jesuiták vesztegették meg a Typographus Legényt, s' mégis öket dorgálod. Ha engemet igy böcstelenitettél volna, soha el nem szenvedném; hanem azt kivánnám, hogy doceállyad ezeket. Ha penig nem doceálhatnád, mint ollyat (meg bocsásd) tisztességed vesztettnek kiáltanálak. Méltánis kivánhatná Pater Rector (28.) Uram (mert az egész szerzet ellen valo nagy calumnia ez) hogy Doceálnád. A' Typographus legényis reá kereshet téged, hogy igy meg-gyaláztad.

Véget vetek rövid irásomnak, hogy unalmat talám ne szerezzek kegyes olvasoimnak.

40. Im látod Cegledi István, hogy se goromba szokkal, se káromkodással, se hamissággal, se fabulákkal nem éltem, ez rövid irásomban. Hanem az edgy igasságot követvén Professoromnak böcsületit oltalmaztam; a' karikát helyesnek lenni meg mutattam az első §-nak refutátiodra való refutálásomban, Catholica Réligiomat erössitettem, s-tégedet igaz utra vezérleni igyekeztem. Ennek utánna pedig kérlek szeretettel ne tarcsad magadat igen okosnak, had dicsirjen más. A' Cassai Jesuitákot ne gyalázzad (noha ők azzal semmit sem gondolnak) a' Professoromat ne izgassad; hidgyed hogy ha fel inditod, gondot ád. Avagy, ha ugyan annyit állitasz magad felöl, ha mered, és annyira pöngeted az ijjat, rendely bizonyos napokat, a' hol akarod, böcsületes Arbiterek elöt (mivel hogy könyveidben (sincerè szollok) sok haszontalan, rendetlen, homályos, s-az igasságtulis igen távul járo dolgok vadnak) defendállyad: hid el azt (oly embernek ismérem lenni az én Professoromat) meg mutattya, hogy nem tudatlan, (az mint te mondod) Theologus, s-elégséges velitoris lészen hogy veled pöröllyön. Légy egéssségben, és térj meg az mi igaz hitünkre ha élet kell.

A' szó Jakob szava, de a kezek Esaue.

Czeglédi rögtön felel a tanitvány védelmező irására, még pedig levélformában, melyet egyenesen az egész kassai jezsuita „societashoz“ intéz. Czeglédi ugyanis abban a véleményben volt, hogy a tanitvány háta mögött a „Karika Mester“ (Sámbár vagy Kiss) áll, innen van a levél cime. S mivel a tanitvány felelete husvétkor jelent meg (amint az az abban olvasható célzásokból is kitünik), azért hasonlitja azt a husvéti piros tojáshoz, mely azonban idétlen s hiányzik róla a diszités (pünkösdi rózsák).

Tartalma. Mig a tanitványnak alaposabban megfelelne, most rövidesen kijelenti 1). hogy ő egy *inassal* szóharcba nem bocsátkozik; 2). de irásban fog neki megfelelni; 3) azután pedig szivesen kiáll a porondra és nyilvánosan is kész megvédeni a „Barátsági Dorgálást“ a „Karika Mesterrel“ szemben, s ha legyőznék, aláveti magát a biróság itéletének. De addig ne csufolódjanak. Ő kész irásban és szóval egyaránt védelmezni álláspontját!

Ezen 10 oldalra terjedő válaszirat 1664-ben közvetlen husvét után jelent meg, még pedig valószinüleg Kassán, erre mutatnak betüi, a fejléc és a müvecske cimlapján látható vignetta, mely megegyezik a „Japhetke“ végén levővel. [1])

(3) CEGLEDI ISTVAN,

A' CASSAI *Episcopalis Academiában* mulatozo *Jesuitá-Societásnak*, köszönetit irja, è kis Levelkéjében!

MEg vonogatám à TANITVÁNY Kákombák irását, csak szintén most érkezém Háza(n)hoz; (de bezzeg, nem *Discipulus de Tempore!)* Mig *Mü-helybe(n)* adnám azért Kegyelmeteket, mint Szomszéd Vraimat, ezekre kère(m) (ne sainálya valami feleleteit adni igassága mellett.)

---

[1]) Különösebb szavait és kifejezéseit l. a „Magyar Nyelv“ 1912. 418. l.

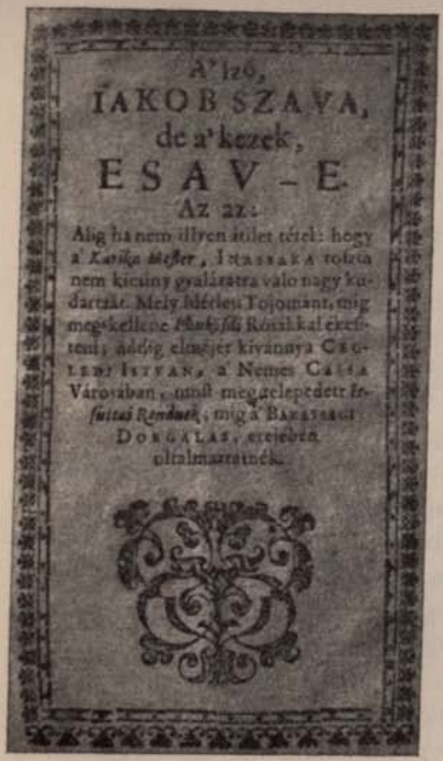
A' 120,
IAKOB SZAVA,
de a' kezek,
ESAV-E.
Az az:
Alig ha nem illyen itilet tétel: hogy a' Katolika Hitsfer, Istassaka tolcta nem kicsiny gyalázatra valo nagy kudarczát. Mely hitéries Tojomant, mig megskellene Munkáji Rossi kal ekesteni; addig elmejét kivánnya Cegledi Istvan, a' Nemes Calsa Városban, onnét megacelepedett Irsuttai Rendnek, mig a' Barassagi Dorgalas, ereiben oltalmazatnék.

15. A „Jákob Szava" cimlapja.

I. En, sem à tiszta Szent Irást; à *Tanitvány* oktalan maculálására, se keresztyén vallásomat à meg-pökésre; se, megért idöm szerént valo becsületecskemet à le-tapo- (4.) dásra; jo lelki ismérettel egy *Inasnak* ki nem tehetem. Mert, vagy én, vagy ű lennénk győzedelmesek; mindenikben *â* kegyelmetek nagy hirű fényes Tudománya, igy Mesterkedhetnék: *Nosza* Ceglédinek, *csak edgy* Tanitvánnyal *feleltessünk meg!* ha *ű meg-győzi ezt, csak edgy* Tanitványnak *tépi ki az üstöket; ha penig* Cegledi *nem felelhet, im csak edgy Seregünk-béli Aprodis, meg-hurtzollya!*

II. Tetzék azért nékem, hogy Kegyelmetek *Societás*-sának irnék. Ha nehézségére nem lenne; *vagy* à Tanitvánnyal *iratná ki világossan nevét;* (mint én cselekedtem à *Japhetkében* s-a Tanitvány is *nevemen nevezet engem*) vagy, erösitené meg ez irásnak javallás képpen valo igasságát; (ha válami modon *Stephanus de Csernátfalva* találna lenni-is az *Authora* (5.) ugy osztán, job volna *dologgal* s-nem *árnyékkal* vinom.

III. Ekképpen azért, nem lehet, hogy feleletet, *irássalis* ne tegyek *â Tanitvány* piszokjára.

(1) Mert: *kárhozatra* itili magát; s-vaj ki jo volna abbul kivonnom!

(2) Mert: *kesz meg-halni az igasságért;* Azért jövendőbennis: *legem quam tulit, ferat!*

(3) Mert: mivel à *Ceglédi tanitását s-irását, csalhatonak mondgya;* nem elég *vádolni,* hanem *â reus*-nak-is kel szollani.

(4) Igiri magát arra; hogy ha az én irásom igaz leszen, ű *Calvinistaságot* vészen. Kapni kel ily Tudos Emberen, mivel *â Calvinistaság* afféle nélkül talám szükös?

(5) Kér à *Pápisták amplectáltására;* ki tudgya, ha meg talál győzni, alig ha gondolkodora nem veszem énis à dolgot!

(6) Mind *Subástul az Hernádban* (6.) *ugratt.* Nincs nékem annyi Jobbágyom, hogy subitzámat meg-ujithatnam; (noha még *â* Tiszán való uszást is nem venné él mostannis kezemrül) az *Hernád-is* köves, s-meg-ütném bokámat; ezektülis tartanom kel, s-oltalom kivántatik it-is, mig Győző nem lész.

(7) Az *Homlokomatis meg-izzasztotta;* le kel törlenem, noha mégh-nincsen derék arátás!

(8) Hogy az *Himes titkos ingh se* legyen rejtekben, Isten s-Emberek elöt nem kel el-dugnom. Még penig eztis: hogy *â rosz életre* (ha csak hárántékon való mondás-is) *Meg holt vagyok.* (Ha az *Autographum*-ban igy vagyon, szent, s-igaz! De, ha *rosz életben* vagyon, minden erömmel oppugnálom)

(9) Hogy valamely Keresztyén Halgatom, à Christus oldalábul kifolyt *Vér s Viznek, csak két Sacramentumokat* példázhato dolgában (7.) meg-botránkozott; ki kel azt annak elméjébül vennem; irás, nem *Ecclesia követés* által; ittis illendő a *replica!*

(10) Tagadgya, *hogy ha veszem, tanit.* Ki ne cselekedné, ha jóra? Okát kell azért kérdeni, mitsoda lehetne az?

(11) Osztán: ha *Peressének* kiált, miért lenne tilalmas a' *Törvénykezés?*

(12) Mivel a *Societas,* ellenem ki-adando szörnyü nagy *munkájával* ijezget; tyukkal s-kalättsal kel Keg'elmeteket engesztelnem! mert *vix feriunt praevisa tela.* Azonban: tudom, hogy az igaz *Jesuita,* talám nem szitkozódik már könyvében ennyit!

(13) Nagyobb vagyon hátra, mert: az *Averna viztül* ki ne tartana? Meg-kell ezt itatnom, kikkel illik; avagy, ha engemet nézz, mind lelkestül testestül belé ugranom! (8.) De mit mondgyak? Hiszem a' *két erős kerekü Talyiga kedvem ellen-is viszen?* Ha szepelkedhetem, ki kel ebbül menekednem!

(14) Hát a' *Viz-öntő Hétfü* elmaradé? Bezzeg, ha én mindennap *áldoznám Urunkat,* elöl-hozhatnám, *halalbul valo ki jövetelit-is.* Rom. 10. 7. (de nem az Istent boszszantó *Husvéti* öntözést). Azonban, mivel ez *Religiomnak* nem szokása; el mult *Husvét,* s-kitudgya, érjük-é a' másikat, nem-é? Az alattomban való *Viz-öntéstül* igen kell azért tartanom! És igy *irással,* de okossággal felelnem.

(15) Vallyon ezt is doceálhatnám-é, hogy a' *csinált Operarius,* maga meg vallotta a' *Debreceni Tygraphiában* cselekedetit? Azon

kel lennem, ha lehet. Ez okokra nézve azért, senki engem igazán a' *Karika csapástul* meg nem foghat.

(9.) IV. Jó lelki-ismérettel fogadom ezt-is a' Magyar Keresztyénység elött; mikor a' *Karika Inast* megsuprálom, kész leszek a' *Karika Mesterrel* üstökben esni, s-a *Barátsági dorgálást* élő nyelvel-is oltalmazni. Hoc modo: *Mindenik rendbűl Becsületes, tudos, à Syllogismust értő, mind Politicus, s-mind Ecclesiasticus személyeket convocállyunk bár; kegyelmetek-is meg-szerezze azokat a' könyveket, mellyekkel én, à* PAZMAN *Varának* NYOLCZ *Bastyáit lövöldöztem; énis az enyiimet à disputálás helyére hordom; senkinek ne légyen szabad szollani, csak à Tudos* Karika Mesternek, *s-tudatlan* Ceglédinek. *Ki, ha az ű könyvét nem oltalmazhattya, valaminémű Poenát irrogálnak az* Arbiterek, *kész lesz supportálni. De, ha à* Karika Mester *kezd suc-* (10.) *cumbalni, köntösében, kötöztessék meg, s vettessék az Hernádban.*

V. Mig àz lenne; meg ne engedgye Kegyelmetek, alatta lévő *Pullusinak,* hogy az utzákon a' *Biali* nevezettel éllyenek; mert, noha én nem vindicálom, de, oly Ember halhattya-meg, ki az én kicsiny becsületetskémért-is ki-kél; s ha à *tangó, tangis, tangitet* kezdi *conjugalni,* Kegyelmetek ejti veszedelemben Tanitváinyit. Ezeket kelle hamarjában kegyelmetek eleiben bocsátanom.

És, ha à ki-kelendő Könyvet, szép tisztességes tréfákkal megtalálom füzni; ne légyen nehézségére Ti kegyelmeteknek; lám, régen *Illyés*-is igy szol vala: *Kiáltsátok fel-szoval à Ti Isteneteket; mert talám mással beszéll, vagy valakit kerget, vagy utban vagyon* (11.) *a'vagy aluszik, és fel-serken. I. Reg. 18. v. 27.*

Vagy; ha ujobban, à *Csatához* Tekintetes Fautor Vraim költségével készülnék, miért kell arrul szót tenni? Meg-mutatom én elégendőképpen, hogy az Isten Ecclesiája *Lelki dajkáinak,* nem esik porban, Vrok dicsőssége mellett meg nyitott erszények.

Vos interea Domini Vicini favete!

Idem qui supra.

P. S. El-várom à kegyelmetek feleleteit, még penig nyomtatásban; hogy igy, *irással*-is tessék meg, mellyik fél-é leszen à diadalom, à *Barátsági Dorgálásnak* ostromlásában.

Suprálni kell ezértis à *Pullust,* s-annak irását Confirmálandokat: hogy étzaka *Baglyoskodtak,* s-à (12.) szemetre hányando irást setétben hintegették el. Nagy *desperata causának* nyilván valo jelének kelven azt meg-mutatnom.

Ezek után: *Legyen valami ereje Méltóságtok előt,* è csekély kérésecskémnek; Ha lehet, hová hamaréb Confirmállyais az S. D. C. Authornak felette igen Túdos irását, még penig *Academi*-áúl, melyben, *unio doctrinae et membrorum, vagyon.* (Másképpen, nem tellyesithetné bé à R. *Catholica Ecclesia* NOTA-ját.)

Im láttya azért kegyelmetek, mind *irásial,* s-mind *élő szoval* valo nagy készségemet à *Barátsági Dorgálás* oltalmazására ki-költ könyvemre! *Nem kiván soha az igasság szurdokot,* s-rejteki lampangast!

VÉGE.

Feles tizet feletlen kilencnek vélő stb.

A kassai jezsuiták nem feleltek Czeglédinek, de megfelelt ujból a „Tanitvány Author“, aki már a müve cimében jelzi, hogy nagyon téved Czeglédi, ha azt gondolja, hogy a feleletet más valaki irta, mert biz az az ő munkája. Ő volt az, aki Czeglédi „rosz bordában foglalt irásit“ a szövőszékről levette s helyébe a magáét (a jobbat) tette, vagyis megcáfolta, s most Czeglédi csak szégyenében tulajdonitja a tanitvány irásit a mesternek (Jákob és Esau). Ez a cim értelme.

Tartalma. Készen várja Czeglédi támadását. Nevét azért nem irta ki, mert hiszen Czeglédi sem irta ki az övét. Elfogadja a kihivást, küldje be a thesiseket a P. Rectorhoz, állapitsa meg a vitatkozás helyét és idejét, P. Kiss is jelen lesz. Ha ir még valamit, ne irjon oly mocskosan, s ne vesse meg őt, habár csak tanitvány is!

A három levélre terjedő rövid válasz nagyon valószinü, hogy még 1664-ben és Kassán jelent meg. Betüi megegyeznek Csernátfalvi föntebb ismertetett müvének betüivel, a müvecske végén pedig ugyanazon rajzot látjuk, mely a Vén Bial végén is ott van. [1])

A „Feles Tizet“ szövege.

(3.) 1. TAvaszi, s' néha nyári derek-is meg-csipik nem csak a' vetemények közt nevelkedő virágokat; hanem a' nagy fákban béoltott rosz nedvességet-is ki-szijják: mert sokszor meg-aggott virágzások által vatzkor körtvélyt, vagy poshatt gyümölcsöt hoznának. Tavaszi dér csipet-meg Cegledi István, keves nedvesség; azt tartom, vagyon fejedben, melyből valami jo csirázhatnék. Bezzeg meglátom, mint vonogatod-meg *Tanitványi* irásomat. noha pengeted az ijjat, mellyel nem hogy Pázmán Várának nyolcz bástyáit lövödözted volna, de egy verebet soha sem löttél. Oktalan maculálásnak mondod irásomat; ajto megett ály csak, mig több audientiád lészen felely-meg elsőben ugy a' mint kértelek (in forma) s' azután mondgyad: a botnak a végén a feje.

---

[1]) Szokatlanabb kifejezéseit l. a „Magyar Nyelv“ 1912. 419. l.

FELES TIZET
FELELTLEN KI-
LENTZNEK
V. E. L. ö:
Az az:
Gallai Kiralyi Városban
Melyröl,

16. A „Feles tizet" cimlapja.

2. A' Societásnak irt leveledben n. 2. kivánod eő kegyelmektől, hogy nevemet irattatnák ki: okát adod kivánságodnak *mert* (azt mondod) *ugy osztán jobb volna dologgal s' nem árnyékkal vinod.*

Felelet. hát az te *Barátsági Dorgálás* nagy potrohos könyved, nem *Res dolog* volt, hanem (4.) csak árnyék; mivel hogy a' te neved abban nem vala ki irva világossan. Felellymeg csak azert irásomra helyessen (s' ne hijjában való fabulákkal, mert affélét à kufároknál is eleget találunk a' piacon) hidd el hogy nem árnyékkal hanem dologgal fogsz vini: a' nevemet penig ha ugyan kivánod a' Disputációnák helyén fogod világossan tudni.

3. A kárhozatbol ki akarsz vonni: mert (azt mondod hogy én kárhozatra itiltem magamat.) tedd fel az oculárt orrodra ha el-fér à karika mellé. Irásomban n. 8. nem itiltem magamat kárhozatra, hanem: *ha igazat nem irok* (azt mondom ottan) *ámbár meg érdemellyem à kárhozatot.* s mostis azon itiletben vagyok. Nem kivánom azért hogy ki vony igasságombul, hanem vond ki magadat à sákbol, ha lehett, hádd tölcsenek korpát alád; bezzeg már subitzád volna akkor, jobbágyodis à ki azt meg-ujjitaná. De hogy el ne hallgassam tölled fel-jedzet igiritemet, mostis azt mondom ha meg-mutatod azt, hogy Bellarminus Doctor oly értelemben volt: hogy az igaz csuda tétel nem jele az igaz Ecclesiának, Cálvinistává leszek, noha irtozom az Cálvinistaságtul: mert nékemis nehezebb volna az utolso veszedelem az elsőnél, melyben egyszer valék.

4. Több fel-jedzet apro numerussidat állicsad, fogadásodból penig ha ki nem gázolhatsz. ugordgy az Hernádban, mellyet igireted szerént (mert rajta leszek) bé kell tellyessitened. En reá sza-

baditlak ha peressem vagy, s- (5.) *reusnak* itiled magadat, szolly elegendot, de hellyessen. Sok czondrás dib-dáb szavaidra nem illik hogy szollyak, még jobb *Tojománya* fejednek nem leszen, hanem csak ülly veszteg à talyigán. szepelkedhetz ám, mig le szállasz rolla, s-meg-szakadtz, ha hirem nélkül le találsz szökni.

Volna-é kedved à le szálláshoz? szály le, de az Hernádnak leg-mélyebbjében; bátor olly jo uszo legyis az mint mondod, csak fejsze fok modgyára usztatlak, s-ha ugyan ki találnál-is uszni, ugyan csak *Aetiopem lavarem*. Keves tisztaság, töb mocsok volna rajtad.

5. Jere fogadásodra, mellyet *jo lelki ismérettel fogatz à Magyar Keresztènség előtt, mikor à Karika Inast meg suprálod, hogy kész leszesz à Karika Mesterrel üstökben esni, à Barátsági Dorgálást élő nyelvelis oltalmazni.* Keves széltül nem ijed meg *à Kàrika Mestere*, (sőt még az *Inassa*-is) azért kivánságod az mint szabta ugy legyen: idejét, helyétis determináld az Disputátionak, szokás szerint Théseseket-is (Barátsági Dorgálásodat) küld az Collegiumban Páter Rector Uramnak: nem állitok edgyetis Pater Uraimék között ki meg ne felelhessen; s-oppugnálhassais Barátsági Dorgálásodban lévő dolgokat, s magadat; mind azon által ezt én nem disponálom (mivel csak Tanitvány vagyok) ő kegyelmek lássák: abban assecurállak, mert tartozik igasságomban pártomot fogni ő kegyelme, hogy az én Professorom *Páter Kis Uram*, jelen leszen, kit a' karika Authorának mon- (6.) dasz lenni, noha nèm ő kegyelme, ha invitálod szokás szerént; és ha én eleget nem tészek, ő kegyelme meg-felel. Osztán miért vetz meg engem annyira! mondván, hogy te nékem (edgy Inasnak) meg nem felelsz, hol vagyon az igaz Keresztyéni szeretet? jo Lelki-Tanito vagyé te? hiszem ha csak nyomorult el-vetet Inas vagyokis, ugyan megholt Christus az én Lelkemértis; ha azért (itileted szerént rosz vallásban, s bálványozásban vagyok) miért nem méltoztatol ki-vezetni? Bezzeg gyarlo Tanitványa vagy Christusnak! Tudodé mit mond Sz. Matth. 18-ban, à kinek száz juha vagyon, és edgyike el-tévelyedet nem de nem az hegyeken hádgyaé kilenczven kilenczit és elmegyen keresni az el-tévelyedet huhocskát. Én az előtt Cálvinista voltam, s-te itileted szerént el-tévelyedtem, méltoztassál tehát nékemis megfelelni.

6. Am szégyenlyed, én nem gondolok véle; az igasságot meg-mondottam, s-az mint mondod leveledben n. 3. cselekszed ha jora tanitalak: nem szégyen Cegledi Uram néha az *Inastolis* ta-

nulni. azt szokták mondani, *jó Pap holtig tanul.* de mivel te nem vagy Pap, talám meg-veted tanitásomat; fogadom à szégyen mondattya veled: *à szo Jákob szava, de à kezek Esaué* nem akarom azt mondani, az mit te mondottál à *Karika Authorának Japhetkében: hiszem rajta érik a fillentésen;* lássad ha rád veszed, talám rád illik szubicza gyanánt, s ha kell ujjicsad. Hamar meg ijedtél Tanit- (7.) ványától, hát magával hogy esel üstökben; mert jobban megtép, az mit nyersz tied leszen.

7. Levelednek utollya felé kivánsz Páter Uraiméktól edgy dolgot *csekély kérésecskéddel;* hogy *méltoságok ha lehet hová hamaréb confirmállya az S. D. C. Authornak felette igen Tudos irását, még penig egész Academiáúl, melyben unio doctrinae et membrouum vagyon (másképpen bé nem tellyesithetné à R. Catholica Ecclesia notáját.* Ezerszer nem edgyszer confirmálták már az én irásomat, mert semmit sem irtam az egész Romai Catholica Ecclesia javallása ellen. Ez aránt az'rt hijában valo kivánsagod; mert ő kegyelmek nem szoktak hijába valora költeni à pénzt, mint te fabulás könyvekre: s-kérem ismét szeretettel az te Ecclesiádnak lelki Dájkáit ne vesztegessék görbe száju Tyukodi fabulás beszédinek ki nyomtatására az pénzt, hanem fundamentalis sz. irásbul fel vett feleletekre tarcsák.

Suprálsz hogy éczaka baglyoskodtam setétben hintegetvén Irásomat: Nem tudod azt, s-mégis Tudos Praedicansnak tartod magadat.) Világosság setétségben fénlik Joan. I. Ha rejteki lampongást kerestem volna, soha ki nem nyomtattattam volna irásomat: Nem jo minden titkot tudnod: Mert igy igen okos volnál, mostis árt néked hogy oly okos vagy.

A'ki kelendő könyvet el-várom; de kérlek, ha nem akarod, hogy keménnyeb szokkal énis ne éllyek az következendő feleletemben; ne (8.) adgy okot arra, mostis ez kis levelkében (noha nem nékem irtad) moczkossan bántál velem.

Tu interim Domine Vicine fave.

APPENDIX.

Okos embernek tartod magadat, s-mégis ollyan fity-frity levelecskét küldvén à Cassai Societásnak, arra válászt kérsz. Vagyon már válaszod, fesely ki csak abbul, töbis érkezik, ha engem ki disputálsz, vannak még egy nehányan az én Professorom Tanitványi, azok is készitik már a' pennát, bár tyukkal s-kalácscsal forgolodgyál környülöttök, semmiképpen meg nem engesztelheted őket.

VÉGE.

Megtörtént-e ezen nyilvános vitatkozás, nem tudjuk, feljegyzés legalább nem maradt róla. Hasonlóképpen nem ismerjük Czeglédi válaszát, melyben a tanitvány author „kákombák irását megvonogatá“, ellenben megjelent Sámbár Mátyásnak „Orvosló Ispotálya“, mely alapos felelet a Barátsági Dorgálásra. Czeglédi ugyanis folytonosan azt hangoztatta, hogy az ő munkája bevehetetlen vár, melyet az olyan hetedfél levélkére terjedő „szemét“ (mint a Vén Bial stb.) nem érinthetnek. Ezért felelt meg neki Sámbár részletesen ezen nagyobb (112 oldalas) müvével, mely a föntebb elsorolt müvek után, valószinüleg 1664. év végén, vagy az 1665. év elején jelent meg. Ezzel aztán ezen vitatkozás egy időre el is csendesült.

Befejezésül foglaljuk össze röviden azon tanulságokat, melyeket a föntebbiekből magunknak levonhatunk. Láttuk, hogy a föntebb ismertett müvek összefüggő sorozatot alkotnak, melyet *Kassai hitvitának* nevezhetünk. Meginditotta Czeglédi 1663-ban kiadott „Barátsági Dorgálásával“, folytatta Sámbár (Vén Bial), melyre Czeglédi a „Japhetkével“ felelt, ezt cáfolja Csernátfalvi, majd ismét Czeglédi következik nyilt levelével (Jákob szava), erre ujból a „tanitvány author“ következik. Az egész ciklust Sámbár fejezi be „Orvosló Ispotályával“. Mindezen müvek körülbelül másfél év lefolyása alatt jelentek meg gyors egymásutánban.

Czeglédit ugy ismertük meg, mint sokat olvasott, tanult és ügyes vitatkozót, aki még Pázmány „nyolc okait“ is meg merte támadni. Igaz, hogy okoskodásai nem mindig állják meg a kritikát, amint azt Sámbár és különösen a „tanitvány“ kimutatják, de igy is tiszteletreméltó szilárd meggyőződése és az a nagy buzgalom, mellyel igazát védeni iparkodik. A tanitvány megrója ugyan „hijjában valo fabulás“ irásáért, de nekünk ma ezek a fabulák nagyon becsesek. Sámbár itt sem tagadja meg magát, könnyen és gyorsan ir, de kifejezéseiben éppen nem válogatós. A tanitvány már sokkal higgadtabb, erősen logikus fő, sillogizmusaival szemben Czeglédi is tehetetlen.

És ha van is ezen irásokban ráfogás, szörszálhasogatás, ha itt-ott találunk is durvább kifejezést, vagy személyeskedést: az inkább csak elvétve fordul elő, s nem is állitható általánosságban. Például a tanitványnak két kis vitairata e tekintetben is teljesen kifogástalan. Ebből is megitélhető tehát, milyen igazságtalanok azok a kritikák, melyeket még u. n. tudományos müvekben is ol-

vashatunk a katholikus hitvitázó irodalomról s különösen Sámbárról.[1] Ami csak rossz van, azt mind reáfogják, mert nem ismerik, mert müveit nem is olvasták! Nem akarjuk letagadni, vagy szépiteni a hibákat, de igenis azt határozottan állitjuk, hogy: 1. Sámbárral szemben tulságosan elfogultak a birálók, mert az irókat mindig azon kor szemüvegén át kell megitélni, melyben az illetők éltek, a XVI. és XVII. században pedig nem igen voltak válogatósak iróink a kifejezéseikben (pl. Matkó, Pósaházi); 2. e hibák közösek, vagyis „peccatur intra et extra muros"; és végül 3. ne felejtsük el, hogy e hitviták összes durvaságai, melyen némely szemforgató kritikus annyira felháborodik, elenyésző kicsiségek a modern irodalom és szinpad „finomságai" mellett.

Ujból ismétlem tehát, nem ismerjük a hitvitázó irodalmát, s azért itéljük meg azt helytelenül. S midőn most a kassai hitvitának eddig jóformán csak cimében ismeretes iratait bemutattam, reménylem, hogy ezzel is elősegitettem e korszak embereinek és irodalmának tárgyilagos megismerését.

Ismeretes dolog, hogy Czeglédinek utolsó munkáját a „Sion várát" Köleséri Sámuel, debreceni ref. pap adta ki Kolozsvárt 1675-ben Apafi fejedelem támogatása mellett. Itt a bevezetésben Czeglédi hányatott életét is bemutatja s müveit is elszámlálja Kölcséri, melyből az idetartozó részt szórul-szóra közöljük: „Következék a Baratsagi Dorgalas 1663-ben (mellyről sokszor mondotta, hogy majd edgyik munkája miatt sem izzadott annyit). Ezt imitt amatt kapdosák, de justa refutatioját e mai napig senki sem látta. Ezek után kelle kibocsátani szép Eőssége becstelenittetése miatt a Japhetket és a Redivivus Japhetket 1669-ben." E tudósitásból megérthetjük azt is, hogy miért volt oly nagyra Czeglédi az ő Barátsági Dorgálásával, hogy miért nem tekintette Sámbár pár lapos feleletét „justa refutationak!" Azt is látjuk Köleséri irásából, hogy ő a „Jakob szavát" nem ismerte, mert nem emliti Czeglédi müvei között. Ami pedig Czeglédinek „szép Eősségét" illeti, arra nézve nagyon hiányosak adataink. Nagy Iván emlit ugyan egy sárospataki előnevü nemes Czeglédi családot, de hogy vajjon a mi Czeglédink is ebből a családból származott, azt nem tudjuk[2]). Viszont az bizonyos, hogy az emlitett Köleséri Sámuel a Czeglédi család-

---

[1]) E tekintetben valamennyit felülmulja az a jellemzés, amit Acsádi ad (Magyar nemzet története VII. K. 133. l.) Sámbárról és a katholikus hitvitázó irodalomról.

[2]) Magyarország családai. III. K. 194. l.

dal rokonsági viszonyban volt, mert a Lipóttól nyert cimeres levélben egy Czeglédi Pál is emlittetik, ki mint Kölesérinek féltestvére vele együtt 1665-ben szintén nemességet és cimert nyert [1]). Valószinü tehát, hogy Kölesérit Czeglédihez a kollegialitáson kivül szorosabb kapcsok is fűzték, s innen magyarázhatjuk meg azt a nagy érdeklődést és rokonszenvet, amit Köleséri Czeglédi müvének kiadása és életének megirásával tanusitott.

---

[1]) A Köleséri család három cimeres levelét közöltem a Turul 27. k. 110. s köv. l.

Oklevéltöredékek

az erdélyi püspökségben lévő régi javadalmak, papok és templomok történetéhez.

Ezen sorok célja már a cimből is világos ugyan, de mégis nehány szót előre kell bocsátanom. Nem foglalkozom itt az erdélyi püspökség neve, cime és jogainak okleveleivel, miket nem régen, mikor az erdélyi püspökség cime több oldalról erős támadásoknak vala kitéve, egybegyüjtöttem, és rendbe állitva az illletékes helyen bemutattam. Csak annyit jegyzek ide, hogy ama források szerint, a legrégibb korban Ultrasilvanus vagy Ultrasilvanensis vala a püspökség cime a XIII. század elejéig; s aztán változik, ha ezt változásnak szabad mondani, igy: Transsilvanus, Transsilvaniensis, — amint azt az ünnepélyes királyi donationális levelek a záradékokban állandóan bizonyitják, hol a sedes plena és a sedes vacans is egybefüggő láncolatban meg van nevezve. Más okleveleknek is bőviben vagyunk, s a püspökök névsora éppen olyan, mint az az 1903-ik évi Schematismusban ki van nyomtatva. Azért az oklevéltöredékek ezen gyüjteménye a püspökségre vonatkozó eme részletek nélkül sem lehet hiányos; de nem is tart igényt arra, hogy teljes legyen. Ily forráskutatások ugyan is hosszu időt követelnek és mind e mai napig nem teljesek és jó időn át nem is lesznek. Pedig a történetirás nem kezdhető mindaddig, mig a források világosan kijelölve nincsenek.

Jelen töredékek csak gyenge próbát mutatnak be ezen a téren; aki többet tehet, tegye meg bátran, és legyen szerencsésebb mint én, aki sok akadállyal voltam kénytelen küzdeni; és ez enyhitse azok itéletét, akik többet, vagy éppen tökéletes forrásjelzést várnak.

Az én jelzéseim hosszu időn át gyüjtött, apró kivonatokból állanak, miket itten rendbe szedtem és négy csoportra osztottam:

I. Az első részben a mai XVI. főesperesség területén létezett egyházi javadalmak, plebániák, papok, templomok, kápolnákra vonatkozó feljegyzéseket közlöm a mai parochiák és filiálisok sor-

rendje szerint. Ha valaki a pápai tized fizetés adatait világosabban óhajtáná látni, tekintse meg az én *„Erdélyi Egyházmegye Képe“* cimü munkámat, vagy a *„Magyar Sion“* 1894. évi folyamát.

II. A második részben bemutatom a gyfehérvári káptalan kolumnaris tagjait 1556-ig, midőn a püspökség azon idők viharaiban megszünt.

III. A harmadik részben felszámitom az erdélyi káptalanban létezett XIII. főesperesség neveit, főespereseit és az alattuk állott nagyobb községek neveit a XIV. századi tizedjegyzék világánál látható alakban.

IV. A negyedik részben egybefoglalom az erdélyi káptalan többi mester-kanonokjait, az erdélyi presbiterek és klerikusok neveit a forrásokat egyenkint kijelölve.

Több helyen találni fog az olvasó ilyen jelzéseket A—4, B—20, C—40 stb. E jelzés A—tól M—ig halad, és idézi Fancsali Dániel kanonok terniókba fogott és irott okleveleinek lapszámát, mik most egy kódexben vannak a káptalani levéltár 40-ik ládájában. Én magam köttettem be és lapszámoztam. Egyéb gyakrabban előforduló röviditések ezek: AD = archidiakonus, CD = Fejér György Codex Diplomaticusa; EKL = erdélyi káptalani levéltár; KML = kolosmonostori levéltár; ODL = országos diplomatikai levéltár; Plb. = plébános; Zim. = Zimmerman: Urkundenbuch III K. Nagyszeben 1892—1901. A legbővebb forrást, az 1332—1336. évi pápai tizedjegyzéket számos községnél szükségtelennek véltem idézni, minthogy köztudomású dolog, hogy ezen jegyzék a Vatikáni Okmánytárnak első kötetében (90—144. l.) közzé van téve.

Megjegyzem, hogy a második és harmadik részben több név áll források jelölése nélkül. Ez nem jelenti azt, mintha azok forrásai ismeretlenek lennének; mert azokat Fancsali Dániel kanonok ezelőtt egy századdal bőven jelölte a gyfehérvári káptalan régi levéltárából; és a jelölések mind megvannak ma is az ő kéziratai között a levéltárban. Maga a névsorozat szárazon, források jelölése nélkül megjelent nyomtatva is az 1848. évi Schematismus előértekezésében. Én ezen általa felmutatott nevek mellé csillagot tettem. Elég kár, hogy Fancsali jeles forrásgyüjteménye száz év mulva sem foroghat az érdekelt erdélyi papság kezén.

Az általam választott rendezési elv következtében a régi krasznai, szatmári, ugocsamegyei plébániákra találó jegyzetek ezen Recensióból kimaradtak.

ELSŐ RÉSZ.

A régi erdélyi plébániákról.

I. A gyulafehérvári főesperesség.

1. *Gyulafehérvár,* az erd. püspökség székhelye. A pápai tizedjegyzék Alba név alatt jelzi, s a többi Albától (Alba Ecclesia Segesvár és Szerdahely mellett stb. Alba Ecclesia de Királya Besztercze mellett) megkülönbözteti. Legszebb müemléke a székesegyház az Árpádházi királyok korából, román és átmeneti stilusban épitve, minek VI-ik Kelemen pápa 1345. jan. 29-én búcsút engedett. (Regesta Romana.) Sokan leirták már a müemléket, ezek között legkielégitőbb a dr. Müller Frigyes superintendensé (a bécsi „Jahrbuch der Central-Commission . . . der Baudenkmale"-ban Wien 1858, „Die Kirchliche Baukunst des Romanischen Styles in Siebenbürgen", képekkel, megjelent külön lenyomatban is). Ezen kivül volt még a várban egy Szent-Istvánról nevezett gót stilben épült templom a XIV. század elejéről, mit Báthori-, vagy Jezsuitatemplomnak is neveztek, de nem régen lerombolták, s köveiből helyére az uj kathol. főgimnázium épült. A város régen nem annyira a völgyben, mint inkább a vár melletti szőlőhegyek alatt feküdt, és itt is volt egy régi templom Szent-Miklós tiszteletére szentelve az éppen nyugatra néző Mihály-kapuval szemben álló téren. Ez a templom is kétszázaddal ezelőtt a vár ujraépitése alkalmával, a többi házakkal együtt le lett rombolva. Megvan e Miklós-templom kiváltság levele 1503-ból a káptalani levéltárban. Még csak két oklevelet emlitek, az egyik 1531-ből, a Székesegyház felszereléséről szóló leltár, melyet Maxai Gergely subcustos 1531-ben készi tett (ismertetve Batthyáneum I. K.). A másik János Zsigmond fejedelem Gyaluban 1565. márc. 1-én kelt levele ugyancsak a székesegyház kincseiről (ism. Batthyáneum II. k.) A főtemplom a püspökség saecularisatiója után a kálvinisták kezébe került, kik 1565-ben, mint a szemtanu Giovanandrea Gromo, fejedelmi testőrkapitány emlékiratában elbeszéli, a székesegyház összes oltárait lerombolták, a templom mindkét orgonáját elégették, minden a régi vallásra emlékeztető jelvényt összetörtek, még a siremlékeket is (kivéve a Hunyadiak és Zápolyáét, miket azután a törökök kiraboltak, s a tudatlanság telefirkált). Az kétségtelen, hogy plébánia is volt itt, 1332—1334-ben János plb. először 40 dénárt, majd 60 dénárt és 16 grossust fizetett pápai tized fejében. Sajátságos, hogy

több plebánost nem találtam feljegyezve, de volt minden oltárnak ugynevezett oltár-papja, kikről más helyen bőven megemlékezem. Voltak itt már régen szerzetesek is: *dominikánusok* 1289-től, *ágostonrendü* szerzetesek 1293-tól kezdve, kiket gyakran emlegetnek a régi oklevelek. 1501-ben Miklós tordai polgár a Rákospatakon járó malmát eladta és átadta a gyfvári Szent-Istvánról elnevezett ágostonrendü klastromnak. Ennek piorja már 1309-ben itt lakott. (Monum. Vaticana II. 163.) A Századok 1898. 512. l. emliti a *franciscanusokat* is, de talán a Segesvár melletti Fejéregyházon való klastrom értendő itten. Női szerzetek első nyomát 1294-ből találom. „Ecclesiae Sancti Spiritus de Alba donat possessionem Petelaka in Comit. Kolos Ivanka filius Joannis" és pedig Erzsébet nevü apáca testvére emlékezetére. (EKL.) 1373-ban ezen apácák eladják Petelakát, mert a klastromot ujra kellett épiteni (EKL). 1549-ben István plébános telket cserél Szengyeli Antallal, mit megerősitett a káptalan. (EKL. 527. sz.) 1306. János, domokosrendü gyfvári házfőnök (Ekl. 57.). 1308. István, ágostonrendü házfőnök (Ekl. 60. sz.). 1309. A gyfvári ágostonrendü főnök itten lakik. (Mon. Vat. II. 163.) 1536. A gyfvári ágostonrendü prior és remetéi Tordán birtokot kapnak (EKL. 493. sz.).

2. *Csüged*-nek, Gyfehérvár mellett a Maros bal partján, 1335-ben parochiája van és papja: Abraam, aki a pápai dézsmaszedőknek 22 dénárt fizetett. Csüged régi alkatrésze az erd. püspöki javadalomnak; igy emliti a Várdai Ferenc erd. püspöknek sajátkezüleg irt Regestuma is (EKL.).

3. *Kisfalud*, régen Regulusfalva. Regulus neve alatt az oklevelek a magyar trónörököst értik. Tán a trónörökös birtoka volt, s aztán lett a XIII. században káptalani birtok. — 1290 körül (Teleki Codex I. 20—22. szerint), midőn Borbánd határa ki lett járva, emlitik, hogy az Ompoly folyó egy ága be van vezetve Albába „extractus fuit de veteri fluvio Ompoy". Sőt meg van emlitve az is, hogy Borbánd és Alba között (Kisfalud közelében,) egy *Teremi* nevü ecclesia volt, in honorem sanctae crucis, közel a püspöknek ompolyi malmához. De hogy Kisfaludnak plébániája volt-e? nem találtam nyomát.

4. *Alvincz*, a tizedjegyzékben Vinch inferior, régi mezőváros, melyben már 1238-ban plebánia van (EKL. lista 1. n. 14.). 1248-ban Lőrinc vajda a városnak szabadalmakat enged. 1264-ben Joanka, szatmári főesperes egyszersmind vinczi plebános, királyi követ, jövedelme hét márka ezüstben (Zim I. 103.). István király 1265-ben

megerősiti Lőrinc vajda privilígialis levelét és a vinczieknek adja Gubal földét, minek neve Telek-Vincz, továbbá Pad saxonica, Pad hungarica nevü földet „usque ad terram Capituli Albensis de parte Poklospataka, praeter terram Abbatiae de Bezeréd." (Zim. I. 110.) 1309-ben plebánosa Gotschalk. (Monum. Vat. II. 264.) 1310-ben Károly király megerősiti Vincz és Borberek privilegiumait 1248. és 1264. évekből (Zim. I. 320.). 1330-ban György a vinczi plebános (EKL. c. 6. 28.). A pápai tizedszedés ideje 3-ik évében Miklós vinczi plebános három ferto ezüstöt, egy és fél fertot dénárokban, a 4-ik évben pedig félmárka ezüstöt fizetett. Antal kolosmonostori apát levele szerint nemcsak Vincznek, de Borbereknek is külön plebánosa van. Ennek jövedelmét 1330-ban harminc márkára becsülte Rufinus. (Mon. Vat. I. 35.) 1361-ben emlitve van fr. Alard „prior ecclesiae b. Virginis" és János „rector ecclesiae in Vinch inferiori, et Nicolaus plebanus in Borberek." Henning özvegye pedig tiz ezüst márkát hagy végrendeletben a vinczi szerzetnek (EKL. c. 2. 32.). 1466-ban Zsigmond vinczi plebános tanusitja, hogy Bogáti László eladta Vizaknán levő birtokát Ozdi Miklós leányának, Potenciának (MODL. 30.880.). 1492-ben Jost Mihály „Scholaris, capellanus Sancti Joannis in Alvincz, supplicat promoveri ad ordines majores". (Supplicat. codex n. 1183. p. 87). 1492-ben Vincze Albert Borbereken a Szent Leonhard templom plebánosa könyörög a papi rendekbe való felszentelésért. (Suppl. Codex 1183. p. 135.) 1526-ban Vincz és Borberek donatiójának ellentmond Szászsebes város. (EKL.) 1591-ben Vincz és Lámkerék határjárása. (EKL.) 1595-ben Ifju Anna elébb Török Bálintné, most Zaladi Miklosné, követeli magának adatni Vincz uradalmát Tartariával együtt (EKL.). 1598-ben Ifju János nótába esvén, a vinczi uradalom Josika Istvánnak jut (EKL.).

5. *Alkenyér*. 1330-ban plébánosa János „in Kunyrthu" (Zim. I. 474.), aki a pápai tizedszedőknek 1. évben három és fél lotto és egy ferto ezüstöt, a 2. évben egy fertot, a 3. évben egy fertot, három pensa denárt és 12 denárt; a 4. évben egy fertot, az 5.-ben is egy fertot fizetett ezüstben. Ugyanezen János plebánost emliti az EKL. c. 6. 28.

6. *Akmár?* 1401. apr. 15-én Kerek László „rector parochialis ecclesiae *de Abnar* Transsilvaninsis dioecesis", ki van nevezve szebeni prépostnak „in praepositura rurali"; ezt a nemesek választják, mert a választás joga őket illeti. (Mon. Vat. IV. 323.). Kérdés: Akmár-e ezen plebánia, mert lehet Alamor is (más néven

Mildenberg), világos, hogy a község neve a római codexben torzitva van.

7. *Also-Csora?* Szász-Csor? A Mon. Vat. I. kötetében de Subcastro, vagy de Subcastro Petri. Plébánosai voltak 1317—1320-ban Jakab, János, Miklós, kiknek beneficiumát Rufinus pápai követ emliti (Mon. Vat.). L. alább Sebeshelynél.

8. *Borbánd.* A pápai tizedjegyzékben villa Barbancina. Már 1290 körül határjárásra volt szüksége (Teleki Codex I. 2. Fejér CD: VII. 2. 200.). További határjárások 1439. máj. 19, 1444. szept. 13, és 1525. fbr. 7. (MODL. 30.435, 30.562. és 30.809. sz.) — Régi állandó káptalani birtok. Dézsmát is fizet ugyanannak, és a borbándi plebánia jövedelmét évi 12 márka ezüstre becsülte Rufinus pápai követ 1320-ban. (Mon. Vat. I. 35.) 1451-ben értesiti Antal kolosmonostori apát a borbándi plébánost is, hogy Runoczi András gyfvári prépost feltételesen ki van közösitve valami adóságokért. (EKL. c. 5. 24.)

9. *Berve,* antiqua possessio Eppi Transsilvaniensis. (EKL. Várdai püspök regestumában.)

10. *Drombár,* antiqua possesio Eppalis. 1332—33-ban plébánosa Abraam 1. Kétszer fizetett 40—40 dénárt, a 2. évben 32 dénár pápai tizedet. A Várdai püspök Regestuma szerint is a püspöki uradalom kiegészitő része. 1588-ban Kovácsóczi Farkas és Grujó Kata egyezkednek Drombár birtoka felett. (ODL. C. c. 55.)

11. *Henningfalva,* 1333-ban plébánosa, Henrik, 12 dénárt, Péter pedig 1334-ben 21 dénárt fizetett tizedet.

12. *Maros-Szent-Imre.* 1332—34-ben plébánosa Tamás, 1. évben 40 dénárt, ismét 20 dénárt. és 6 banálist: a 3. évben 8 grossust fizet tizedet. 1407-ben Zsigmond király e birtokot Garázda Miklósnak és Szilágyi Lászlónak adja. (CD. X. 4. 610.) Hunyadi János gubernator itt uj templomot épitett, mely ma is, bár desolált állapotban, fennáll. 1488-ban Ágoston István, mint Szent-Imre plébánosa könyörög Incze pápa előtt, hogy a papi rendeket felvehesse. (Supplicat. Codex 1128. p. 178.). 1529-ben Ambrus plébános a tanitóval jelen volt Sülyei Simon végrendelete készitésénél. (Erd. Muz. L.)

13. *Sóspatak,* 1332—1334-ben plébánia, papja János kétszer fizetett 30—30 dénár pápai tizedet.

14. *Strázsa,* régi püspöki birtok; az okiratokban neve *Őregyház*; ebből látszik hogy templom is, pap is volt benne; bár neveiket nem tudom. 1274-ben emliti Zim. I. 123.

15. *Táté*, 1333-ban plébános van benne Miklós névvel, ki kétszer fizet pápai tizedbe 25 dénárt és 4 dénárt. 1503-ban Miklós erd. püspök János, tátéi papot, a gyfehérvári Szent-Miklós kápolna igazgatójává nevezi ki, s házépitésre exemptiókat ad. (EKL.) 1516-ban a Balád-család itteni jószágát átadták a káptalannak cserébe az ozdi birtokért. (ODL. Com. Alb. IV. f. 5. n. 76.)

16. *Drassó*, 1309-ben plb. in Drasso Joannes. (Zim. I. 240.); 1332—1335-ben papja Miklós, fizet pápai tizedet 1. 9 dénárt; 2. 12 dénárt; 3. 12 dénárt, 2 grossust; 4. 15 dénárt. Drassó birtokáért perel a káptalan. (EKL. C. 5. n. 43. c. 6. n. 26. és 32. c. 7. n. 30.). 1309-ben jan. 8. emlitve van János drassói plébános. (Batthyány Leges Eccl. III. 71. és Zim. I. 240.).

17. *Buzd*. 1332—1335-ben papja Henrik fizetett 1. 34, ismét 34 dénárt; 2. 40 dénárt; 3. 60 dénárt, és 22 dénárt; 4. 32 dénárt. Káptalani birtok; dézsmája egynegyed része a plébánosé, egynegyed része a főesperesé (Zim. I. 512.) 1334-ben. Állandóan perel a buzdi pap a káptalan ellen a dézsmáért. 1299—1365-ig több határjarási — Metalis — levél maradt fenn. (MODL. 30.399, 30.662, és 30.695. sz.). László vajda is perel Buzdért a káptalan ellen. (EKL. c. 3. n. 42.). 1405-ben Laczk Jakab erd. vajda a buzdi dézsmák felét az erd. káptalannak, egynegyed részét a főesperesnek itéli, s csak egynegyed marad a plébánosnak. (Zim. II. 337, 338, 360, 370.). Erre Antal pléb. Rómába viszi a dézsmapert, miért Zsigmond király maga elé idézteti. (EKL. c. 4. n. 31.) A Teleki Codex I. 19. metalis levele szerint Buzd körül vannak: villa Alardi, villa Pauli, mik ma e nevek alatt ismeretlenek. Még 1510-ben is György plb. Rómában perel a dézsmákért. (Tabular. Albense pag. 4.). Temploma a B. Szüz tiszteletére volt szentelve. Buzdról az uj káptalani levéltár is bővelkedik oklevelekkel 1300—1500 évekből.

18. *Gergelyfája*, a tizedjegyzékben villa Gregorii. Parochia és plébános van benne. — 1332—1335-ben János plb. az 1. évben fizetett egy lotto, és egy féllotto ezüstöt; 2. 33 dénárt, 3. 11 dinárt, ismét 44 dénárt; 4. 20, és 45 dénárt „pro tribus salutionibus". 1304-ben Tyvan fia Miklós e birtokot „in loco Zékes dicto" már a tatárjárás óta birja, s a község Solyom Benedeknek, Benedek erd. püspök bizalmas emberének (Serviens) költségén és fáradságával felvirult, s most ezt 50 márka ezüst fejében neki adja. (Zim. I. 300.) De László vajda perel ellene (u. o. 307. és MODL. 29.108. sz.). 1313-ban László vajda két fia László „magnus et

parvus" elcserélik Gergelyfáját és Veresegyházat Kelneki Dániel és Miklós Szépmező nevü küküllei birtokával. (Zim. I. 335, 338, 412.).

19. *Hosszutelke*, talán Villa Alardi régebben; mert az Alard család vala birtokos benne. (Zim. szerint.)

20. *Koncza*. Régen Szász-Székes, Kis Székes. A Teleki Codex 1290. után kelt egyik okmánya Várdai Péter fia, Tamás eladja Buzd felét 12 márka ezüstért Vinczi Herbordnak és a községet ugy határolja, hogy az Szerdahely, Spring és Székes között fekszik. Ebből következik, hogy Székes valóban Koncza. Károly király 1322. évi aug. 5. kelt levelében ez a Székes, már Szász-Székesnek van nevezve. (Anjouk. Okmt. II. 39.). A springi alesperesi kerület neve is ugyan itt „de Zékes"-nek van nevezve, nyilván azért, mert a springi kerület a két Székes patak között feküdt. 1298-ban Endre király az elszéledt jobbágyokat visszarendeli „ad villam Regalem Székes". 1330-ban e hely plébánosa vala Henchmann. (MODL. 31.059.). 1382-ben Szebeni Konrád özvegye konczai javait Gublinus erd. püspökre hagyta. (EKL.).

21. *Kutfalva*, a tizedjegyzékben „de Kutis". 1332—1334-ben plébános vala itt Tylmann, fizetvén 1. évben 11, ismét 22 dénárt; 2. egy lotto ezüstöt, 3. évben 40 dénárt. Kutfalvát, mely Reho és Zékes között fekszik, 1291-ben Várdai Péter fia, Tamás eladta 20 márka ezüstön Chel fia Dánielnek. (Fejér CD. VI. 1. 168; VII. 4. 218.). Kutfalva ma is Spring és Reichenau (Reho) között fekszik a Székes patak völgyében, mit a szászok szája Székácsnak nevez Koncza közelében.

22. *Oláh-Dálya*, régen is az erd. püspöki uradalom birtoka; de egyházi intézményeiről hallgatnak az okiratok.

23. *Oláh Girbó*, a tizedjegyzékben de Piro; ebből lett torzitva Girbó. 1313-ban plébánosa Gundelin. (EKL.). A község neve Kohna, Chata, Birnbaum, de Piró, stb. neveken van emlegetve. (CD. XI. 463, 472, stb. helyeken.). 1332—1334-ben két plébánost emlit a pápai tizedjegyzék: János fizetett 32 dénárt, ismét 3 dénárt; aztán Konrád pap pro duabus solutionibus 50 dénárt. 1387-ben Girbó birtok Kelneki Annáé és Magdolnáé. (ODCtr. 29.198.).

24. *Pókafalva*. A tizedjegyzékben De duabus Ecclesiis, de duabus turribus. Régen Kétegyház és Két Torony lehetett a neve. Nincs kétség benne, hogy a Póka család birtoka volt és innen ered régi neve. 1309-ben Gentilis biboros Jakab, pókafalvi plébánost maga elé idézi. (Mon. Vat. II. 180., Zim. I. 240.). Egy 1313-ban május 29-én kelt oklevél szerint Veresegyház, és Gergelyfája

metalis levelében Pókafalva igy van emlitve: „terra filiorum Ponka, Cheuturn vocata". Világos, hogy itt ama név „Két-torony" helyett áll; feltéve, hogy az oklevél hiteles. (Anjouk. Okmtr. I. 302.) Van benne parochia és pálosrendü klastrom. Plebánosa volt 1333-ban Petramnus, ki 5 kuntin (quintin) ezüstöt fizetett tizedbe, a 3. évben János pap fizetett 20 dénárt. 1361. márc. 28-án Péter vajda átadni rendeli Pókafalva negyedrészét Pókafalvi Márton felesége, Margit részére. (ODLtr. 30.677.) 1372-ben pedig Pókafalvi György két fia, Tamás és János igtatást nyert Pókafalva harmadrészébe. (ODL. 29. 178.) 1448-ban a Pálosok klastroma el van pusztulva, és Vizaknai Miklós vajda kéri V. Miklós pápát: adja át a klastromot a minoritáknak. (Suppl. n. 658.) 1471. márc. 21. Mátyás kir. parancsa, hogy a gyfvári káptalan iktassa be Ujfalusi Geréb Pált és Gáltői Tamást a Pókafalvi javakba, de ellentmond Pókafalvi György, Péter és János 1471. máj. 20-án. (E. Múz. L.) 1496. jan. 24. A gyfvári káptalan tanusitja, hogy Pókafalvi Kereki Boldisár, maga és testvérei nevében tiltakozott a pókafalvi pálos remeték eljárása ellen, kik a klastrom szölőit, javait, edényeit, papi öltönyeit, harangjait stb. eladván, a klastromot oda hagyták, és sem az erd. püspök Geréb László, sem a pálos rend szentlőrinci közgyülése, sem az erd. vajda sürgetésére a klastromba visszatérni nem akarnak, s a rend tagjaiból másokat sem küldenek; ennek folytán a Pókafalvi testvérek, mint patronusok a klastromot elpusztulni nem engedhetvén, kegyuri joguknál fogva, ha a pápa beegyezése is hozzájárul, a klastromot a szentferenczrendi szerzeteseknek átadják. (Erd. Múz. L.)

25. *Spring*-ben 1309-ben Henrik a plébános, ki több paptársával együtt perelvén az erd. püspök ellen, Bertalan kelneki plébánost ügyvédül vallják. (Zim. 240, 243.) 1332-ben Benevis capellanus fizet tizedbe 34 dénárt, aztán János plébános fizet három florenust; 3. 88 dénárt, a 4. évben 64 dénárt. 1449-ben Nádasdi Mihály végrendeletében Spring, Drassó, Kis Sebes birtokot tartozékaival együtt az erdélyi káptalannak hagyta; de midőn a hivatalos beigtatás megtörténendő volt, vingárdi Geréb János hatalmaskodva, fegyveresen Springet megrohanta, a beigtatókat s a káptalani személyeket megverte és kikergette. Ebből hosszú per lett, miről tanuskodik az EKL. és a Tabularium Albense a Batthyány-könyvtárban a 61. és 86. lapon. Maga Hunyadi János is rokonság utján érdekelve volt a perben.

26. *Tohát*. Ennek plébánosa Tyba csak egyszer 1335-ben fizetett 20 dénár tizedet.

27. *Vingárd.* Régi neve Guga volt, másképpen Thibay. (CD. XI. 472. 489.) 1309-ben plebánosa Bertalan (Zim. 240.) De a pápai tized fizetés 1-ső évében bár be van fizetve 4 grossus és 60 régi banális, a pap nincs megnevezve. Aztán János plébános fizet félmárka és egy lotto ezüstöt, 2. öt lot ezüstöt, 3. öt lotto, ismét hét lotto ezüstöt, végre 4. öt lotto ezüstöt. — 1329. jul. 27-én kelt okirat szerint Vingárd Bakai Ilyés és András birtoka volt; de atyjuk, három fiával Uz, Zereth és Both nevüekkel együtt eladta ötven márka ezüstért Kelneki Dánielnek és átadja a káptalani emberek előtt Vingárdot. (Zim. I. 467. és EKL.) Demeter vingárdi plébános panasza: hogy a zilahi plébánia övé, miután arról András argesi püspök lemondott, azért azt ezen argesi püspök vissza nem foglalhatja, Perényi Imre nádor pedig azt másnak ne is adományozza. Ez időben a palatinus kiskorú fia lévén erd. püspök, ugylátszik: annak nevében gyakorolta a javadalmak osztását. (EKL. Cent. CC. n. 91. Bpest.) — 1548-ban Zerechen Zsófia, Verbőczi Imre özvegye itten lakik és végrendeletben Tóth Andrásnak hagyja Majorház nevü kuriáját, „in territorio Lengielkirch (Ringelkirch) existentem". (EKL.)

28. *Villa Pauli*: ma ilyen nevü hely ismeretlen; de létezett régen a XIV. század elején, és pedig fenn, Buzdnál közlött oklevél szerint éppen ennek szomszédságában. Papja Henrik, aki 1332—1334-ben fizet 9 majd 4 dénár tizedet, ami szerény javadalmat mutat.

29. *Magyar-Igen.* A Németek Krapundorfnak (Krapfendorf) nevezték, kiknek mint telepitvényeseknek 1206-ban szabadalmat ad a király. (CD. VII. 4. 71.) 1225-ben vámfizetési felmentést nyernek (u. o. 64. 85. l.) Igen és Krakó régi hospesei első szász telepeseknek (*primi hospites saxones*) vannak nevezve 1225-ben (u. o. 74 l.). Béla király birói kiváltságot ad 1238-ban nekik (u. o. 75 l.), 1266-ban István király nekik adja Gyumurd földét, mely gyfvári területen feküdt, de üres volt. (Teleki Codex I. 6. 7.) Ugyanezen Codex 303. lapon emliti Nicolaus plébánost „de Igen", ki egyszersmind dékán is 1305-ben, de már a tizedfizetés idejében, 1334—35-ben János plébános és pedig „pro prima domo" fizet egyszer egy márkát, aztán három márkát ezüstben. (Zim. 467.) A prima domus emlitése valószinüvé teszi, hogy más javadalma is volt; és csakugyan a tized jegyzékben (135. l.) van egy János nevü kanonok, aki tizedet fizetett. 1357-ben László, 1378-ban Ladislaus plébánost emlitik (Zim. 494. és 511. l.) — 1409-ben pedig Miklóst, ki dékán is. (Zim. III. 339. 366. 369.) 1510-ből Ancha plébánost

emliti az EK. uj levéltára, aztán 1520-ból Istvánt, 1543-ból Pétert. 1470-ben pedig Simon jogtudort, ki mint plébános az erd. püspöknek helyettese. Általában Igen és Krakó birtokviszonyairól sok oklevél van az erd. káptalan régi (Bpsten) és uj levéltárában Gyfehérvárt.

30. *Boros-Bocsárdon* 1332—1334-ben Henchmann kétszer egymás után 80—80 dénárt, harmadszor három pensa dénárt fizetett tizedet; Imre plebános pedig 1334-ben 30 dénárt. 1339-ben májusban Péter vajda hatalmaskodik Bocsárdon (MODL. 30. 378.)

31. *Krakó.* Régi telep. Már 1206-ban András király kiváltságokat ad a „primis hospitibus regni de tribus villis ultrasilvanis Karako, Crapundorf et Rams, "felmenti a tizedfizetés, kémszolgálás, hadviselés stb. terhétől. 1225-ben vámmentességet nyer az eladott, vagy vásárolt borok után. 1238-ban Béla biróválasztási jogot ad Krakó és Igen lakóinak. (Teleki Codex I. 1. 2. 3.) 1289-ben László király Gyomord földét a krakoiak birtokában meghagyja; és ezen évi okt. 29-én átadja Gyomord földét „terram Gomord vocatam juxta fluvium Morus existentem" Gyogyi András gróf fiainak (Zim. 228. és 231.) megsemmisitvén az előbbi levelét. (ODL. 29.198.) 1322. Jávai István gróf fia Benedek klerikus átveszi a krakói rétet april 20-án. (ODL.) 1332—36-ban krakói pap Pál fizet 1. 12 pensa dénár tizedet, ismét három márkát. 2. 8 pensa dénárt; 3. hat pensa dénárt és 10 dénárt; ismét 6 pensa dénárt; 4. három pensa dénárt. 1309-ben junius 8-án Móric krakói pleb. vallja Gentilis biboros előtt László vajda eljárását fia Benedek erd. püspökké választása módját. Leirja a vajda dévai palotáját. (Mon. Vat. II. 205—216.) 1334-ben plb. Pál, 1345-ben Georgius. (Zim. 465, 351.) 1356-ban György plebános kanonok Gyulafehérvárt (Teleki Codex 1 n.). 1382-ben plébános Petrus (Zim. 485. 551. 553.) 1401. april 24-én László plebános Bonczhidán van. (Mon. Vat. IV. 326.) — Cseh János plébános után 1401. jul. 1-én Enyedi Jánosnak adja a pápa a krakói plebániát. (Mon. Vat. IV. 349.) Ezt a plebánost a nép választja, a püspök és az erd. káptalan megerősiti. De pápai helybenhagyást kér IX. Bonifáctól. 1420. plb. Tamás. (EKL. 525.) 1469-ben Péter plb. zálogban birja Mihálczfalva egy részét. (ODL. 29. 299.) Várdai püspök Regestuma szerint a XVI. század elején már püspöki birtok, fizetvén évente 32 fl. censust és Igennel együtt a Sárdon lakó püspöki castellanus alá tartozik. (EKL.)

32. *Sárdon* is plébánia volt a XIII. században. Péter erd. püspök 1295-ben privilégiumot ad a sárdiaknak mint földesúr. (Anjouk. Okmt. V. 126. l.) Más privilégialis levelekről is emlé-

kezik a gyfehérvári és kolosm. levéltár. Metális levelei is vannak. (MODL. 30. 082, 30. 391, 30. 375, 31. 081.) 1333-ban Imre sárdi plebános öt pensa denárt és 22 denárt, aztán négy pensa dénárt, ismét tiz pensa dénárt fizetett. 1401-ben Miklós sárdi plébános egyuttal dékanus is. (ODL. 8678.)

33. *Szent Mihály kövén*, Tótfalud határán, a XIV. század elején vár s ebben pálosrendü klastrom állott, a templom cime „B. M. Virginis sub castro Sancti Michaelis." E klastrom priorjának IX. Bonifác pápa megengedi, hogy bucsujáráskor négy gyóntató papot választhasson. (Mon. Vat. IV. 429.) A közel fekvő Kecskés hegy tetején pedig domokos-rendü klastrom állott.

34. *Marosportus*, Gyulafehérvár tartozéka. Régen nem volt plebánia, de volt a Maros tulsó (bal) partján alsó Marosváradján, hol 1332-ben Jakab plebános első évben 40 dénár tizedet fizetett. Váradja mellett volt Damasa földe, Nagy-Damasa és Kis-Damasa (Anjouk. Okm. I. 216. 411.) Itt is az erd. káptalan birtokán kőből épült templom van a Szentháromság tiszteletére. (Cista Cap. 2. n. 32, és 5. n. 16.) Váradja is felerészben a káptalané, más felét 1346-ban Járai Péter vajdának adja a király. (ODL. 30. 379. 30. 380.) 1396. plb. Nicolaus. (Zim. III. 168.) 1402-ben Péter vajda és fia Mihály, hunyadi főesperes lelki üdvéért mise alapitványt tesznek. (EML. Kemény II. 337.)

35. *Nagy-Enyed*. Kastélyos temploma már 1239-ben fennállott. (Archiv II. 21.) Ősi káptalani birtok, mely a káptalannak tizedet fizet. (CD. V. 1. 100.) 1320-ban a plébánia jövedelme 20 márka ezüstre van becsülve. (Mon. Vat. I. 35.) Nevezetes, hogy a ma is fennálló (de eredeti gót izléséből merőben kiforgatott) egykor diszes templomot éppen a pápai tizedszedés idejében épitették a német polgárok. Ezekből maradt emlékbe a Varczagás (Schwarze Gasse) utca, a Herzsa (Herschau) s egyéb hely-elnevezések. A pápai tizedszedés idejében Péter enyedi pap „Subcollector decimae papalis" volt; maga is fizetett 1. egy ferto ezüstöt, ismét hét fertot; a 3. évben már „sacerdos quondam de Endino" név alatt fizet 99 grossust és 6 dénárt. Ez év végén egy más Péter nevü pap fizet egy fertot és egy kuntint, a 4. évben pedig hét lotto ezüstöt. 1344-ben Imre nagyenyedi plébános igtatja Csongván András fia Mihályt a nyert birtokba. (MODL. 30. 642.) 1377-ben Lajos király kijáratja Enyed és Toroczkó határait. (CD. IX. 5. 151.) 1420-ban János enyedi plébános, egyuttal dekán. (Teleki Codex I. 445, 448, 453,

463.) 1412-ben plébános Jakab (Zim. III. 560, 563, 574, 591. lapon.) 1428. jul 3. János enyedi plébános, püsp. helyettes a gyfehérvári oltárpapokat megnevezi: Blasius b. Petri, Melchior S. Laurentii, rectores altarium in Eccl. Cathedrali. (Tabular. Alb. II. 452.) 1462-ben István diódi várnagy megrohanja és kirabolja a káptalan enyedi jobbágyait. Enyed birója 67 aranyban fizeti a káptalannak a szentgyörgynapi censust. (EKL.) 1503. Rákosi Melchior juris doctor, enyedi plb. egyuttal püspöki helyettes. (Tabular. Albense II. 288.) Benkő József előadása szerint, aki Hermányi József első kalvinista pap jegyzeteire hivatkozik, 1557-ben Mauri András után Toronyai volt a reform. pap Enyeden, ki 1585-ben superintendens lett. (Transsilvania Specialis M. S. a budapesti egyet. könyvtárban. 9. 142. szám.)

36. *Asszonnépe*. Imre király 1197. évi levele szerént az orodi káptalan tulajdona, mely a Küküllővárhoz tartozó Bodon birtokkal határos (ODL. 29. 281, 29.282). IV. Béla 1238-ban Azzonlakát (a Maros balpartján) a János lovagrendnek adja. Ezt azonosnak veszem Asszonnépivel; nem lehet Aszonfalva (Kis-Kapushoz közel), sem Aszonfalva Jára mellett, mert ezek nem feküsznek a Maros-völgyében. 1329-ben plebánosa Benedek, ki ki van küldve Ispánlakára két kuria statutiójának végrehajtása végett. (EKL.) Ugyanezen Benedek 1332—1334-ben pápai tizedet fizetett 1. 4. grossust és 30 dénárt; 2. 14 dénárt; 3. két grossust, 8 dénárt. A 4. évben Péter pap fizetett 20 dénárt. 1461-ben panaszol az orodi káptalan, hogy néhai Hunyadi J. gubernátor, Diod várához foglalta Asszonnépét és Fugadot igérvén, hogy majd más birtokot fog adni. De nem adott. Azért Szentiváni György és Gibárt Benedek vajdák e birtokokat a jobbágyokkal együtt visszaadják. (EKL.)

37. *Csombord*, a Maros bal partján. Plébánosa 1332—1333-ban János, ki 1. 36 és 40 dénárt, 2. 30 dénárt fizetett. Utána jő Mihály pap, ki 3. 26 dénárt, 2 grossust, 8 dénárt, 4. 24 dénárt fizetett tizedbe. 1343-ban Gombási Miklós és Domokos Csombord és Gombás felerészét Apahidával együtt, a gyfhvári Székesegyháznak hagyják megjegyezvén, hogy Csombordon Szent-Péter tiszteletére, Gombáson Szent-Jakab tiszteletére templomok vannak épitve, és ezek patronátusa is a székestemplomra száll át. (Cista Cap. 2. n. 29. 3. n. 2. Cent. P. n. 60.) 1376-ban Lőrincz csombordi plébános megidézi bagoi Miske Barnabást, János küküllői főesperes rendeletére. (Teleki Codex. I. 377.) 1442-ben Benedek vala Csombord plébánosa. (Cista Cap. 4. n. 11.) 1501-ben jan. 30-án Forró

Márton kinozza Csombordon Péter püspök jobbágyait. 1534-ben Csombord birtokába igtatták Statileo János erd. püspököt. 1545-ben Izabella elajándékozza a püspök Csombordon levő gazdatiszti lakását Mátyás fejedelmi notariusnak. (EKL.)

38. *Fel-Enyed,* Enyd Superior a tizedjegyzékben. Plébánosa István 1332-ben fizet 18, 30, végül 22 dénár tizedet. Antal Kolosm. apát 1451. évi levele emliti a felenyedi plebániát. (EKL.)

39. *Háporton.* 1332—1335-ben Péter plb. az 1. évben tizedet fizetett, aztán fizetett 100 dénárt, a 2. évben 22 dénárt; 3. 22 dénárt; 4-ben is 22 dénárt. — 1428-ban káptalani birtok s a káptalan protestál, nehogy Zsigmond király azt másnak adja, és a benne Szent-Miklós tiszteletére épiteni kezdett templomot tovább épitse. (Cista Cap. 2. n. 41.)

40. *Ispánlaka.* Az ODL. 29. 120, 29. 247. sz. a. okiratok vannak róla. 1332—1334-ben plébánosa György fizeti a tizedet 1. 30, ismét 20 dénárt; a 3. évre hét dénárt. 1329-ben Csesztvei János fia Ispánlakán levő két kúriája után kiadja Ruwez Péternek a filialis quartát Tamás vajda rendeletére.

41. *Magyar-Bagó.* 1332-ben tizedet fizet János plb. 1. egy grossust és 40 fillért; aztán 2. Miklós pap hat dénárt; 3. 12, ismét 10 dénárt. 1390-ben Szentkirályi János fia Danch mester végrendeletében Péter erdélyi püspök székesegyházának hagyja Alsó- és Felső-Bagón levő birtokát. (EKL. Cen. Q. n. 12.) A Várdai püspök Regestuma szerint is Bagó a püspöki uradalom egyik része.

42. *Magyar-Becze.* Itt 1332—1336-ban plébános Benedek, ki 1. 36 dénárt, ismét 50 dénárt, a 2. évben 20 dénárt, 3. két régi és 14 uj dénárt, 4. 22 dénárt fizetett tizedbe.

43. *Magyar-Lapád.* 1332—1333-ban Mihály plébános 1. fizetett 3 grossust; 2. 10 dénárt; aztán Péter pap a 4. évre 10 dénárt. 1316-ban Lapád felerészét Chama, budai prépost sürgetésére visszaadták a budai templomnak. (Tab. Alb. 44—88. l.) 1317-ben a budai káptalan lapádi birtokát cserébe adja Buken Péternek és testvére, Buken Benedek ozdi főesperesnek, a nagyujvári Damján birtokért. (Cista Metalium I. n. 42.) 1338-ban már az erd. püspök a birtokos. (Cista Cap. I. n. 43, és 7. n. 23. ODL. 29. 111. és Fancsali okl. gyüjteménye.)

44. *Maros-Gombás,* a tizedjegyzékben Gumbuch vagy Gambucz. Papja Domokos csak 1332-ben fizetett 20 dénár tizedet. Az Erd. káptalan 1302. évi oklevele szerint Toroczkói Ehellős Gere-

benes feléért Heym fia Gumbuch János átadja Hedus vára Olertlaka és Bykus mellett fekvő „Gambuch terrát.“ (Zim. I. 228.)

45. *Maros-Szentkirály.* Papja Mátyás 1332—1335-ben 1. egy grossust és 40 dénart; 2. 20 dénárt; 3. 34 dénárt 3 grossust; 4. 4 grossust, 9 dénárt fizetett tizedbe.

46. *Megykerék.* Plébánosa Lőrinc 1332—1335-ben fizetett 1. 50 dénárt, ismét 30 dénárt; 2. husz denárt, 3. 17 dénárt, 4. 2 grossust. Modrusi Lukács, erd. kanonok, nagykereki birtokát a gyulafehérvári székesegyházban lévő Úrszineváltozása oltár alapjának adta 1521-ben és 1538-ban János király rendeli, hogy Kolosvári Péter kánonok maradjon Megykerék békés birtokában. (Cista Com. Alb. I. fasc. 2, n. 28. Budán.)

47. *Miriszló.* Az erd. káptalan régi birtoka. Tiszta magyar nép lakott benne. Már 1274-ben emlitve van Szent-Péter tiszteletére épitett kőtemploma. (Cista Cap. 4. 35.) Papja 1332—1334-ben Pál, ki fizet 1. 40 dénárt, egy grossust és 6 dénárt; 3. évre 20 dénárt. Hogyan lett káptalani birtok, leirja Fejér (C. Dipl. V. 2. 605. IX. 5. 497.) Emliti Antal, kolosm. apát is 1451-ben, midőn Runoczi András erdélyi prépostot nehány forint adósság miatt kiközösitve, az itéletet itt is s a káptalan többi jószágain is kihirdetni rendelte. (Cista Cap. 5. n. 23.) 1514-ben plébánosa Balás, egyuttal az erd. püspöki palotának is káplánja. (EKL. 40. láda.)

48. *Szász-Ujfalu.* A tizedjegyzékben Villa nova. Papja 1332-ben Péter 40 dénárral, utána Rudolf 1334—35-ben 23 dénárral és 22 dénárral rója le a tizedet. — 1374-ben Alberti András plébános kéri Sixtus pápát, hogy a papi rendeket felvehesse. (Suppl. ad Sixtum IV.) 1376-ban plébános Lukács, kit emlit a csombordi pappal, Lőrinccel együtt a bagói nemesek idézése végett. kiküldött János erd. püspöki helyettes. (Teleki Codex I. 176.)

49. *Szász-Sebes,* erről már 1150-ben megemlékezik egy oklevél a város levéltárában. 1245-ben Tivadar szebeni kanonok volt plebánosa, itt székeltek a sebesi dékánok is. A XIV. század elején papja Péter, (Cista Cap. 5. n. 16. és 2. 46, Zim. 215, 216.) 1309-ben plb. Henrik, 1317-ben plb. Dániel. (Zim 326.) 1320-ban a plébánia jövedelme évi 20 márkára van becsülve, minek felét lefizette Dániel plb. (Mon. Vat. I. 32.) A pápai tizedszedés idejében Miklós plb. 1. 7 lotto, ismét két és fél márka ezüstöt fizetett, 3. évben kilenc fertot és 16 grossust; ismét egy és fél márkát; aztán Jakab pap fizet egy ferto ezüstöt, végre 5. évre Miklós 8 pensa dénárt. 1371-ben Michaelis Tamás sebesi plébános következik a már meghalt Péter erd. kánonok és sebesi plb. után, s fizet pro

mediis fructibus 30 arany forintot (Mon. Vat. I. 517.) 1388-ban Zsigmond király megengedi a városnak kőfalakkal való bekeritését. (EKL.) 1446-ban György jogtudor a plébános. (Misc. Cap. Alb. III. f. 3. n. 4.) Emliti Antal, kolosmonostori apát levele is. 1455-ben a városi, Bold. Szüz tiszteletére épült, de a törökök által kirabolt, leégetett templom javára a pápa búcsúkat enged. (Regesta anni I. die 5. jun. 1450.) 1456-ban Enyedi Gergely plébánost beigtatják Ujfalu birtokába atyjával és a sebesi királybiróval, Szász Jánossal együtt. (MODL. és EML. ex 1456.) 1466-ban György plébános és Doboz János, albai főesperes, vizsgálják Erdélyi István potentiás ügyét. (Kolosm. L.) Régen Nagy- és Kis-Sebes volt. László ózdi főesperes 1382. évi jul. 4-én kelt levele szerint Kis-Sebesi Salamon a nagysebesi plébános, Mihály idejében Sebesi Koncz végrendelete folytán a sebesi Szent-Jakab kápolna javára egy föld váltsága cimén 140 frfot fizet. (Teleki Codex I. 204.) Szász György plébános kéri II. Pius pápát, hogy nevezze ki őt pápai káplánná. (Supplic. Codex n. 865. fol. 55.) Ma is fennáll a város közepén gótstilben épült gyönyörü temploma, a középkornak szép emléke. (Müller i. m. 38. l.) Volt itt domokos-rendü szerzet, (Tab. Alb. II. 276.) sőt a Századok 1898. 512. l. szerint még franciskánus klastrom is.

50. *Alsó-Pián.* A tizedjegyzékben villa Velkani, Vilkani, Wigani . . . Ackner (Mittheilungen etc. Wien, 1856, 128, l.) ugy véli, hogy eme nevek mind Alsó-Piánra vonatkoznak. Plébánosa 1332—1335-ben Unterbord, ki 1. 3 lotto, ismét egy ferto ezüstöt, 3. 22 dénárt, 4. két és fél fertot fizet. Unterbord és Miklós plébánosokat 1309-ből ismeri az EKL. is és csakugyan Piéni papoknak nevezi. (Zim. 204, 251. l.) 1330-ból pedig Herbordot emliti CD. VIII. 3. 473. Szép románstilü templomáról l. Müller könyvét.

51. *Dálya,* a szászoknak Dal; a Sebes folyó völgyében fekszik; papja 1332—1335-ben Arnold, ki 1. fél fertot és fél ferto ezüstöt; 2. fél fertót; 3. 1 ferto ezüstöt fizetett tizedbe; 1350-ben a plébános „de Dalia" három és fél frtot fizet a pápai kincstárba. (Mon. Vat. I. 444).

52. *Kelnek.* 1309-ben plébánosa Berthold, (Zim. 240, 295. lp.) 1318-ban pedig Mihály, ki az interkaláris jövedelemből 20 márka ezüstöt fizetett Rufinusnak, (Mon. Vat. I. 32.) hol a község neve egészen hibátlanul van irva. (Zim. 20.) 1330-ban ugyanezen Mihály a szász papoknak ügyvédje a pápai követ előtt, az erdélyi püspökség ellen folytatott nagy perben. (Mon. Vat. és Cista Cap. 6.

n. 28. Miscell. III. fasc. 5. n. 36.) 1313-ban Bernád plb. Gudelin, girbói plbsal megidézik a küküllőmenti pápokat mint tanukat. A pápai tizedszedés idejében Mihály plébános és kerületi dékán fizet 1. 7 lotto ezüstöt, 3. 4 aranyat, ismét 2 aranyat és 18 garast, 4. évben is fizetett, de a szám eltünt 5. évben fizet 3 ferto és 1 sektin ezüstöt. Kelnek régi temploma Mindenszentek tiszteletére volt szentelve. Ma is áll, egy dombra épitett gótstilü temploma, román részletekkel (Müller i. m. 40. l.) 1400-ban IX. Bonifac pápa Hetzel Antal kelneki plébánost megfosztja javadalmától, mert Koncz János feleségét Dorottyát, kivel házasságtörést is követett el, befogadta a plébánia lakba. (Mon. Vat. IV. 237.) 1439-ben Albert király megfosztja Lőrinc plébánost javadalmától, mert az ottani várat a törököknek árulással átadta és helyébe kinevezte Lászlót, ajánlván őt Lépes György erd. püspöknek védelmébe. (EML.)

53. *Lámkerék*, a tizedjegyzékben Lanchruch; Szász-Sebes és Maros-Váradja között a Sebes folyó partján fekszik. Papja 1309. óta Miklós, kiről megvan jegyezve „quondam decanus in Sebes", a pápai tizedszedés idejében 1. 3 lot és 3 ferto ezüstö fizetett. Utánna, 1335-ben Péter plébános fizetett 22 dénárt; utánna ismét Miklós nevü a plébános. (Cista Cap. 6. n. 28.) 1494-ben Lámkerék, Rehó és Pian papjai Ulászló király előtt panaszolnak az erd. káptalan ellen, hogy őket egész dézsma fizetésre akarják kényszeriteni. (Tab. Nat. Sax. 743. l.) — Lámkeréken sok birtoka van az erd. káptalannak, s a kanonokok malombirtokosok is ottan, miről az erd. káptalan gyfhvári levéltára is sok adatot őriz.

54. *Péterfalva*, Villa Petri a pápai tizedjegyzékben, a Sebes völgyében fekszik, Szász-Sebes felett. Péterfalvi Hennig elveszti itteni javait 1325-ben, miket később Tamás vajda királyi beleegyezéssel visszaad 200 márka ezüstért. (Teleki Codex I. 65.) 1309-ben plébánosa Mihály (Mon. Vat. II. 264.) 1330-ban plb. Nicolaus. (Zim. 433.) Péterfalva egyházi javadalmának tiszta évi jövedelme 1319-ben 28 márkára van becsülve, minek felét le is fizette Rufinus követnek Jakab plébános. De már 1320-ban az interkaláris jövedelem 40 márka ezüstben. (Mon. Vat. I. 32. és 33.) A pápai tizedszedéskor Márton plébános 1. fizet 3 lotto és 3 ferto ezüstöt; 2. ismét huszonöt garast, 3. egy márka ezüstöt. 5. egy fertot és 66 dénárt. 1345-ben emliti Péterfalvát a MODL. 29. 137. sz. 1414-ben plb. Joannes (Zim. 600, 607, 645. l.)

55. *Rehó*, a tizedjegyzékben Trikov? Valószinü, hogy itt Reho (Reichau) község értendő. Semmi ok sincs e név alatt Krakót

keresni, mert Krakónak Pál nevü plébánosa más helyen szorgalmasan fizette a tizedet. Itt pedig a plebános János, ki az 1. évre fizetett 5 lotto ezüstöt. 1339-ben plb. Nicolaus, 1319-ben Dániel, 1283-ban Henrik. (Zim. 433. 240. 291. 145. 160.)

56. *Sebeshely*, de Sub castro? (Ha ez nem Szász-Csór vagy nem Csigmo). 1332—1336-ban Jakab plébános fizetget tizedet igy: 1. három lotto, ismét hét lotto ezüstöt, az 5. évben pedig 18 grossust. 1318-ban a plébánia jövedelme 12 márkára van becsülve s ennek felét lefizette Miklós itteni plébános. (Mon. Vat. I. 33.) 1330-ban már Jakab a plébános. (Cista Cap. 6. n. 28.) Plébánosai: 1317-ben Nicolaus de Subcastro; 1336-ban Jacobus, 1309-ben Joannes. (Zim. 291, 237, 246.)

57. *Tövis*, a tizedjegyzékben de Spinis. 1319-ben Domokos plébánost emliti a MODL. 30.364 sz. — 1332—1335-ben Domokos plb. fizetget papi tizedet: 1. 80 dénárt; 2. 80 dénárt; 3. 80 dénárt és 3 pensa dénárt; 4. végre három pensa dénárt. 1346-ban márc. 2. Tamást, 1356-ban pedig Pétert emliti plebánosul az Anjouk. Okmt. IV. 564. és 522. A Teleki Codex I. 80., 81. lapja emlegeti 1347-ből Tamás papot, ki egyuttal Szécsi András erdélyi püspök ügyvéde és udvari káplánja. Ezen Tamás plébánost emliti László váradi kanonok Szécsi András püspökhöz 1348. márc. 4. irt levelében: megköszöni a Tamás tövisi plébános által küldött egy márkát „quod ego eanden pecuniam omnino coactus accepi; timens ne vestram offenderem praelaturam, quia scio vos multis debitis obligatum, et propter hoc vestris servitoribus non bene posse povideri; secundo, quia sentio, me modicum vel nullum servitium exhibuisse paternitati vestrae; ubi igitur meritum deest, expedit ut nulla retributio consequatur.“ Továbbá a velencei hadi készületekről ir. (Teleki Codex I. 85. Zim. 44., 45., 46., 47.) 1352. augusztus 22-én a MODL. 29148. száma leirja, hogyan lopnak, pusztitanak itten az oláhok. 1356—1357. években plébános Petrus Spinarum. (Zim. 130. 137.) 1364-ben szept. 15-én Gregorius Rector ecclesiae de Pinis ki van küldve az erd. káptalantól, hogy Nemegyei Lászlót igtassa Szolnokmegyében Egres, Berethe és Szekér-Berethe nevü birtokokba. (Teleki Codex I. 137.) 1420-ban András nevü plébánost emlitik. (EKL. c. I. n. 40.) 1448-ban Hunyadi János gubernator itt szép gótstilü templomot épit a szentimrei győzelem emlékére, mely ma is fenn áll, pálos szerzetesek voltak benne, de a községnek van még két más régi temploma is. A reformátusok kezén levő templom izlés dolgában

a román és a gót stil között állván, erős bizonyságot ad ma is régi idejéről. (L. Müller i. m. 44. l.) Ugy látszik ezek miatt nevezték Tövist a németek igy: Dreikirch. 1525-ben Barlabási Lénárd erd. vicevajda a tövisi klastromnak „monachis“ 25 frtot hagy (Teleki Codex II. 450.), hol a mszentkirályi klastrom eremitáinak is ugyanennyit rendelt. 1531-ből a tövisi franciskánusok klastromát emliti a Századok 1898. évi 512. lapja.

58. *Alsó-Gáld.* A tizedjegyzék szerint 1332—1335-ben Domokos plb. fizet 1. 18 dénárt, 2. 10 dénár tizedet. Gáld régi káptalani birtok, miről a KLtárban több okirat van; a MOLtár 29.155, 29.183, 29.184, 29.194 sz. is több adatot őriznek. 1509-ben május 5-én az erd. káptalan tiltja, nehogy a schismatikusok itt templomot, vagy kápolnát épitsenek. 1348-ban Buken grófok Gáld egyötöd részét eladják Szécsi András erd. püspöknek. (EKL. Com. Alb. II. f. I. n. 28.) A gáldi templom Szent Erzsébet tiszteletére volt szentelve.

59. *Alsó-, Közép- és Felső-Orbó.* Erd. káptalani birtok. 1332—1335-ben plébánosa Simon, ki 1. 80 dénárt és 4 pensa dénárt; 2. 3 pensa dénárt és 20 dénárt; 3. 102 dénárt és 40 montan dénárt; 4 ismét 3 pensa dénárt; 3. 80 dénárt fizetett tizedet. 1450-ben Kolosi Gergely juris doctor vala itt plébános, egyuttal püspöki helyettes is. (Tab. Alb. 245. lap.) Alsó-Orbó régen a Maros völgyében, az országút mellett feküdt, hol régi templomának romjai ma is láthatók.

60. *Benedek.* 1332-ben plébánosa Albert, ki 1. 7 liliomos és 4 közönséges dénárt fizetett. Utánna Domokos plb. 10 dénárt adott.

61. *Diód.* Diódváralja? Diómál? Sehol sem találom a helység régi nevét a régi iratokban hibátlanul irva. Gyod, Guod, Kyod, Guid, Diog? Hogy Diódon, hol királyi vár és sok nemesi birtok vala, papi hivatal is volt, és pedig a pápai tizedszedés idejében is, kétségtelennek vélem. 1332-ben Domokos pap fizet 53 dénárt; aztán György plébános 40 dénárt; 2. évre 32 dénárt, a 3. évre 20 dénárt. 1340-ben plb. in Gyogh Andreas (Zim. 50 l.). 1420-ban Máté diódi plébánost emliti az EKL. 525. sz. De nem lehetetlen, hogy az emlitett nevek valamelyike Gyógyot is (Felgyógy) jelentheti. 1346. márc. 12-én a felgyógyi plebános tudja, hogy András vicevajda leánya 50 márkát elengedett testvéreinek. (Anjouk. Okmt. IV. 565. l.) Kelneki János ingó és ingatlan javait Diogi Lukács gyermekeinek Istvánnak és Katalinnak hagyta, a testamentom készitéskor jelen volt Lukács pap is „capellanus eorundem nobilium „de Diog“ (Teleki Codex I. 214.). 1526-ban Diódon Molitoris

Mihály a plb. (EKL. 471. sz.). Diódon templom és minorita szerzetes klastrom van 1450-ben; Hunyadi János gubernátor épitteti a klastromot és hogy a templom is jól legyen feldiszitve, V. Miklós pápától búcsút kért és nyert. (Regesta Romana). 1420-ban május 4. Máté diódi plb., Diódi Mihály végrendeleti tanuja, Andras tövisi és Tamás krakói plebánosokkal együtt vallja, hogy Diódi Mihály tinódi és bolgárcsergedi javait az erd. káptalannak testálta. (KML. 252. sz.). Ugyan diódi plb. Antal az igeni plebános, István ellen bizonyos dézsmák eladása miatt ügyvédkedik. (EKL. 470.) Diód-Váralján 1340-ben plb. Andreas „de Gyogh".

62. *Bild, Mindszent, Paczalka, Vajasd,* valamikor erd. káptalani birtokok; de voltak-e ezekben papi javadalmak? nem találtam eddig oklevél feljegyzéseket erről.

63. *Fahid,* most nem létező község, de régen Gáldtő határán állott és a gyfvári káptalan birtoka volt. (EKL. több helyen.) 1346-ban márc. 12. fahidi plb. János; 1356-ban dec. 14-én László. (Anjouk. Okmt. IV. 564. 522. l. és Zim. 136. l.) 1352-ben Galdi Adorján gróf fahidi földét, ami a köves Nagyut és a Gáld vize mellett feküdt, az erdélyi püspöknek és székesegyházának hagyta. (Cent. O. n. 71.)

64. *Felgyógy,* l. Diódnál.

65. *Hejud.* Ilyen nevü hely ma nincs; de régen határos volt Istvánházával, mi világos Zsigmond király 1395. évi szept. 14-én kelt határjáró leveléből, melyszerint Hejud, Nándortelke és Aczintos Istvánháza mellett fekszenek. (MODL. 20.750.) 1356-ban plb. Ladislaus. (Zim. 130.) 1448-ban Hejudvására, Aczintos, Nándortelke Megykeréki Istvánnak adományozva. (ODL. 29.354.) De a pápai tizedszedéskor plébánosa Miklós, 1. 40 dénárt, 2. 22 dénárt, 3. 20 dénárt, 9 dénárt és 3 régi banálist fizetett; 4. 20 dénárt. 1356-ban András vajda elvette az erd. püspöktől Szent-Mihály-köve várát egyéb birtokokkal, ezek között Hejudot is, mit Lajos király a püspökségnek vissza adatni rendel 1357-ben.

66. *Tür,* a tizedjegyzékben Turck, Turk, hol az utolsó k-betü h helyett áll. Plébánia volt benne a pápai tizedszedéskor, és Lukács plébános 1332-ben 60 dénárt; utána 1335-ben Domokos plebános egyszer 60 dénárt, aztán 50 dénárt fizetett. Régi temploma ma a reformátusok kezén van.

67. *Balásfalva*: Villa Blassi a tizedjegyzékben. 1332-ben Leustach pap fizetett 20 dénárt, ismét 33 dénárt.

68. *Buzás-Bocsárd.* 1332—1334-ben plébánosa Mihály, ki az

1. évben 6 dénárt, ismét 40 dénárt, a 2. évben 19 dénárt fizet a tizedadóba. Utánna Mátyás plebános 1334-ben előbb 25, aztán 12 montán-dénárt fizetett.

69. *Farkastelke* a tizedjegyzékben vallis Lupardi, vallis Luperti, villa Luperti. 1332—1335-ben papja Arnold az 1. évben fél fertó ezüstöt, a 3. évben 63, 4. évben pedig 66 dénárt ad. Hogy 1318-ban Farkastelke nem tartozott a Csanádmegyében levő egeresi apát birtokai közé, azt az erd. káptalan előtt több esküdt tanu, éppen az egeresi apát jelenlétében bizonyitja. (Cent. D. n. 86.) 1496-ban Farkastelke birói itélet szerint az erdélyi káptalan birtokába jut. (Cista Cap. 4. n. 9.) Farkastelke dézsmája felét Mátyás király 1487-ben a musnai templomnak adományozta. (EKL.)

70. *Mihálczfalva*; a tizedjegyzékben Villa Mihalch. Papja Mátyás a tizedszedés idejében albai alesperes és fizet 1. évre 40 ismét 40 dénárt, 2 évre 24 dénárt; 1334-re Mihály pap fizetett 70 dénárt. Mihálczfalva régi neve Közép-Vincz volt. (ODL. 29. 141, 29.142; 29.203; 29.299, és Teleki Codex I. 90.) Birtokos benne a Mihálcz család, mely 1349-ben perben áll leánynegyed miatt az Oroszfáy családdal. Mihálczháza is volt egykor a neve. 1448-ban Vizaknai Miklós vajda kéri V-ik Miklós pápát, hogy Mihálczfalva temploma és parochiája a török háborúk alatt elpusztulván, engedje a pápa a házat átalakittatni minorita konventté, mert igy a pokafalvi klastromból ki lenne segitve. (Suppl. ad Nicol V.)

71. *Makótelke*. Már rég eltünt egyházi és polgári község, Maros-Bogát közelében állott. Birtokos vala benne Mikud bán és fia Miklós, ki azt 1295-ben eladta Kelemen gyfvári kanonoknak. (Cent. XX. sz. 68.) A pápai tizedszedéskor papja István 1334 és és 1335-ben fizetett 20, aztán 14, végre 20 dénárt.

72. *Monora*, a tizedjegyzékben Quintoforum vagy Munerad. Ez egykor Hasság, Nagyrét, Viz javakkal együtt István király birtoka vala 1263-ban, miket átengedett Gyula bán fiának. (Zim. 102. sz.) Monora az egeresi apát javai közé tartozott. 1306-ban plb. Olbertus de Monorad. (Zim. 232, 288.) A pápai tizedszedéskor plébánosa Konrád, ki az 1. évben fél ferto ezüstöt, a 3. évben 64, ismét 62 dénárt fizetett, a 4. évre mit fizetett, nincs feljegyezve.

73. *Nagy-Cserged*, a tizedjegyzékben Kurgued. Papja 1332-ben Egyed, az első évben 6 dénárt ad. Cserged az erd. káptalan birtoka volt, miről az uj levéltárban is több okirat van. 1336-ban Károly király kijáratta Cserged határait a váradi káptalan hiteles

emberei áital. 1367-ben aug. 26. a monoraiak megtámadják, el is kergetik a káptalan csergedi embereit és lekaszálják a réteket. (ODL. 30.395.) 1369. nov. 18. Egyezmény a monorai és csergedi emberek túlkapásai ügyében. (DL. 29.145. sz.) Mind a két Cserged Blandrata György kezére jut az 1556. évi saecularisatio után, ki azokat 1573-ban Báthori Kristóf beleegyezésével eladta. (Com. Alb. I. fasc. 3. n. 22.)

74. *Panád* plébánosa 1332-ben 22 dénárt fizetett a pápai tizedbe.

75. *Szancsal*, valószinü, hogy már a XIII. században plébánia volt itt, mert az erd. káptalan egy 1252. évi okirata szerint Balád Mártonnak birtoka Szancsal három faluból áll, s ezek „habebant Ecclesiam in honorem Sancti Martini, quae sita est inter duos fluvios Küküllő, ubi et ipsi duo fluvii simul diffunduntur". (ODL.) Az 1270-es évekből oklevelek Zim. 139—189. ll.

76. *Veresegyház*, Ruffa Ecclesia, Ferenc papja a pápai tizedszedőknek 1. évben 15 dénárt; aztán 2. évben János pap hetven dénárt, 3. évben 20, 4. évben is 20 dénárt fizetett. Ez a Veresegyház a XIV. század elején László vajda birtoka, mit elcserélt királyi engedelemmel a küküllőmegyei Szépmezővel. (Teleki Codex I. 30.)

(Folytatása következik.)*)

Beke Antal.

*) A b. e. szerzőnek ezen nagyterjedelmü munkáját, melyet még a mult évben küldött a „Batthyáneum" számára, csak részletekben közölhetjük.

Művelődéstörténeti adatok.

1. *Az egyházmegyei múzeumról és a Batthyány-Könyvtárról.* Legutóbbi jelentésünk óta több örvendetes eseményről kell beszámolnunk, olyan eseményekről, melyek az egyházmegyei múzeum jövőjére nézve nagyfontosságú tényezők, s fordulópontot jelentenek annak életében. Az egyik az, hogy az egyházmegyei múzeumhoz tartozó tárgyak, melyek eddig részben a püspöki aulában, részben másutt elszórva voltak, most a püspök úr rendeletére a Batthyány-Intézet II. emeleti első nagy termében helyeztettek el. A másik esemény, hogy a fejlődő egyházmegyei múzeum élére, annak őrévé ugyancsak a püspök úr ő nmsága Léstyán József, főgimnáziumi tanárt nevezte ki. Mindkét esemény örömmel töltheti el mindazok szivét, akik az egyházmegyei múzeum jövőjéért aggódtak, akik annak hivatását átértik és méltányolni tudják. Most már csak az van hátra, hogy a papság és mindazok a hitközségek, amelyeknek birtokában régi egyházi ruhák, kelyhek és más felszerelések vannak, és amelyek ugyis legnagyobbrészben használaton kivül hevernek, megértvén az idők intő szózatát, e kincseket megőrzés végett — a tulajdonjog ugyis megmarad — küldjék be az egyházmegyei múzeumba. Csak nem régen történt, hogy a csikkarcfalvi templomot kirabolták, s jó szerencse, hogy az értékesebb dolgok a plébánián voltak ; ez is egy figyelmeztető jel arra, hogy drágaságainkat minél biztosabb helyen tartsuk és őrizzük, a régi emlékeket pedig küldjük be a Batthyányeumba, ahol azok a lehető legjobb helyen lesznek.

Hiányos lenne beszámolóm, ha viszont meg nem emlékezném azon két nevezetes eseményről, mely a Batthyány-Könyvtár életében történt a mult év folyamán. Az intézet ugyanis az agilis igazgató fáradozásai folytán egy modern, tágas *páncélszobával* gazdagodott, melynek ünnepélyes felavatása 1912. év október hó 7-én volt, s melynek szükséges voltát és feladatát — ugy hiszem — minden olvasóm belátja. Itt nyertek elhelyezést az értékesebb kódexek és ősnyomtatványok. A páncélszoba költségeihez a Majláth grófok

5000 koronával járultak. Méltó dolog, hogy Clio feljegyezze érclapjára örök emlékezetül! — A másik emlékezetes dolog az, hogy a Batthyány-Könyvtár a mult év folyamán felvétetett azon hazai nyilvános könyvtárak sorába, melyek állami felügyelet és ellenőrzés mellett a kormány által támogatva teljesitik kulturhivatásukat. Természetesen ezáltal a Batthyány-Könyvtárnak sem jellege, sem birtokosa, vagy jogi állapota változást nem szenvedett.

2. *Kiállitás a Batthyány-Könyvtárban.* Azon alkalomból, hogy az E. M. E. 1912. évi vándorgyülését Gyulafehérvárt tartotta meg (október hó 12. és 13-án), a Batthyány-Intézet is igen tanulságos kiállitást rendezett. Az első teremben az egyházművészeti tárgyak (ez volt egyszersmiud az egyházmegyei múzeumnak első nyilvános szereplése), a nagyteremben hazai és külföldi értékes könyvkötések (a XIV. századtól máig); a kis teremben 100 db. ex-libris és végül 15 db. különféle remeknél-remekebb kéziratos könyv volt kiállitva. E kiállitist többek segitségével a Batthyány-Könyvtár derék igazgatója: Szentiványi Róbert dr. rendezte, ugyanő végezte annak szakszerü bemutatását is — október 13-án délelőtt — az ott megjelent nagyszámú vendégek előtt. A kiáltitás anyagáról pedig szakszerü „*Kalauz*“ számol be s adja rövid leirását az ott látható dolgoknak[1].

A vándorgyülésen elhangzott előadások közül felemlitjük az apulumi múzeum megteremtőjének és igazgatójának, Cserny Béla dr.-nak kalauzoló magyarázatát, mellyel a múzeumban felhalmozott római emlékeket ismertette a kongresszus tagjai előtt; Möller István, a székesegyház restaurátora pedig a székesegyház épitésének történetét fejtegette, majd a helyszinén mutatta be annak szépségeit és müvészeti szempontból érdekes részleteit; Zlamál Ágost, főgimnáziumi tanár Ötvös Ágostonnak müködését elevenitette föl; Seprődi János a Batthyány-kódex jelentőségéről, Rass Károly tanár pedig a keresztény középkor kódex irodalmát méltatta uj eredeti felfogással[2].

3. *Kehelykiállitás Budapesten.* Az iparmüvészeti múzeumban ez év elején igen érdekes kehelykiállitást rendeztek, melyen legnagyobbrészt régi erdélyi kelyhek voltak láthatók. E kiállitáson az erdélyi egyházmegyei múzeum is részt vett még pedig összesen

---

[1]) Az „Egyházmegyei Múzeum“ kincseiről ugyanakkor Léstyán József, igazgatóőr tartott szakszerü előadást.

[2]) Mindezekről lásd bővebben: Az E. M. E. hatodik vándorgyülésének Emlékkönyvét, szerkesztette Erdélyi Pál. Kolozsvár 1913.

9 db. kehellyel, melyek méltó feltünést keltettek nemcsak a szakemberek, hanem az érdeklődő nagyközönség soraiban is. Radisics Jenő, az O. M. Iparmüvészeti Múzeum igazgatója, a kiállitásról megjelent hivatalos kalauz előszavában külön is megemlékszik a gyulafehérvári kelyhekről, s köszönetet mond a püspök úrnak azok átengedéseért. Ez volt az egyházmegyei múzeumnak második nyilvános szereplése.

4. *Adatok a székesegyház épitéséhez és felszereléséhez.* 1). II. Lajos magyar király 1525. augusztus 21 (?)-én kelt oklevelében elismeri, hogy Várdai Ferenc, volt erdélyi püspök hagyatékából azt a 8000 frtot, melyet a püspök „pro erigenda una Turri, reparendaque campana et ad Chorum" hagyott, kénytelen volt az ország szükségleteire kölcsönképpen felvenni. Most azonban, miután Gosztonyi János „postulatus Eccl. Albensis et cancellarius reginalis Maiestatis", aki már eddig is sokat költött a magáéból követjárásai alkalmával, elvállalta, hogy elődjének végakaratát teljesiti, ha régi adósságait megkapja, a király tehát elrendeli és megengedi, hogy azt az összeget a királyi adókból és a püspökségi, illetőleg káptalani javakból magának követelheti, utasitja egyuttal a kincstartót stb. Megkapta-e ezt a pénzt Gosztonyi püspök, nem tudjuk; de az épités elmaradt. Érdekes Várdai alapitványa már csak azért is, mert nemcsak javitásokat tervezett, de a nagy összegből s a hagyomány céljának megjelöléséből arra lehet következtetni, hogy valószinüleg az északi torony felépitésére gondolt.[1]

2). A fehérvári káptalan 1545. május 10-én szerződésre lép *Mihály* szebeni ácsmesterrel, hogy a székesegyház tornyát (illetőleg fedélzetét) és lépcsőit „cum omnibus suis edificys item gradibus universis bonomodo ordinandis" — megkésziti, még pedig „ipse turris in omnibus suis edificys per omnia similis esse debet turri Civitatis Bistriciensis aut Cibiniensis". Ennek fejében kap 200 frtot, 30 mérő búzát, 3 hordó bort, két szalonnát és 3 frtot húsra a maga és legényei élelmére. Miután a szerződés nem csupán ácsmunkákról szól, nem lehetetlen, hogy Mihály mester a toronynak mindennemü kijavitására és uj tető készitésére vállalkozott. A káptalan nevében a szerződést: „Dnus Franciscus de Vincz (?), Nicolaus Wereoczey archidiaconus hunyadiensis, decanus, Magister Joannes de Thywys archidiac. Thelegdiensis, Nicolaus Mohay Canonicus Albensis" kötötték. [2])

---

[1]) Egy régibb és egy ujabb hiteles másolatban maradt fenn ezen oklevél az erd. kapt. levéltárában 840. sz. a.

[2]) Eredeti oklevél az erd. kapt. levéltárban 522. sz. a.

3). Mártonffi György erdélyi püspök 1717. szeptember 1-én szerződésre lép *Grueber József* ez *Piesster Reinhart* kőfaragókkal, hogy a székesegyházban a fájdalmas Szüz oltárát felállitják, a márványlapokat kifoltozzák s „mint a tükör kipallérozzák; Szent-Mihály és Borromei Károly oltárait pedig szintén ujonnan szép fényesen „kipallérozzák". E munkáért 230 frtot kapnak. 2. Ugyanő 1718. február 31-én megbizza *Gioseppe Tencalle* olasz mestert, hogy Borromei sz. Károly oltárára négy szobrot készitsen 150 R. frtért. 3. Ugyanő 1719. augusztus 1-én megegyezik *„Johann Matheus Oberschall bilthauerrel"*, hogy 35 frtért lépcsővel ellátott baptisteriumot farag a főtemplom részére; *„Donatus Lázár pictor"* pedig a főoltár kifestésére vállalkozik (márványutánzat), továbbá bearanyozza a tabernakulumot és a két ereklyetartót. A püspök adja a hozzávaló festéket, aranyat stb., a festő pedig a munkáért 125 frtot kap. 4. Ugyancsak ő 1720. március 22-én megbizza *„Johann Chiman* pictort", hogy a főoltár számára az utolsó vacsorát fesse meg (lehetőleg 2 hét alatt), most is a püspök adja a hozzávalót, a festő pedig 20 frtof fog kapni".[1]

5. *A székesegyház kincseiről.* 1.) Emlitettük már, hogy a fehérvári főtemplomot 1277-ben a szászok Gaan vezérlete alatt kirabolták és annak drágaságait magukkal hurcolták.[2] Ezen kincsek egy részét valószinüleg összetörték és a maguk céljaira használták föl, másrészét azonban megőrizték, ugy hogy még Zsigmond király idejében is Szeben vidékén az elrabolt kincsnek több darabja ismeretes volt. Éppen azért a király — valószinüleg a püspök és a káptalan kérésére — 1436. ápritis 27-én Szegeden kelt rendeletével szigoruan meghagyja Szeben város és a hét szász-szék elöljáróinak és polgárságának, hogy az emlitett kincsből (ex ornamentis, libris et calicibus ac monstranciis et clenodiis) náluk lévő tárgyakat haladéktalanul adják vissza.[3] Megtörtént-e ezen restitutio? Nem tudjuk. Az azonban bizonyos, hogy ha talán egy-két darabot vissza is kapott a székesegyház, mind valamennyit már csak azért sem szerezhette vissza, mert már nem volt meg, és különben is 150 év mulva nagyon nehéz volt a tulajdonjog kimutatása annál is inkább, mert esetleg több darabnak azok közül egyik-másik templom volt jóhiszemü birtokosa. És a biró is milyen alapon döntött ilyen kétes esetben? Tanuk már nem éltek, felirat s más ilyenféle

[1]) Eredeti szerződések a gyulafehérvári püspöki levéltárban.

[2]) Batthyáneum I. K. 112. l.

[3]) Eredeti a gyulafehérvári káptalan levéltárában. Beke 271. sz.

jel pedig nagyon kevés tárgyon lehetett. Kimondhatjuk tehát, hogy visszaadták azt, amit éppen visszaadni akartak.

2). A „Battyháneum" első kötetében (a 119. lapon) röviden elsoroltuk egy régi leltár alapján a gyulafehérvári templom kincseit. Most folytatólag egy oklevelet közlünk 1565-ből, amelyből megfogjuk érteni, hogy hová lett ama nagy kincs. János Zsigmond fejedelem ugyanis 1565. március hó 1-én Gyaluban egy nyugtatót állit ki Mosdossy Ambrus, Raditthit János és Dombay Benedek, a fehérvári levéltár őrei részére azon egyházi ezüst tárgyakról, melyeket a székesegyházból a maga céljaira átvett. [1]) A jegyzék a következő:

4	ezüst gyertyatartó nagyobb	93 m.	— p.
4	„ „ „ kisebb (aranyozva)	19	—
3	kereszt (az egyik aranyozva)	8	38
2	füstölő („ „ „)	7	32
1	„retinaculum Corporis"	4	9
1	„ „ chrismatis (aranyozva)	2	18
1	ezüst szelence csigában	2	3
1	kis tál	1	10
1	szenteltviz tartó	5	—
4	aranyozott galamb szárnyakkal [2])	18	42
1	pásztorbot (törött)	4	27
11	aranyozott kehely	21	28
8	pár részben aranyozott ampolna	10	24
2	kisebb kereszt	3	18
1	aranyozott monstrancia, melyet Izabella királyné ajándékozott a templomnak	8	33
4	db. „baculus choralis"	8	9
2	db. „ cereiferus	26	24
1	egy evangeliumos könyv ezüst verettel (cum crucifixo et bullis deauratis) [3]	—	—

[1]) Erd. Kápt. Levéltár 889. sz. Hiteles másolat 1787-ből.

[2]) Retinaculum Corporis — ciborium. Retinaculum chrismatis — szentolajtartó edény. A csigát gyakran foglalták ezüstbe, itt ugylátszik a csigába volt behelyezve az ezüst szelence. A galambok régente ciborium gyanánt szolgáltak, itt talán inkább ereklyetartókról van szó.

[3]) „Baculus choralis", előénekesek használták az breviarium mondásánál, talán gyertyatartóul is szolgált, hasonló volt ehhez a baculus cereifer, mely talán különösen a husvéti gyertya tartására szolgált. Ezeket az 1531. évből való jegyzék is emliti.

Összesen 239 márka és 315 pisetum, vagyis 245 m. és 27 p. ezüstöt nyomtak a felsorolt tárgyak. Mennyi régi ötvösmü ment ekkor is tönkre! Különösen sajnálhatjuk a kelyheket, melyek közt bizonyára több zománcos, drágaköves régi darab volt; a keresztet, melyekkel együtt talán a Hunyadi János-féle is elpusztult és azt a szép evangeliumos könyvet, melynél nem tudjuk, vajjon a szép foglalatot sajnáljuk-e jobban, vagy magát az értékes könyvet? Még azt a monstranciát sem hagyta meg a fejedelem, amelyet édes anyja hagyott a templomnak.

6. *Templomrablás.* Mikor 1638-ban a *kolozsvári* barátok klastromát és templomát lerontották, igen sok drága kincs (ezüst tárgyak, ruhák) veszett el, ugy hogy hivatalos vizsgálatot is inditottak ebben az ügyben. Pálfi István és Huszti Menyhért hallgatták ki a tanukat (összesen 81-et) két városi tanácsos jelenlétében. E tanuvallomásokból kiderült, hogy Zeller Eotves János egész sereg drágaságot gyüjtött össze házában a rablott kincsekből, igy a többi között: „egy fwzer gyeongyeot, egy veres bársony barat keonteost (casula, miseruha) skofiummal (arany vagy ezüst fonál) varrottat, egy veres kamuka pap eoltozeoteot, egy 40 ghyras (márka, 48 lat) keresztben volt ket gjemant s ugy fenlet, mintha ket szeme leott volna". Mások láttak nála: „veres, zeold, fekete pap eolteozeoket es ejjel le szettek rolla az arany premet (szegely) s meghis olvaztottak, egy ezüst cseszeben eregh gjeongjeok mintegj összemarokkal, meghért volna egjik egj araniat, ket papi eolteozeot, egjik veres barsony az masik szederjes (ibolyaszinü) barsony" stb. Nagyon világos, hogy ezekhez a drágaságokhoz nem tisztességes úton jutott hozza az emlitett kolozsvári ötvös. De mások is csak igy tettek, mert a tanuk szerint Olah Zador János foltozóvarga volt, Bolgár János pedig szegény csizmadia s mindkettő meggazdagodott a klastrom elrablott kincseiből. Mi lett e vizsgálat vége, nem tudjuk, mert csak a kihallgatási jegyzőkönyv maradt meg, melyből a fentebbi adatokat meritettük.[1]

7. *Egyházi ruhák himzése.* Ismeretes dolog, hogy régi egyházi ruháinkat sokszor skófiummal himzett, gyöngyökkel kivarrott s domborműves alakokkal diszitett keresztekkel látták el. A Batthyáneum I. kötetében (65—71.l.) két ilyen kazulát mutattunk be. A jelen alkalommal arra a kérdésre fogunk megfelelni: készültek-e hazánkban is ilyen himzett

[1]) A kolozsmonostori konvent levéltára 576. sz. Beke Katalogus 129. l.

keresztek, s kik voltak annak mesterei? Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy egy érdekes pör aktáiból, mely pör éppen egy ilyen drága himzett kereszt ügyében folyt, oklevelek alapján tudunk mindkét kérdésre megfelelni. A pör előzményei, tárgya és részletei hiteles jegyzőkönyvek szerint a következő: Dengelegi Pongrácz János (†1476), erdélyi vajda özvegye, Erzsébet asszony egy régi gyöngyös kazulát küldött a pécsi apácáknak, hogy annak gyöngyeit lefejtve arra a himzett keresztre rakják reá, melyet az ő megrendelésére készitenek. 16 évig dolgoztak e kereszt himzésén az apácák, mig végre az elkészült és a kolozsvári domonkosok birtokába került. 1503-ban, mikor már Erzsébet s fia Mátyás (kiben a nevezetes család is kihalt) sem volt életben, pörrel támadták meg a barátokat a drága himzett kereszt miatt. Ki volt a felperes, nem tudjuk, lehet, hogy maga Corvin János, kinek 1501-ben II. Ulászló a magvaszakadt család birtokait adományozta. A barátok tehát összegyüjtötték mindazokat a tanuvallomásokat, melyekkel a kereszthez való jogukat bizonyitani akarták.

A pécsi apácák (claustrum Spiritus Sancti extra muros) fejedelemasszonya (Dorothea de Bachmonostra) és főnöknője (Margaretha superiorissa) tanuk előtt vallják, hogy évekkel ezelőtt Pongrácz Mátyás irt volt azon gyöngyös kereszt ügyében; arra is emlékeznek, hogy a kolozsvári predikátorok provincialisa 31 frtot küldött azon kereszt megmunkálása fejében és még 8 frtot aranyfonálra, de azt már nem tudják, hogy ki adta a pénzt? A kereszten 16 évig dolgoztak és a gyöngyöket, melyeket arra reáraktak, egy régi kazuláról szedték le. Dorothea de Patakhy apáca, aki D. Pongrácz Jánosnénak, Erzsébet asszonynak rokona s valamikor komornája (pesidequa) volt, azonfelül arra is emlékszik, hogy ezen kazula Erzsébet asszony birtokában volt, s abban többször miséztek előtte, az ő kezében is többször megfordult. Ezen vallomásokat Nicolaus Stephani de posgaszentpéter, pécsi közjegyző 1503. május 27-én irásba foglalja.

Rákosi Menyhért, püspöki helyettes, Berekszászi Imre kanonok és Bagdi György udvari pap előtt a kolozsvári domonkosok eskü alatt vallják, hogy évekkel ezelőtt hallották, hogy D. Pongrácz Mátyás és anyja a pécsi apácák által egy drága gyöngyös kazulára való keresztet csináltattak a kolozsvári sz. Antal-kápolna részére, ahol misealapitványaik is vannak, a keresztet azután a barátok kiváltották az apácáktól. A kereszt tehát a kápolna tulajdona.

Szentgyörgyi és bazini Péter gróf, erdélyi vajda kihallgatja Benedek deákot és Kys Pétert (de Ujfalu), akik a következőképpen vallanak: Benedek deák tudja, hogy azon drága keresztet Erzsébet asszony csináltatta a kolozsvári kápolna részére, ő irta azt a levelet, melyben D. Pongrácz Mátyás azt a kápolnának hagyományozza. Kys Péter pedig azt mondja, hogy ő abban az időben a Pongrácz családnál benső ember (cubicularius) volt s jól emlékszik, hogy asszonya a keresztről ugy nyilatkozott, hogy azt vagy Gyulafehérvárra, vagy a kolozsvári barátok kápolnájának adja, melyet ő csináltatott.[1]

Mindezekből tehát világosan kitünik, hogy a miseruhákra applikálandó himzett és gyöngyös kereszteket itthon is készitettek és hogy azoknak készitésével az apácák foglalkoztak. Ami már most különösen a föntebbi pörben emlitett himzett keresztet illeti, konstatálhatjuk, hogy az kiválóan diszes és roppant fáradságos munka lehetett, mert 16 évig dolgoztak rajta s csak sajnálhatjuk, hogy az nem maradt fenn napjainkig. Arra a kérdésre pedig, hogy miért készittette Erzsébet asszony a keresztet éppen az oly távol fekvő Pécsett, azt felelhetjük, hogy valószinüleg a pécsi apácák hiresek voltak efféle munkáik által, s talán az a körülmény is hozzájárult, hogy az ott lévő Dorottya nővér jó ismeretségben volt a megrendelő Pongrácz családdal.

8. *Régi falképek.* 1. *A marosszentannai* régi, többszörös átalakitáson átment román stilü kis templom szentélyében, mely jelenleg a protestánsok kezén van, nemrégiben érdekes freskók kerültek napfényre a százados mészréteg alól. A képeken az apostolok és a Boldogságos Szüz alakjait látjuk, az utóbbit szentek és angyalok társaságában. A képek stilusa a XV. századra vall, valószinüleg ez is (mint a többi) a szorgalmas barátok kezemunkája.[2] 2. A barcasági *Szent-Péter* községben, a szász templomot körülvevő várfalban van egy kis boltives kápolna, melyet jelenleg kamarának használnak, s melynek falait szintén szines freskók boritják. A freskók és maga a kápolna falai is nagyon rongált állapotban vannak, ugy hogy itt a legfőbb ideje, hogy a szükséges intézkedéseket megtegyük a kápolna és a freskók konserválására. Nemcsak az ér-

---

[1] Mindezen tanuvallomások megvannak Nyiresi Tamás fehérvári közjegyző hiteles átiratában 1503. nov. 28-iki dátummal az erdélyi káptalan levéltárában. Eredeti, pergamen 1075. sz.

[2] V. ö. A „Vasárnapi Ujság" 1911. 34. számát, ahol két részlet is látható a képek közül.

tékes freskók érdekében sürgős a mentési akció, hanem itt arról is szó van, hogy konserváljuk az egyetlen még fennálló ilynemü várkápolnát, mert a többinek már jóformán csak emléke maradt fenn. 3. Igy a *keresztényfalvi* (Brassó m.) templom-kastély falában, a templom chorusa mögött, a várkápolnának már csak egyik fala van meg, az t. i. mely a várfalhoz tartozott, a többi régen összeomlott, de a meglévő nyomok világosan megmutatják, hogy itt is a szentpéterihez hasonló kápolna volt. A még meglévő falon kék, sárga és vörös szinben pompázó freskót látunk, még pedig Zachariás prófétát, amint jobbjával a mellette levő képre mutat (17. ábra). E másik képnek csak a kerete van meg, s igy nem tudjuk, mit ábrázol-

17. Falfestmény Keresztényfalván.

hatott. Valószinüleg az Üdvözitő alakja volt ott, talán mint gyermek anyja ölében, s mintegy azt a gondolatot akarta kifejezni a festő, hogy a próféták jövendölései az Úr Jézusban teljesedésbe mentek. Az elég jó karban lévő freskótöredék szintén a XV. századból származik, s megóvása érdekében szükséges lenne, hogy föléje egy kis védőpárkányt tegyenek, mert igy erősen ki van téve az idő viszontagságainak.

9. *Régi harangok.* A brassai r. k. templom 1912-ben uj harangokat kapott, a régieket pedig beolvasztották. Örök emlékezetül

tehát közöljük ezen régi harangok rövid leirását és feliratait. 1. A legnagyobb harang (kb. 320 kiló) sz. Péter és Pál tiszteletére volt felszentelve. Fölül szőlőindákból font pártakoszorú fut körül, mely alatt két sorban a következő latin felirat olvasható

DICATA HONORIBVS SS PETRI ET PAVLI. QVORVM SONVS EXIVIT IN OMNEM

ORBEM TERRARVM ET IN FINES ORBIS TERRAE.

VERBA EORVM PAROCHO CATOLICO CORONENSI FRANCISCO XAVER VIZI.

ARTIFICE IOH. PAVLI. ANNO DOM. MDCCXCIX.

A felirat alatt akanthus-levélből szerkesztett diszt látunk. A legnagyobb harangot tehát 1799-ben öntötte Pauli János harangöntő Vizi Ferenc plébános idejében. A harang két oldalán Péter és Pál apostolok domborművű alakja látszik S. PETRUS, illetőleg S. PAULUS felirattal. 2. A középső harang (150 k.) Máriáról volt elnevezve, akinek képét ott találjuk a harang oldalán medaillonban, még pedig olyan alakban, amint azt régi pénzeinkhez is alkalmazták. A felső részen hullámvonalas virágguirlande, az alatt pedig akanthus-leveles disz fut körül. Mária képe mellett balról és jobbról a következő felirat látható:

A. M. D. G. ET B. V. M. HONOREM. SUM.
FVSA. ANNO. 1799. REFVSA. 1852.

Vagyis e harangot Isten dicsőségére és Mária tiszteletére 1799-ben öntötték, 1852-ben pedig megujitották. A másik oldalon Brassó cimere és S. W. betük láthatók, ez utóbbi a harangöntő monogrammja. Alul ugyancsak leveles disz között ezen felirást alkalmazták az ujraöntéskor:

GEGOSSEN VOM ALBERT GOTTSCHLING IN KRONSTADT. 1852.

Tehát az ujraöntést Gottschling Albert, brassai harangöntő végezte. 3. A legkisebb harangon (100 k.) fölül, leveles disz között ezen chronosticon olvasható:

CAMPANA CORONAE REFVSA PRO SOCIETATE IESV PECVNIA A BENEFACTORIBVS COLLATA.

Vagyis e harang Brassóban, s a chronosticon tanulsága szerint 1724-ben öntetett ujra a jezsuiták által gyüjtött pénzből. A kö-

zépen a Krisztus-monogramm: IHS, az 1724-es évszám és H. L. betük láthatók. Itt is az utolsó betük a harangöntő mesterre vonatkoznak.

Végül pedig egy tanulságot. Igen sokszor megtörténik, hogy az uj harangok beszerzésénél a régieket anyagértékben, néha még ennél olcsóbban is a harangöntők viszik el. Miután azonban a régi harangoknak müvelődéstörténeti szempontból nagy értékük van, arra kell törekednünk, hogy azoknak legalább rövid leirását és feliratait mentsük meg az utókor számára, az érdekesebbeket pedig (különösen a gotikus felirással birókat) iparkodjunk az egyházmegyei múzeum részére megszerezni.

10. *Bethlen Gábor képirói.* Szalárdi az ő nevezetes krónikájában azt irja Bethlen fejedelemről, hogy „telhetetlen volt az épitésben, egy sereg külföldi épitőt és képfaragót hozatott, akikkel számos pompás házat emeltetett Fehérvárt, Alvincen, Balásfalván, Fogarason és Váradon. Gyulafehérvárt ő tette fejedelmi székhellyé, ahol is „olasz fokos palotáját különbnél-különb szép képirásos, aranyos és mészmetszésbeli (stucco) mesterséges mennyezetekkel és sok ezer tallér-érő velencei kárpitokkal megékesitette . . .“ De hazai képirókkal is dolgoztatott, s éppen erre vonatkozólag közlünk két adatot. 1. Bellani Dávid 1629. szeptember 13-án Kassáról keltezett levelében ezeket irja: „az képirót mester legenyevel beküldöttem Kglmes Uram, és hogj az praetendalt sok modnekül valo restantiay dolgabolis ne kedvetlenkedgyek transigaltam vele es elrendeltem contentalasat. Gondolom, ha Felged derekas munkakot rendeltetis vele munkalkotatnj kez lezen hoza . . .“ E levélből azt látjuk, hogy a fejedelem Kassáról is hozatott festőket, s hogy ez az illető már sokat dolgozott neki eddig is, melyért azonban a fizetést csak most utólag kapta meg. 2. A festő meg is érkezett Fehérvárra, neki fogott a munkának, de u. a. év novemberében megbetegedett, amint azt Debreczeni Tamás leveléből megérthetjük: „Kglmes Uram az Cassay képiró az ki az Palotanak mennyezetit iria vala megh betegedek zombathon, maga feleöl el hitte, hogy oly betegsegbe eset melliet ha megh labbalhatis, de az Palotanak irassit vegben nem viheti. Egy sogorat mongja Cassan *Joannes Methveczki*-nek hiak az ki szintén ugj véghben tudna vinni mint eo magha, Flged postan azert kwlgieön, mert el marad az palota mennyezetinek megh irassa . . .“ [1]) Ime, itt már a festő

[1]) E két eredeti levél a gyulafehérvári Káptalan levéltárában őriztetik 1259. és 1261. sz. a.

nevét is megtaláljuk, akit a fejedelem valószinüleg el is hozatott a munka bevégzésére.

11. *A pallostáncról.* Apor Péter az ő nevezetes munkájában „Erdély metamorfozisában“ elsorolja azon régi táncokat, melyeket őseink oly szivesen jártak mulatságaik alkalmával, s melyeket a „naj modi“ lassankint kiszoritott. Ő is emlit egy fegyvertáncot, de az, amelyről mi itt megemlékezünk, egészen más természetü. Ismeretes dolog, hogy a régi céhekben egyes szokások mennyire meggyökeresedtek s azok századokon keresztül átöröklődve fennmaradtak. Ilyen volt Brassóban, Szebenben a szücs legények pallostánca is. Mikor keletkezett e szokás, ki tudná megmondani? Az bizonyos, hogy régi priveligiuma volt ez a tánc a szücsöknek, melyet ünnepélyes alkalmakkor szoktak eljárni. A régi krónikások is megemlékeznek róla, igy Stamm János naplójában feljegyzi, hogy Brassóban farsang alkalmával a biró háza előtt szokták bemutatni a pallostáncot a szücslegények, s ugyancsak ő emliti fel azt is, hogy midőn 1685-ben Teleki Mihály Brassóban időzött, az ő tiszteletére is eljárták e nevezetes fegyvertáncot. [1]) 1632-ben Rákóczy György fejedelem is látni akarta a pallostáncot, s mint Hirscher Christián brassai biró leveléből értesülünk, [2]) a táncosokat Fogarasba küldte, hogy ott a táncot bemutassák: „Az Ngd. Kglmes paranczolattjat veven az Pallosos Tanczosokatt ki küldöttem“.

12. *A kolosmonostori konvent levéltáráról.* A kolosmonostori konvent levéltárának Kolozsvárt maradt részét Beke Antal, székesegyházi kanonok rendezte, aki szakszerü katalogust is állitott össze az okiratokról. Azóta a levéltár sorsa nagyon mostoha volt annyira, hogy mikor a mostani konservátor átvette hivatalát, alig lehetett megkapni az okleveleket. A legnagyobb rendetlenségben és összevisszaságban szanaszét hevertek. Az ujabb rendezés a Beke-féle katalogus nyomán történt, úgy hogy most minden oklevél azon sorszám alatt található, amelyet a katalogus mutat; a transsumptumoknál pedig utalás történik a sorszámra. Ilyen formán legalább az a cél el van érve, hogy minden oklevél azonnal megkapható és igy használható.

---

[1]) V. ö. Quellen VI. K. 193. 208. l. Ezt a táncot Szebenben 1852-ben Ferenc József tiszteletére is eljárták, amely időből annak leirása is fennmaradt. Közölve a Korrespondenzblatt 19. K. 117. l. Szebenben máskor a szász comes beigtatása alkalmával szokták volt bemutatni.

[2]) Eredeti levél az erd. kápt. levéltárában 1277. sz. d. d. 1632. február 4.

A rendezésnél azonban kiviláglott az a szomorú tény, hogy az oklevelek közül sok hiányzik. (A transsuptumokkal együtt 857 drb. maradt Kolozsvárt.) Mikor és hogy vesztek el ezek, nem tudni. A konservátorok leltár szerint nem vették és nem adták át a levéltárt, és igy nem állapitható meg, hogy kit terhel a felelősség. A Beke-féle katalogus sorszáma szerint a következők hiányzanak: 7, 9, 10, 11, 21, (ezzel a 20), 22 (csak a másolat van meg), 33, 35 (csak a másolat van meg), 45 (csak a másolat van meg), 50, 113, 117 (csak a másolat), 126 (ezzel 125), 128 135 (ezzel 134), 145 (ezzel 142), 155, 172 (csak a más.), 180, 183 (ezzel 182), 213, 216, 232 (ezzel 231), 252, 268 (csak a más.), 282, 450 (ezzel 447), 464, 472, 487, 589, 593, 622, 682, 688. A katalogusban felsorolt okleveleken kivül még 27 drb. oklevél volt a szokásos jelzéssel (comitat. és numerus). Majdnem valamennyi a XVII. és XVIII. századból. Ugy látszik csekélyebb fontosságuak és értékűek és azért nem sorolta fel a katalogus ezeket. Most „Beosztottak" név alatt találhatók fel. Van aztán töredék és hulladék még vagy 60 drb., legnagyobb része szinte olvashatlan, értéktelen fogalmazványoknak és másolatnak látszanak. Meghatározatlanok. „Be nem osztottak" név alatt találhatók.

A könyvtárról. A levéltár helyiségében egy régi könyvtár is áll, amely „Kedves-féle könyvtár" néven szerepel. A plebániai és a régi konventi könyvtár egyesitéséből származhatott. Egy pár megemlitésre érdemes könyve:

Codex: 1). Cimlapja nincs. Vége: Explicant additiones Magistri Nicolai de lyra super quatuor Evangelistas anno Domini 1410. Rézveretes bőrkötésben. Irása egyszerü, majdnem minden diszités nélkül.

Incunnabula: 1). Thomas Aquinas. Glossa super quatuor evangelistas. 1476.

2). Quandragesimale... compilatus... per Ambrosium Spiera. Impressum Venetiis summa cura et diligentia Antonii de Valentia et Jacobi Britannici. 1481, 24-a martii. A kötésének belsejére be van irva: Iste liber pertinet ad Lasarum presbyterum predicator. Szegediens. 1519.

3). Biblia Sacra 1484. Cimlapja hiányzik. Vége: Magistri Johannis dicti magni. Táblájának belső oldalára egy pár latin idézet van beirva 1569-ből. A könyvben pedig a lapszélek tele vannak

latin megjegyzésekkel; de akad egy pár érdekes magyar bejegyzés is. P. o. *Exod. XXII. 31-hez* („carnem, quae a bestiis fuerit praegustata, non comedetis...") *Ne neked János pap!* Exod. XXXII. 33-hoz (qui peccaverit mihi delebo eum de libro meo) „Hidd meg, hogy megállja Isten fogadását." Amos. VI 4-hez (Qui comeditis agnum de grege . . .) *„Meghidd pap, hogy nem használsz vele"*.

4). Gerson Joannes „De consolatione theologica" 1489. Basilea.

5). Joannes Andreas. Constitutiones Clementis. Liber Sextus. Venitiis. 1496.

6). Bartholomeus „Decretum de hortis". Venetiis per Baptistam de Tortis 1496, die 30-a martii. Szép bőrkötésben, lánccal ellátva. Nagyon szép a nyomása, a kezdőbetük kézzel rajzolva, szinezve.

7). Savonarola „de pulsibus, urinis et egestionibus". Venetia 1497. Per Magistrum Christophorum de Pensis de Mandello. Több könyv van a XVI. sz. első feléből is.

Régi magyar könyvek:

1). Pariz Pápai Ferencz: Orvoslás mesterségei. 1687. Nagy-Enyed.

2). Ilyés András: Megröviditett ige. Bécs 1696.

3). Szent Biblia, Károli Gáspár. 1685. Amstelodam. Ezzel egybekötve: Tóthfalusi Kiss Miklós: Dávid és a Profétáik 150 zsoltárai. 1686. Amstelod.

4). Galánthai Esterás Pál „Mennyei Korona". 1696.

Boros József dr.

13. *Az iskolázás történetéhez.* A „Batthyáneum" I. kötetében a 146. l. már megemlékeztünk egy olyan esetről, midőn egy előkelő állásban lévő egyházi férfiú a fensőbbség engedelméből egyetemi tanulmányokat folytatott. Most ismét egy hasonló esetről számolunk be. Mátyás király ugyanis 1485. február 18-án kelt rendeletével meghagyja Geréb László erdélyi püspöknek, hogy Illyésházi Mátyás prépostnak, mig Olaszországban tanulmányait folytatja, neki a prépostság jövedelmét hiány nélkül kiadják. A rendelet igy hangzik: Rde in Chto pr. fidelis nobis dilecte etc. Vadit fidelis nr. venlis. Mathias de Illyeshaza ppositus ecclie. vestre ad partes Italie study causa, qui ut huiusdi studio comodius pdurare possit, requirimus printatem Vram et rogamus comittat Capitulo ecclie sue . . . ut Mathias pptus intea tpis universas puetus ipsius positure integralit. pcipiat. Datum i. casttris nostris iux. Vienna. Fia sexta pxima ante festum kathedre bti

petri apli. Anno M.LXXX-mo quinto.[1] Ugy is történt a dolog, a kiállitott oklevelek szövegezéséből látjuk, hogy Mátyás prépost 1485—1496-ig mint „absens“ szerepel, tehát valószinüleg e tiz évet Olaszföldön töltötte. A préposti méltóságot 1508-ig viselte.

2). Nyvrew Jakab kolozsvári jegyzőhelyettes 1553. január 1-én szemrehányó levelet ir testvérének, aki a „Magnus dux“ stipendiumával Krakkóban, majd Párisban, aztán Bécsben s végül ismét Krakkóban tanul, s ámbár többször is volt alkalma, szülőinek semmit sem ir, sőt ilyeneket mond: „vivant parentes ut possunt, mihi amplum stipendium est!“ Figyelmezteti őt gyermeki kötelességeire, majd aztán hazai hirekről tudósitja, elmondja, hogy a tanulást abba kellett hagynia, mert „Dominus praeceptor noster Gregorius Vyzaknay (et ante de nobis optime meritus) infra spatium duorum annorum non tamen continue, gravissima pressus est infirmitate, ex quo gymnasium quoque decrevit. Eam igitur ob causam et precipue parentis nostri debilis ob sustentationem vices eiusdem subire compulsus sum, quas pro viribus et diligentibus parentis nostri institutionibus fero iam annos duos. Franciscus Davidis amicus tuus a morte Georgy Vyzaknay munere scholastico fungitur etc.[2]

3). Bornemissza Anna fejedelemasszony 1668. april 20-án irt levelében meghagyja Boér István fogarasi provisornak, hogy: „Az mely scholabeli gyermekeknek posztó köntös nem jutott azoknak hüseged csinaltasson bürbül . . . és egy arva pap fianak csinaltasson bürbül dolmánt, nadrágot chizmat stb.“ A jószivü fejedelemasszony tehát a szegény fogarasi iskolás gyermeket ruhával is ellátta.

4). Apafi Mihály fejedelem pedig 1668. szeptember 12-én kelt rendeletével Cserey Farkas dési és marmarosi harmincadosnak meghagyja, hogy azt a 800 db. kösót, amelyet „Tiszteletes Varallyai Lőrinc Szatmary Praedicator más Orthodoxus Collegajaval egygyütt nemelly maramarosi hiveinktől a Szathmari Schola szükségére szerzett“ engedje át vámmentesen. Ugyancsak ő 1668. szeptember 14-én elrendeli, hogy miután „Debreczeni scholamester Martonfalvi György uram s mind pedigh azon scholabeli tanulo Iffiaknak kétezer kősokat konferaltunk“ s azt most Debrecenbe szállitják, engedjék tehát azt mindenütt vám fizetése nélkül tovább vinni.“[3]

---

[1]) Eredeti oklevél a király pecsétjével, az erd. kapt. levéltárában 735. sz. a. A többi reá vonatkozó adatra nézve v. ö. Archiv XXI. k. 147. l.

[2]) Egykorú fogalmazvány a kolosmonostori levéltárban 463. sz. a.

[3]) Az első kettő eredeti, a harmadik másolat az erd. kapt. levéltárban 1821. 1841. és 1842. sz. a.

14. *Bonanno könyve a Battyhány-Könyvtárban.* Ernyey József a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók veszprémi vándorgyülésén érdekes előadást tartott a XVII. és XVIII. századbeli magyar természettudományi mozgalmakról. [1]) Fejtegetései során megemlékezik az Olaszországból hozzánk szakadt Bonanno Polycarpusról, Lippay primás kedves emberéről is. A sokoldalú olasz tudósnak egyik könyve az Illésháziak könyvtárából került elő, ex-librisét pedig az „Iparmüvészeti Múzeum" 1903-i kiállitása mutatta be.

Ezen emlékezés kapcsán helyén való, hogy a Batthány-Könyvtár is számot adjon Bonanno hozzá került könyvéről és exlibriséről. A könyv a fossombronei kires nyomdásznak, Petruccinak egyik ritkaságszámbamenő nyomtatványa: „Paulina de recta Paschae celebratione. Et de die passionis Domini nostri Jesu Christi". (Forosempronii. 1513.) [2]) A könyv első lapjára Bonanno izléssel metszett ex-librise van ragasztva. Rajta a jelige: „In Deo, Natura et Arte.", cimere alatt pedig e sorok: „Polycarpus de Bonanno Pcae et Mae Dor Sae Cae Raeque Mis apud Cam. mont. Ungae. Medicus." [3]) Az exlibrisen kivül ugyancsak az első oldalon olvasható Bonanno immár szinte elmosódott sajátkezü bejegyzése: „Ex lib. M. Polycarpi Procopii Bonanni Ao 1646. Compt." Ugyane levél alján egy másik könyvtulajdonos bejegyzése is látható, bár az elfakult vonalakból csak ennyi olvasható: „. . . Ignatii de Batthyan(?) 4. Junii 1764." A könyv lapjainak jórészt a XVI. századból eredő, minden személyes vonatkozást nélkülöző széljegyzetei után igen érdekes az utolsó levélen olvasható következő bejegyzés: „Casparus Balthasar Lettner Austriacus Vien(n)e(n)sis Philosophiae Magister Sacrae Th(eolo)g(i)ae studiosus dono dedit Polycarpo procopio Bonano 1646:" Ez az adat egyaránt tanulságos Bonanno életére s a könyv vándorlására vonatkozólag. A fossombronei nyomtatvány a XVII. század derekán osztrák kézben van, onnan Bonannóhoz jut. A rejtélyes végü olasz tudóstól ugylátszik Migazzi könyvtárába vándorol, erre vall a XVIII. századbeli kötés anyaga, aranyozása s az előzékpapiros, ahonnan Batthány Ignác veszi át. Százharminc éve azután ott pihen a Battyhány-Könyvtár polcán. Hihetőleg kevesen forgatták, hogy middelburgi Páltól tanuljanak.

---

[1]) L. az előadás egy részletét a „Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz" CV—CVIII. 1912. 113. és köv. oldal.

[2]) Middelburgi Pál, fossombronei püspök hires müve.

[3]) A rövidített szavak: „Pharmaciae et Medicinae Doctor Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis apud Cameram".

Ex-librise azonban magára terelte a figyelmet s a Batthány-Intézet minapi ex-libris kiállitásán Bonanno könyve is lekerült pihenőhelyéről Migazzi s a bécsi érseki papnevelő ex-librisei közé (63. sz.)

Szentiványi Róbert dr.

15. *Adatok a kolozsvári könyvnyomtatás történetéhez.* Nemes és vitézlő Veresegyházi Szentyel Mihály kolozsvári fejedelmi könyvnyomtatóra nézve a következő adatokat találtam az erd. káptalan levéltárában:

1). Bornemissza Anna fejedelemasszony 1669. február 9-én Gyulafehérvárt kelt rendeletében meghagyja Ujvárosi István kolosvári harmincadosnak, hogy: „Veresegyhazi Mihaly Typographusunk által akarván valami könyveket kinyomatattatni, melynek pparatiojara deputaltunk hüséged altal neki ötven forintot adatni . . (tehát) mindgyárt minden kesedelem nelkül adgya megh hüseged neki azon ötven forintot, meg ne fogyatkoztassa".[1] Az a könyv pedig, melynek nyomtatásáról itt szó van, az valószinüleg nem más mint Nadányi János „Kerti dolgoknak leirása" c. munkája, melyet még Veresegyházi elődje, Udvarhelyi Mihály kezdett el nyomni, de különféle okokból a nyomtatás félbeszakadt, s azt Veresegyházi folytatta és fejezte be Kolozsvárt 1669-ben. (Szabó: Régi Magyar Könyvtár. I. 1087. sz.) Az 50 frt a nyomdának felállitására és felszerelésére volt szükséges, mert mint mindjárt látni fogjuk a nyomda felszerelése igen hiányos volt.

2). Udvarhelyi Mihály ugyanis, aki a fejedelem megbizásából a szebeni Sz. Kertész Ábrahám-féle nyomdát átvette, s egy ideig vezette, nem adta azt át hiánytalanul utódjának Veresegyházi Sz. Mihálynak. Apafi fejedelem idevonatkozólag 1669. február 13-án igy ir a fehérvári *káptalanoknak* (requisitorok): „Veresegyházi Mihály Typographusnak alázatos jelentéseiből ertjük, hogy előtte levő Typographus Udvarhellyi Mihaly midön a Typographiat kezeiben bocsátotta, holmi Eszközököt, Compactoria müszereket maganak reservalt, ugy mint egy Praelumot, mellyet már el is adott; Typographiahoz valo eszközököt vas Rámat srofokkal együtt, egy vas rudat, egy bokor sroffot; 3 festékes vannát es egy Lugh hevitő serpenyőt, mellyeket előadni semmiképpen nem akar . . . (tehát meghagyja, hogy) a meghirt eszközököt resignaltassa meghnevezett Typographusunknak azzal a Mihály Deakkal haladek nelkül!" A fe-

[1]) Eredeti oklevél az erdélyi káptalan levéltárában 1864. sz. Az alábbiak is ott találhatók, még pedig 1891. 1865. 1919. és 1003. sz. a.

jedelem ezen rendeletéből megértjük, hogy Udvarhelyi Mihály a szebeni nyomdából néhány darabot visszatartott, még pedig több rendbeli könyvkötéshez szükséges eszközt, egy sajtót (ezt már el is adta), egy vaskeretet, több csavart, több festékes fakádat és egy serpenyőt stb. Ezen érdekes adatok némi bepillantást engednek egy XVII. századbeli nyomda bensejébe, megértjük ezekből többi között azt is, hogy ezen korban a könyveket már a nyomdában többnyire be is kötötték.

3). Hasonló értelmü rendeletet küld Apafi 1669. február 14-én nagyenyedi Samarjay Péter, ott való „ductor"- (biró) nak, melyben elmondja, hogy Udvarhelyi sok mindent magával vitt a kolozsvári nyomdából, s mivel az most Enyeden van, vegye el tőle azon dolgokat, ha kell erővel is, és küldje el Kolozsvárra Veresegyházinak. E rendeletből megértjük, hogy Udvarhelyi a szebeni nyomdát Kolozsvárra vitte át, s abból egyes darabokat (valószinüleg a neki még járó fizetés fejében) magával vitt Enyedre. Mi történt azután vele, nem tudjuk, nevét többé könyveken nem olvassuk.

4). Veresegyházi Szentyel Mihály tehát Apafi fejedelem udvari nyomtatója volt Kolozsvárt, akinek évi fizetés (conventio) járt. Igaz, hogy nem kapta meg pontosan már az első években sem, mert Apafinak fenmaradt egy rendelete, melyet 1670. október 21-én intézett Petrus Köblös de Várad, kolozsvári harmincadoshoz, melyben meghagyja, hogy „nemes es vitézlő Veresegyházi Mihaly Colosvari Typographusnak Conventioja szerent jarando és eltöltött két esztendőre restantiaban lévő fizetését adja ki mindgyarast." A conventio pedig két évre igy szólt:

12 bárány à 40 dénár	=	4 frt.	80 d.
32 itce vaj à 25 „	=	8 „	— „
32 „ méz à 25 „	=	8 „	— „
6 sertés à 1 frt. 50	=	9 „	— „
2 negyvenes (t. i. veder) bor	=	53 „	33 „
Készpénz	=	75 „	— „

Összesen tehát 158 frtot és 13 dénárt kapott Veresegyházi, a mint a rendelet hátán sajátkezü nyugtatója mutatja. A két évre szóló conventiót most már egy évre átszámitva konstatálhatjuk, hogy Apafi udvari nyomtatójának évi fizerése: 6 bárány, 16 itce vaj, ugyanannyi méz, 3 sertés, egy negyvenes hordó bor és 50 frt. készpénz volt, ami abban az időben éppen nem volt csekélység. Ez természetesen csak a munkadija volt, a papirt s más egyebeket

szintén a fejedelem adta. A nyugtatón ott látjuk Veresegyházi cimeres pecsétjét is (a pajzsban kardos oroszlán) e körirattal: MICHAEL. VERESEGY. Azt is tudjuk róla, hogy egész 1693-ig vezette a kolozsvári nyomdát és több jeles munkát bocsátott ki a fejedelem pártfogása alatt.

5). A kolozsvári *akadémiai nyomda* történetéhez pedig Mártonfi erdélyi püspöknek egy 1811. február 1-én Kolozsvárt kelt eredeti protestáló oklevelében találunk érdekes adatokat. A dolog előzménye a következő. Az akadémiai nyomdát Antalffi püspök ajándékozta a jezsuitáknak azon föltétellel, hogy elismerés fejében a hivatalos nyomtatványokat (pastorale stb.) számára ingyen fogják kiállitani. Mikor aztán a jezsuiták társasága feloszlott, a nyomda Kollmann József birtokába került, akitől viszont Batthyány püspök vette meg. Ennek halála után pedig 1811-ben Apor József báró kolozsvári plébános a nyomdát lefoglalta azon a cimen, hogy a boldogult püspök neki adósa, mert Kolozsvárt létében mindig hozzá szállott. De az örökösök sem hagyták annyiban a dolgot, pörrel támadták meg a plébánost, sequestrumot kértek a nyomdára stb. Igy állván a dolgok Mártonfi püspök fentemlitett tiltakozó iratában mindenekelőtt kimutatja, hogy az egyházjog értelmében a plébános semmiféle követeléssel sem léphet fel a püspök ellen, mert a megyei püspök minden plébánián otthon van; másodszor a pörből származó károkért felelőssé teszi a plébánost; harmadszor az egyháznak jogát a nyomdára a plébánossal szemben is fenntartja s protestál minden lefoglalás és birtokbavétel ellen.

Irodalom.

Fontes Rerum Transylvanicarum. Ezen cimet viseli az a nagy tudományos vállalat, mely a mult év elején Kolozsvárt indult meg Veress Endre dr. szerkesztésében. Az ötven kötetre tervezett kiadvány a szerkesztő több mint húsz éves fáradhatlan szorgalmának a gyümölcse lesz, amennyiben az általa itthon és a külföldön összegyüjtött és lemásolt kiadatlan okleveleket teszi közkinccsé. Az első hat kötet, melynek kiadását Hirschler József dr. kolozsvári plébános áldozatkészsége tette lehetővé, a jezsuitáknak erdélyi szereplésére vonatkozó okleveleket hozza nyilvánosságra és az 1571—1613 évekre terjed ki. A megjelent első kötet 326 lapon különösen a jezsuitáknak Erdélyben való letelepedésére nyujt sok uj és hiteles adatot. Ezen kötetből ismerjük meg Báthory István fejedelem buzgóságát, Szántó Istvánnak, a lelkes magyar jezsuitának küzdelmeit, azon nehézségeket, melyek között a jezsuiták letelepedése végbe ment, csodálkozva látjuk, hogy ebben az időben Erdélyben a katholicizmus s egyáltalában a vallásos hitélet menynyire el volt maradva, megismerjük a jezsuita iskolákat, a jezsuiták birtokait stb. Midőn tehát örömmel üdvözöljük e nagyfontosságu vállalat I. kötetének megjelenését, annak lelkes kiadóját és tudós szerkesztőjét, nem mulaszthatjuk el, hogy e kötetek megszerzését minden olvasónak a legmelegebben ne ajánljuk, mint elsőrendü forrást az erdélyi fejedelmek korának egyháztörténelmére nézve. Az I. kötet 10 koronáért kapható a szerzőnél Kolozsvárt.

Itt emlitjük föl, hogy a föntebbi kiadvány mellett Veress Endre dr. szerkesztésében egy folyóirat is megindult *„Erdélyi Történelmi Értesitő“* cimmel, melyet a „Fontes“ megrendelői ingyen kapnak, másoknak egy évre 4 korona. A megjelent kettős füzet elsősorban a „Fontes“ I. kötetét ismerteti; továbbá bővitve közli Karácsonyi Jánosnak alább ismertetendő nagyfontosságu röpiratát az oláhok bevándorlásáról; Temesváry János dr. pedig latinnyelvü cikkében (Series episcoporum etc.) az erdélyi püspökök hiteles név-

sorát ismerteti táblázatos kimutatásban, az egyes püspökökre vonatkozó főbb adatokkal együtt. A füzetet kisebb közlemények és irodalmi rovat fejezi be. Kivánjuk, hogy e folyóirat is virágozzék és sikerüljön neki azt a szép célt, melyet maga elé tüzött, lehetőleg megvalósitania.

Százezer baj, millió jaj egy tévedés miatt. Irta Karácsonyi János dr. Nagyvárad 1911. A tévedés, melyről itt szó van az, hogy az oláhok Erdély őslakóinak tartják magukat, pedig csak a XII. és XIII. század folyamán vándoroltak be, s terjeszkedtek mind tovább és tovább. Mindezt oklevelekkel igazolja Karácsonyi s igy akarja jobb meggyőződésre birni az oláhokat. Bár lenne meg a sikere!

Cimerlevelek. Gyüjtötte Sándor Imre. I. füzet Kolozsvár 1910. II. füzet u.-ott 1912. Akik érdeklődnek az erdélyi nemes családok cimerei iránt, haszonnal fogadhatják Sándor Imrének ezen kiadványát. Az elsö füzetben (1551—1629) 150, a II-ban (1629—1660) 141 cimert ismertet rajzban és rövid leirásban. Ára füzetenkint 2 K. Megrendelhetők a „Geneológiai Füzetek" szerkesztőségében, Kolozsvárt.

Vergődés. A székely fiu-leány törvény és dr. Karácsonyi János. Irta Jósa János. Szamosujvár 1911. Olvasóink emlékezhetnek, hogy a „Batthyáneum I. kötetében Karácsonyi János a székely fiu-leány törvényről egy cikkelyt tett közzé, melyben régi álláspontját védi Jósa támadásával szemben. Válaszképpen e cikkelyre jelent meg a fenti cim alatt Jósa János, szamosujvári tanárnak felelete, mely 30 fillérért kapható a szerzőnél.

Ugyancsak tőle kaptuk a *Felelet dr. Szádeczky Lajos „Még egyszer a csiki székely krónikáról" cimü ak. székf. felolvasására* cimü röpiratot, mely szintén a szerzőnél kapható 1 koronáért. Nem vagyunk ugyan egy véleményen a szerzővel a csiki krónika hitelességét illetőleg, mindazonáltal kötelességünkhöz hiven felemlitjük e vitairatok megjelenését; továbbá elismeréssel nyugtázzuk szerzőnek nagy szorgalmát és buzgóságát, mellyel ügyének védelmére kel, de azért nem hallgathatjuk el, hogy minket kinosan érintett e röpiratnak személyeskedő hangja, amelyet, ha valahol, hát elsősorban a tudományos vitatkozásokban kerülni kell.

Erdélyi káptalani tizedlajstromok. Közli Barabás Samu. Budapest 1911. Eredetileg a „Történelmi Tárban" jelent meg, de szerzője külön is kiadta. Összesen három ilyen lajstromot ismertet a káptalani levéltárból, a legrégibb 1331-ből, a másik 1477-ből, a harmadik 1496-ból való, s nem egyebek, mint a káptalan külön-

féle jövedelmeinek felosztásáról szóló jegyzékek, ilyenformán tehát világos, hogy a cim nem helyes. Fontosak e jegyzékek, mert azokból nemcsak a káptalan jövedelmeiről nyerünk tájékozódást, hanem megismerjük a káptalan tagjait és más papoknak, régi egyházaknak nevét stb. Mindezen adatok különben fel vannak dolgozva Beke kanonoknak azon terjedelmes munkájában, melynek közlését most kezdte meg a „Batthyáneum."

Négyezer éves kultura emlékei Háromszék vármegyében. Irta dr. László Ferencz. Sepsiszentgyörgy 1911. A Székely N. Múzeumnak nagy szorgalmú őre ezen kis füzetben népszerű formában ismerteti a Háromszékmegye területén levő premikénei telepeket, melyekről a kiásott dolgok legnagyobbrészt a Székely N. Múzeumba kerültek. E füzet tulajdonképpen csak kivonata azon nagyobb tudományos értekezésnek, melyet a szerző ugyanazon tárgyról a kolozsvári „Dolgozatok az E. N. M. érem és régiségtárából" c. folyóirat 1911-i évfolyamában jelent meg.

Das Breviarium Brukenthal. Szeben 1912. I. füzet, 6 fénynyomatu táblával. A szebeni „Sebastian-Hann-Verein" kiadásában jelent meg ezen igen diszes publikáció, melyhez a magyarázó szöveget Csaki Mihály, a Brukenthal Múzeum őre irta. A kéziratos breviarium 342 pergamenlapból áll, cimlapja hiányzik, kötése a 18. századból való. Tartalma: naptár, imádságok, officiumok, zsoltárok, antifonák stb. Az egyes lapok a miniature festészetnek valóságos remekei, a legváltozatosabb kivitelben, a legragyogóbb szinekben. Ott is ahol csak keretrajz van a szöveg alig nehány sor, a többit részben a bibliából, részben a természetből vett jelenetek, tájképek, máskor virág és architektonikus diszités tölti ki. De vannak lapok, hol a szövegre nem is maradt hely. Mindezekről a Drotleff müintézetében (Szebenben) készült 6 db. jól sikerült fénynyomat nyujt válogatott példákat. Ami a breviarium eredetét illeti, általános vélemény szerint az francia szerzetesek munkája és a XV. század másik felében készült, valószinüleg többen is dolgoztak rajta. A codex legutóbb a braunaui (Csehország) bencés kolostor tulajdona volt, s Bruckenthal Bécsben vette 130 frtért 1770 körül, midőn a szerzetes javakat elkótyavetyélték.

Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1910—11. évi állapotáról, Sepsiszentgyörgy 1912. A Székely Múzeum a mult évben nagy változáson ment keresztül, az állam bőkezüségéből fényes palotát kapott, mely már fel is épült s most még csak a berendezkedés

van hátra. Más oldalról a múzeumi anyag is tetemesen gyarapodott a mult évben, továbbá az ásatások is rendszeresen folytak, szóval élénk és jótékony mozgalom uralkodik a Székely Múzeumban. Ezen mozgalmakról számol be részletesen e fenti jelentés.

Csikmadéfalvi Szentandrássy István Erdélyi Püspök. 1571—1630. Levéltári kutatásai alapján irta dr. Temesváry János. Kolozsvár 1912. Különlenyomat az „Erdélyi Múzeum" 1912. évi folyamából. Tartalmas értekezés, mely részletesen megismertet minket Szentandrássy püspöknek változatos életével, s tanulságot tesz egyszersmind szerzőjének alapos munkásságáról, mellyel az erdélyi püspökök életére vonatkozó adatokat gyüjtögeti. Érdeklődéssel várjuk a folytatását is!

Vándorelőadásaim az egyházi müvészetről. Irta Velics László S. J. Budapest 1912. A kalksburgi egyházmüvészeti múzeum tudós őre, már több mint tiz éve jár körül az országban mint az egyházmüvészet apostola, s tartja (különösen a szemináriumokban) országszerte ismeretes „vándorelőadásait", most ezeket egybegyüjtve egy vaskos kötetben, szép illusztrációkkal ellátva adta ki a Szent-István-Társulat. Összesen 30 előadást ölel fel, melyek vázlatok inkább mint kidolgozott értekezések, de olyan vázlatok, melyek alapos tájékozódást nyujtanak az egyes kérdések körül. Nagy előnye ezen előadásoknak, hogy elsősorban gyakorlatiak és szemléletesek; a felhozott példák, utalások pedig kiválóképpen alkalmasak arra, hogy az olvasók előtt megvilágitsák a fölvetett tételt. Igy különösen tanulságosak az oltár, miseruha, a kehely, a szövetek, szőnyegek, himzés, csipkék és a zománcról szóló fejezetek, melyeket néhány elméleti (a szépről stb.) és leiró előadás (hazai és külföldi templomok) egészit ki. Melegen ajánlom mindenkinek, akit az egyházmüvészeti dolgok érdekelnek, megrendelhető a Szent-István-Társulatnal, ára 3 K 50 fillér.

Korszerü Egyházi Müvészet. Közrebocsátja Fieber Henrik. Budapest 1913. Azon jótékony mozgalomnak, mely a legutóbbi időkben a hazai egyházi müvészet körében megindult, lelke és éltetője Fieber Henrik, kultuszminiszteri referens. Ezen gyüjteményes munka is, melyet most ismertetünk, azon célból iródott, hogy a nagy közönséget és elsősorban a papságot az egyházmüvészet modern haladásáról, fejlődéséről és uj formában való kialakulásáról felvilágositsa. A bevezető és alapvető értekezést (uj müvészeti stilus) maga a szerkesztő-kiadó, Fieber Henrik irta, melyet több kisebb cikkely követ mind elsőrendü szakemberek tollából. Igy Divald

Kornél az egyházi fafaragásról, Lyka Károly a fémmunkákról, Strakoniczky Károly dr. az üvegfestészetről, Mihalik Gyula a miseruháról értekezik. A könyvet müvészi illusztrációk diszitik. Ára 2 k. Megrendelhető Németh József könyvkereskedőnél (Budapest, I. Fehérvári-ut 15. sz.) Ezen munkát is nagy haszonnal és lelki élvezettel fogják olvasni mindazok, kik az egyházi müvészetek ügyét szivükön viselik, s éppen azért annak beszerzését szintén melegen ajánlom.

Jelentés a Colonia Apulensis területén végzett ásatásokról. Irta: dr. Cserny Béla. Budapest, 1913. Különlenyomat a „Múzeumi és Könyvtári Értesitő“ VI. évfolyamából. Az alsófehérmegyei történelmi és régészeti Múzeum nagyszorgalmú őre a fentemlitett füzetben számol be azon ásatásokról, melyeket az 1911. és 12. év folyamán a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének megbizásából és támogatásával Gyulafehérvár területén végzett. Az alapos, rajzokkal és szemléltető képekkel kisért értekezést bizonyára szivesen fogadják a római kor emlékei iránt érdeklődők.

Die ursprüngliche Rechtslage der Rumänen in Siebenbürger Sachsenlande. Irta Müller György 1912. 234. és LVI. l. Ujabban mind többen foglalkoznak hazai történetiróink közül a románság bevándorlásának kérdésével. Müller Györgynek ezen könyve, mely legnagyobbrészt eredeti kutatáson alapszik, de az idevonatkozó irodalmat is felhasználja, kétségtelen adatokkal mutatja ki, hogy a románok a XIII. század elejétől szerepelnek Erdélyben, mint határőrök és pásztorok s igy lassankint jönnek mind előbbre és előbbre. A komoly, tárgyilagos és igazán tudományos könyvet nagy haszonnal forgathatja minden hazájának története iránt érdeklődő művelt ember.

Erdély választott püspökei (1618—1695). Irta Temesváry János dr. I. rész. Szamosujvárt 1913. Ára 2 K 50 f. Nem szükséges a szerzőnek müködését és az erd. egyháztörténelem körül szerzett érdemeit itt hosszasan fejtegetnem, ismeri azt úgy hiszem, a „Batthyáneum“ minden olvasója. Jelenleg ismét egy ujabb jeles kiadványáról van alkalmunk örömmel megemlékezni, melyben hat erdélyi választott püspöknek életét vázolja röviden, de alaposan levéltári kutatások segitségével, számos téves adatot igazitván igy helyre. Érdeklődéssel várjuk a második résznek a megjelenését, mellyel a mű teljes egésszé leszen és az erdélyi püspökség XVII. századi történetét fogja megvilágitani. Az érdekes és tanulságos füzetet „Okmánytár“ fejezi be, melyből kiemeljük Szentgyörgyi Ferenc

püspöknek végrendeletét, ahol is (89. l.) azt olvassuk, hogy négy ezüst poharát a csikszentgyörgyi és csikszentmártoni templomoknak hagyja, hogy azokból kelyheket készitsenek. Nem lehetetlen tehát, hogy a föntebb bemutatott kelyhek közül egyik-másik Szentgyörgyi püspök nagylelkü hagyományából származik, ámbár a kelyheken annak semmi nyoma sincsen. A tanulságos könyvet ajánljuk olvasóink figyelmébe, megrendelhető a szerzőnél Szamosujvárt.

Tartalom :

Lap

Szt. Lukács evangéliuma a IX. századból. Szentiványi Róbert dr. (két képpel) 3

A magyar ferencrendüek formulás könyve a Battyhány-Könyvtárban. Karácsonyi János dr. 24

Régi erdélyi ötvösmüvek (6 ábrával) 33

A négy bevett valláson levő erdélyi rendek tárgyalásai a katholikus vallásra sérelmes törvények megváltoztatásáról az 1743—4. évi országgyülésen. Bochkor Mihály dr. . . . 40

A Batthány-Intézet régi magyar könyvtára 54

I. Rákóczy György bibliája (egy képpel) 74

Egy Vén Bial orrára való karika (két ábrával s egy képpel . 79

Idős Noe Becsületit oltalmazó Japhetke (egy ábrával) . . . 88

Jesuita Proffessorának stb. (egy ábrával) 91

A szó Jakob szava stb. (egy ábrával) 109

Feles tizet feletlen kilencnek vélő (egy ábrával) 114

Oklevéltöredékek. Beke Antal 121

Mivelődéstörténeti adatok (egy ábrával) 143

Irodalom 162

Pótlás. A 38. lapon a 23. sorban H. B. olvasandó. — A régi magyar könyvek közé pedig beiktatandó *Pápai-Páriz „Pax Corporis“* c. müve, melynek pergamentbe kötött ép példánya csak legutóbb került a Batthyány-könyvtárba.